T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)

ANABİLİM DALI

TİMURLU DEVLETİ'NDE MİRZALAR VE MİRZALIK KURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Selim AYDIN

Ankara-2020

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)

ANABİLİM DALI

TİMURLU DEVLETİ'NDE MİRZALAR VE MİRZALIK KURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Selim AYDIN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Üçler BULDUK

Ankara-2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ) ANABİLİM DALI

TİMURLU DEVLETİ'NDE MİRZALAR VE MİRZALIK KURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Üçler BULDUK

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Üçler BULDUK	**.....**
Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL	**.....**
Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU	**.....**
.....	**.....**
.....	**.....**
.....	**.....**

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Üçler BULDUK ..... **danışmanlığında hazırladığım** "Timurlu Devletinde Mirzalar ve Mirzalık kurumu (Ankara.2020.....) " **adlı yüksek lisans** ☒ **- doktora/bütünleşik doktora** ☐ **tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.**

Tarih: 01/06/2020
Adı-Soyadı ve İmza

Selim Aydın

ÖNSÖZ

14. yy'ın ikinci yarısında kurulan ve 16. yy'ın ilk çeyreğine kadar dünya tarihini etkileyen Timurlu Devleti, Cengiz Han'ın bıraktığı topraklardan yola çıkarak devasa bir imparatorluğa dönüşmüştür. Cengiz Han'dan sonraki süreçte Hanların siyasi birliği sağlayamamaları ve ayrıca başkaldıran ulus emirlerini tam olarak bertaraf edememeleri sonucunda ortaya çıkan kaotik ve anarşik düzen, Emir Timur'u birleştirici lider olarak bölgeye zuhur etmesine imkân hazırlamıştır.

Emir Timur ilk etapta Çağatay bölgesini kontrol altına aldığı gibi, hedeflediği imparatorluk için Çağatay Ulus'unun insan kaynaklarından yararlanmış ve disiplinli bir ordu tertip ettirmiştir. Henüz yirmi beş yaşındayken siyaset sahnesine çıkan Emir Timur, yaptığı siyasi evlilikler, ordusu ve halkına duyduğu sadakat ve yaptığı savaş hazırlıkları ile neredeyse hayatının çoğunu seferlerde geçirmiş ve durmaksızın imparatorluk sınırlarını genişletmiştir. Ayrıca genişletmiş olduğu imparatorluk sahasında da düzeni ve asayişi sağlamış, ticareti ve zirai faaliyetleri teşvik etmiştir.

Emir Timur, ilk olarak kendi fikrine güvenir daha sonra Mirzaların fikirlerine önem verirdi. Bu sebepten o, kendisinden sonra Mirzalara çok önem vermiştir. Zira genişleyen imparatorluk vilayetlerini yönetecek kişilerin kendi hanedanından olması Timur'un birinci tercihleri arasındaydı. Emir Timur her ne kadar bu toprakları veraset sistemi üzerinden elde etmediyse de, verasetin Mirzalara aktarımı konusunda hassasiyet ile yaklaşmış ve kadim zamanlardan beri var olagelen bir Türk geleneğini olan Mirzalık Kurumunu önemsemiş ve sürdürmüştür.

Bu çalışmadaki temel amacımız Timurlu Devleti'nde Mirzalar ve Mirzalık Kurumu'nu ana hatlarıyla aydınlatmaya çalışmaktır. Timurlu Mirzaları ve bu kurum ile ilgili doğrudan malumatlar elde etmek için ağırlıklı olarak Timurlu dönemi ana kaynaklar tahkik edilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde Timurlu Mirzaları geniş bir şekilde mercek altına alınmaya ve konu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Araştırmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sonunda sonuç ve değerlendirme bölümüyle çalışmadan yararlanılan kaynakçaya yer verilmiştir. Araştırmamızın giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümü Emir Timur'un soyu, ortaya çıkışı, mücadelesi ve seferleri ile noktalanırken, ikinci bölümde ise, Mirzalık kurumu ve Mirzaların siyasi mücadelelerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde, Timurlu Devleti'nin hâkimiyet anlayışı, idari yapıları incelenirken, dördüncü bölümde, Mirzaların dini hayatları, imar ve ilmi faaliyetlerine yer verilmiştir.

Çalışmam sırasında beni destekleyen ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışman hocam sayın Prof. Dr. Üçler BULDUK'a çok teşekkür ederim. Ayrıca beni Timurlu tarihine yönelmek ve çalışmam konusunda cesaretlendiren Sayın Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU hocam'a ve Timurlular Devleti ile ilgili derin malumatları ile çalışmama yön veren Sayın Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL Hoca'ya da sonsuz minnettarlığımı bildirmek isterim. Son olarak Çalışma konumla ilgili, tecrübelerinden yararlandığım değerli hocam Sayın Doç. Dr. Cihat AYDOĞMUŞOĞLU'ya da teşekkürü bir borç bilirim.

Selim AYDIN

Ankara 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ---------- *i*
İÇİNDEKİLER ---------- **iii**
KISALTMALAR ---------- *vi*
GİRİŞ ---------- *1*
1. Araştırmanın Konusu ---------- 1
2. Araştırmanın Amacı ---------- 5
3. Araştırmanın Önemi ---------- 5
4. Araştırmanın Sınırlılıkları ---------- 5

I. BÖLÜM
TİMURLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE ÖNEMİ
1.1. TİMUR'UN DOĞUMU VE SOYU ---------- 6
1.1.1. Emir Timur'un Siyasi Sahneye Çıkışı ve Mücadelesi ---------- 9
1.1.2. Emir Hüseyin ile İttifak ve Zorluklar ile Mücadele Dönemi ---------- 11
1.1.3. Emir Timur ve Emir Hüseyin Arasındaki Mücadeleler ---------- 12
1.2. EMİR TİMUR'UN ASKERİ SEFERLERİ VE MİRZALARIN ROLÜ ------- 13
1.2.1. Emir Timur'un Harezm Seferleri ve Sebepleri ---------- 13
1.2.2..Moğollar ve Deşt-i Kıpçak Üzerine Yapılan Seferler ---------- 16
1.2.3. Horasan Seferleri ---------- 18
1.2.4. Üç Yıllık Sefer (1386-1388) ---------- 21
1.2.5. Toktamış Han Üzerine Yapılan Birinci Sefer ---------- 22
1.2.6. Beş Yıllık Sefer (1392-1397) ---------- 24
1.2.7. Emir Timur'un Hindistan Seferi (1398-1399) ---------- 26
1.2.8. Yedi Yıllık Sefer (1399-1404) ---------- 27
1.2.9. Emir Timur'un Çin Seferi ve Ölümü ---------- 31

II. BÖLÜM
TİMURLU DEVLETİ'NDE MİRZALAR VE MİRZALIK KURUMU
2.1. ANLAM VE KAVRAM OLARAK MİRZALIK ……33
2.2. MİRZALARI'IN EĞİTİMİ VE ATABEK TAYİNLERİ ……36
2.3. MIRZALAR'IN SIYASI EVLILIKLERI …….…..… 41
2.4. TİMURLU MİRZALARI DÖNEMİNDE İKTİSADİ DURUM ……..44

2.5. MİRZALAR VE ARALARINDAKI İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM 47
2.6. MİRZALAR'IN SAVAŞ KATKILARI MÜKÂFAT VE MECAZAT …….. 49
2.7. EMİR TİMUR'UN ÖLÜMÜ SONRASINDAKİ MÜCADELELER ……. 53
2.7.1. Timur'un ölümünün ardından Mirzaların Hâkimiyet Alanları---------- 54
2.7.2. Mâverâünnehr -Horasan'daki Mücadeleler---------- 55
2.8. MİRZA ŞAHRUH DÖNEMİ VE DİĞER MİRZALAR'IN AKIBETİ-------- 59
2.9. MİRZA ŞAHRUH SONRASI İKTİDAR MÜCADELELERİ---------- 66
2.10. ULUĞ BEY'İN KISA SALTANATI VE OĞLU İLE MÜCADELESİ ----- 69
2.11.SEMERKAND'DA EBÛ SAID, HERAT'TA EBÛ'L-KASIM BABÜR---- 73
2.12. SULTAN HÜSEYİN BAYKARA VE MÜCADELESİ ---------- 79
2.13. HÜSEYİN BAYKARA VE TİMURLULARIN SONU---------- 81
2.14. ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BABÜR VE MÜCADELESİ ---------- 83

III. BÖLÜM

TİMURLULARDA HÂKİMİYET ANLAYIŞI VE İDARİ TEŞKİLÂTLAR

3.1. EMİR TİMUR VE TİMURLULAR'DA HÂKİMİYETANLAYIŞI ---------- 86
3.2. TİMURLU DEVLETİ'NDE İDARİ YAPILAR ---------- 92
3.2.1. MERKEZ TEŞKİLÂTI ---------- 92
3.2.2. Merkezi Divânlar ve Görevlileri---------- 95
3.2.3. Divân-âlâ'nın işlevleri---------- 95
3.2.4. Divân-ı Buzurg (Divân-ı Çağatay-î) ---------- 96
3.2.4.1. Emirler---------- 96
3.2.4.2. Tavaciyan ---------- 97
3.2.4.3. Nüvisendegan-i Türk ---------- 97
3.2.4.4. Nüvisendegan-i Tazik (Vezir) ---------- 97
3.2.4.5. Mühürdar ---------- 98
3.2.4.6. Yargucu ---------- 98
3.3. SARAY TEŞKİLÂTI VE GÖREVLİLERİ ---------- 98
3.3.1. Kurcu ---------- 98
3.3.2. Ahtacı---------- 98
3.3.3. Bakavul ---------- 98
3.3.4. Suci ---------- 99
3.4. TAŞRA TEŞKİLÂTI VE GÖREVLİLERİ ---------- 99
3.4.1. Daruga---------- 100
3.4.2 .Kutval ---------- 101
3.4.3. Muhassıl ---------- 102
3.4.4. Tamgacı ---------- 102

IV. BÖLÜM

MİRZALAR'IN DİNİ HAYATI, İMAR VE İLMİ FAALİYETLERI

4.1. MİRZALAR'IN DİNİ HAYATI---104

4.2. MİRZALAR'IN İMAR FAALİYETLERİ ---106

4.2.1. Mirza Şahruh Devri İmar Faaliyetleri---108

4.2.2. Mirza Uluğ Bey İmar Faaliyetleri ---110

4.2.3. Mirza Ebû Said dönemi İmar Faaliyetleri---113

4.2.4. Mirza Sultan Hüseyin Baykara Dönemi İmar Faaliyetleri ---114

4.3. MİRZALAR'IN İLMİ VE SANATSAL FAALİYETLERİ---116

4.3.1. Mirza Şahruh ve Halefleri Dönemi'ndeki İlmi Faaliyetler---117

4.3.2. Mirza İskender Dönemi İlmi Faaliyetleri---120

4.3.3. Mirza Miranşah Dönemi İlmi Faaliyetleri---121

4.3.4. Mirza Sultan Hüseyin Baykara Dönemi İlmi Faaliyetleri ---123

SONUÇ---*126*

ÖZET---*131*

ABSTRACT---*132*

KAYNAKÇA ---*133*

1. FARSÇA ---133

2. TÜRKÇE---135

3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR ---138

Ekler---*139*

EK1ADLARINA HUTBE OKUTULAN,SIKKE KESTİRİLEN MİRZALAR...140

EK2 EMİR TİMUR'UN OĞULLRI VE TORUNLARI LİSTESİ……142

EK3 SEMERKAND VE HORASAN'DAKİ TİMURLU HÜKÜMDARLARI…146

EK4 KRONOLOJI…….147

EK5 EMİR TİMUR'UN OĞULLARI VE TORUNLARI, TABLO…….150

EK6 RESİMLER……...151

EK7 ÖZGEÇMİŞ…….. 154

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

bkz : Bakınız

C : Cilt

Çev: : Çeviren

E.T. : Erişim Tarihi

h.k. : Hicrî Kameri

h.ş. : Hicrî Şemsi

ö : Ölüm Tarihi

s : Sayfa

S : Sayı

ss. : Sayfa aralığı

ş.y. : Şeh Yılı

ts : Tarihsiz

TTK : Türk Tarih Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Yay :Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Emir Timur'un özellikle Mâverâünnehr bölgesi başta olmak üzere, Cengiz Han ve Çağataylıların hâkimiyet sahası olan topraklara sahip çıkması ve bu toprakları çok kısa bir süre içerisinde devasa bir imparatorluğa dönüştürmüş olması, taraflı tarafsız bütün tarihçileri kendisine hayran bırakmıştır. Buna bağlı olarak Emir Timur'u dünya tarihinin gördüğü en büyük cihangirler arasında gösterme konusunda da yerli, yabancı, Avrupalı ve Amerikalı birçok tarihçinin hemfikir olduğu görülmüştür. Hatta Emir Timur'u tek taraflı olarak eleştiren İbni Arabşah'ın dahi, "*Büyüklük Timur'a yakışıyordu*"[1] demiş olması bütün bu yazılanları özetler niteliktedir.

Bu coğrafyada, Emir Timur'dan sonra siyasi birliğin tam olarak sağlanamamasının ardında yatan en büyük faktör belki de Emir Timur'un karizması, liderlik ve yönetme kabiliyeti ile alakalı olabilir. Zira Emir Timur tebaası ve emirlerinden, devlet kurumlarına değil, bizzat kendisine sadakat göstermelerini istemiş ve bu sebep ile ordusu ve halkı üzerinde kesin bir otorite sahibi olmuştur. Nitekim bu durum Emir Timur hayatta olduğu sürece imparatorluk için yararlı olurken,[2] daha sonraları bir sorun haline dönüşmüştür. Zira en ufak bir otorite boşluğundan istifade eden Emirler, başkaldırabiliyor ve siyasi düzeni tekrar tehdit edebilmekteydiler.

Bu sorun belki de Emir Timur'un ölümünden sonra kendi ayarında bir Mirzanın tahta çıkması ile bertaraf edilebilirdi. Dolayısıyla Emir Timur bu gerçeğin farkındaydı ve bu bağlamda önce liderlik vasfı taşıyan büyük oğlu Mirza Cihangir'i (ö.1374), onun zamansız ölümünün ardından onun büyük oğlu Mirza Muhammed Sultan'ı (ö.1403) veliaht göstermiştir. Fakat bu Mirza'nın da 1403 yılında hastalanarak ölmesi üzerine Emir Timur, yine büyük oğlu Mirza Cihangir'in ikinci oğlu Mirza Pir Muhammed'e yönelmiştir.[3] Emir Timur'un bu son tercihi yapmasının arka planında üç ayrı neden gösterilebilir. Birincisi; Emir Timur, kendisinden sonra hükümdar olacak veliahdın mutlaka büyük oğlu Mirza Cihangir'in soyundan devam

---

[1] İbni Arabşah, **Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)**, Ahsen Batur(Çev) İstanbul: Selenge Yay, 2012, s. 426.
[2] Beatrice Forbes Manz, **Timurlenk: Bozkırların Son Göçebe Fatihi**, Zuhal Bilgin (Çev), İstanbul: Kronik Yay, 2017, s.197.
[3] Gazi Zahirüddin Muhammed Babür, **Babürnâme, (Vekayi),** İstanbul: Kabalcı Yay, 2006, s. 27-29.

etmesini istemiş olmasıdır. İkinci neden ise; Mirza Pir Muhammed'in aklı dengesi yerinde olmayan Mirza Miranşah'tan sonra, Mirzalar içerisinde yaşça en büyük hanedan üyesi olması ile ilgilidir.[4] Üçüncü neden ise; Mirza Pir Muhammed'in Hindistan seferi sırasında göstermiş olduğu cesaret ve bahadırlık ile Emir Timur'u etkilemiş olması gösterilebilir.

Emir Timur, Mirzaları küçük yaşlarından itibaren savaşlara katılımlarını teşvik ediyor ve bu alanda tecrübe kazanmalarına imkân hazırlıyordu. Çünkü Emir Timur, haleflerini çok önemser ve feth edilen çeşitli eyaletlere bey veya vali olarak tayin ederdi. Böylece tayin edilen Mirzalar, yarı hükümdar gibi seçildikleri eyaleti yönetirdi.[5] Bu durum Osmanlı'da belli bir yaşa gelen şehzâdelerin sancağa çıkmaları ile benzerlik taşımaktadır. Osmanlı şehzâdelerinin başına "*Lala*" tayin edildiği gibi, Timurlu Mirzalarının da başına "*Atabek*" tayin ediliyordu.[6] Buna benzer durumlar İslam devletlerinde de görüldüğü gibi, Türk-İslam Devletleri'nde de ayrıca görülmüştür.[7] Selçuklu Devleti'nde idari ve askeri tecrübeler kazanmaları için şehzâdeler daha küçük yaşlarından itibaren eyaletlere melik olarak atanıyor ve kendilerini yetiştirmek ve işleri yoluna koymak için her şehzadeye bir Atabey tayin ediliyordu. Selçuklu döneminde ilk tayin edilen Atabey, ünlü vezir Nizâmü'l-Mülk olmuştur. Sultan Alp Arsan Han, bu veziri oğlu Melik Şah'a Atabey tayin ettiğinde oğlu henüz 5 yaşındaydı.[8]

Timurlularda revaçta olan eyalet sisteminin dezavantajlı yönleri da vardı. Zira Mirzalar ve Emirler tayin edildikleri bölgelerde güçlü konumlara yükselerek yeri geldiği zaman da merkezi hükümeti tehdit edebilecek konuma ulaşabiliyorlardı. Örneğin, Mirza Abdüllatif, Belh hâkimi iken babası Uluğ Bey ile araları açılmış ve yapılan savaşta babasını öldürtmüş ve başkent Semerkand'ı da ele geçirmişti.[9] Yine başka bir örnekte de görüldüğü gibi Herat'ta Mirza Şahruh'un ölümünün ardından iç mücadeleyi kazanan Mirza Ebû'l-Kasım Babür,[10] merkezi hükümeti temsil eden

---

[4] **Babürnâme**, s.29.
[5] Mehibe Şahbaz, **"Timurlu Mirzalar Meselesi"**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 27, S. 2, 2018, s. 19.
[6] Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara: TTK Yay, 2014, s. 5.
[7] Daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükaşcı, "**Şehzade**", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 2010, C. 38, s. 478-480.
[8] Haldun Eroğlu, **Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu**, Ankara: Akçağ Yay, 2004, s. 37.
[9] Gleb Golubev, **Uluğ Bey**, Çev: Abdrasul İsakov, Ankara: TTK Yay, 2011. s.122.
[10]Ebû'l-Kasım Babür, Mirza Baysungur'un Mirza Alaüddevle ve Mirza Muhammed Sultan'dan sonraki üçüncü oğludur. Ebû'l-Kasım Babür, dedesi Mirza Şahruh'un 1447 yılında öldüğü sırada, dedesi ile

Semerkand hâkimi Mirza Ebû Said'e savaş ilan etmiştir. Savaş hazırlığı olmayan Mirza Ebû Said, zor durumda kalmış ve Mirza Ebû'l-Kasım Babür ile Amu Derya sınır olmak üzere biri diğerinin sınırlarına tecavüz etmemek şartıyla anlaşmışlardır (1454).[11] Böylelikle Timurlu Devleti fiilli olarak ikiye bölünmüştür. Buna benzer bir durumu Osmanlı Devleti'nde görmek mümkün değildir. Örneğin Fatih Sultan Mehmet'in ölümünün ardından (ö.1481) Fatih'in oğullarından Cem Sultan ile II. Bayezid arasında mücadeleler yaşanmıştır. Cem Sultan'ın II. Bayezid'e bir elçi vasıtasıyla yolladığı haberde " *Rumeli topraklarını almasını ve Anadolu topraklarını da kendisine bırakılması*" teklifinde bulundu. Buna karşılık II. Bayezid'in cevabı ise, "*hükümdarlar arasında merhamet olmaz*"[12] şeklinde olmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Timurlulara nazaran daha payidar kalmasının sebeplerden biri de yukarıda bahsedilen faktör gösterilebilir.

Araştırma konumuzun Mirzalar ile ilgili olması sebebiyle eski Türk geleneklerinde veraset sistemi ve bu verasetin intikali konusuna da tarihsel olarak bakmakta yarar vardır. *"daha önceki Türk Devletlerinde olduğu gibi, Timurlular'da da belli bir veraset usulünün bulunmayışı sebebiyle ülke hanedanın ortak malı kabul ediliyor, o bakımdan veliaht belli olsa bile, onunla diğer mirzaların yetiştirilmesi arasında herhangi bir fark gözetilmiyordu.*"[13] Bu mefkûre Osmanlı Devleti'ne kadar hemen hemen tüm Türk devletlerince muhafıza edilmiştir. Ancak devlet yönetme yetkisini ve meşruiyeti yalnızca babadan oğula geçebilen bir faktör olarak düşünürsek eksik bir tanımlama yapmış oluruz. Zira Türklerde hükümdarlık "*liyakat*" ile elde edilir. Kut, tanrının doğrudan bir kişiye devleti yönetme yetkisini vermesidir. Daha sonra bu kavram doğrudan devlet ile ilişkilendirilmiş ve devleti tarif eder bir nitelik kazanmıştır.[14] Timurlu Devleti de bir Türk devleti olduğu için bu anlayışı bünyesinde barındırmıştır. Şami, eserinde, Emir Timur'a atıfta bulunarak "*Tanrı kendisini bu*

---

birlikte orduda bulunuyordu. Ayrıca dedesi Mirza Şahruh tarafından merkezi Esterâbâd şehri olan Cürcan vilayetine vali tayin edilmişti. Bkz, **Babürnâme**, s. 54; Mirza Ebû'l-Kasım Babür'ün ölüm nedeni ile ilgili iki farklı görüş vardır. Hayrunnisa Alan'ın *"*Matla-i Sadeyn*"*den aktardığına göre; Ebû'l-Kasım Babür içkiyi bırakmış ve 19 Mart 1457 yılında bir sabah bahçede gezerken fenalaşıp vefat etmişti. (Bkz. Hayrunnisa Alan, **Bozkırdan Cennet Bahçesine (1360-1506),** İstanbul: Ötüken Yay, 2015, s.137. Fakat *"*Babürnâme*"*ye göre ise 1457 yılında bir içki meclisinde iken aniden rahatsızlanmış ve vefat etmiştir (Bkz. **Babürnâme,** s.58).

[11] **Babürnâme,** s. 58.

[12] Haldun. Eroğlu, **a,g,e,** s. 67-68.

[13] İsmail Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** Ankara: Berikan Yay, 2010, s. 124-125.

[14] Saadettin Gömeç, **Türk Kültürünün Ana Hatları,** Akçağ Yay,1.baskı Ankara 2006, s.42.

dünyada pek büyük işler için hazırlamış olduğundan yardım ve niyeti ile onu bu tehlikeden korudu"[15] diyerek bu hususa özellikle vurgu yapmıştır.

Timurlu Devleti'nin kurucusu Emir Timur, hâkimiyeti istisnai bir şekilde veraset yolu ile değil, kendi siyasi ve askeri zekâsıyla elde etmişti. Ayrıca Emir Timur'un eski Türk geleneklerine oldukça uygun düşen başka bir özelliği de talihli olmasıydı. Zira eski Türk geleneklerine göre; *"Tanrı yarlık verdiği için, ülüğ de verendir. Yani pay, kısmet, saadet demek olan ülüğ'ün sahibi, iktidarın da sahibidir.*"[16]

Emir Timur hükümdarlığını Türk geleneklerine uygun bir biçimde sürdürmüş, Timurlu Devleti'nin kurucusu olmuş ve yaşadığı süre boyunca da muhafaza etmeyi başarmıştır. Emir Timur şüphesiz devlet kurma yetkisini ve cihangirliğini doğrudan tanrıyla irtibatlandırmış ve bu sayede gücünü ve hükümdarlığını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Nitekim " *Türk devlet ve hâkimiyet mefhumunun temelinde, cihanşümul, yani bütün cihanı içine alan bir devlet fikri bulunur.*"[17] Fakat Emir Timur'un ölümünün ardından Mirzalar, veraset sistemi gereğince hareket etmemiş ve veliaht seçilen Mirza Pir Muhammed'in hükümdar seçilmesine rıza göstermemişlerdir. Burada her ne kadar Timur kendisinden sonra yerine geçecek kişiyi belirtmiş ise de,[18] buna karşılık Halil Sultan yine eski Türk geleneğine atıf yaparak Mirza Pir Muhammed'e cevaben "*Emir Timur'a hâkimiyeti kim verdi ise, bana da hâkimiyeti veren odur*"[19]demiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki Halil Sultan'da İlahi meşruiyetin farkında ve hükümdarlığın sadece soy ve veliaht seçilmek ile sınırlı olmadığının bilincindedir. Ayrıca Halil Sultan'ın önde gelen vezirlerinden Hace Abdulevvel, Mirza Pir Muhammed'e cevaben " *Baht sana gülmedi. Eğer baht yüzüne gülseydi, tahta yakın olurdun*"[20]demiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Halil Sultan'ın veziri de eski Türk geleneklerini iyi bilmekte ve bir hükümdar adayının ayrıca şanslı olması gerektiğini vurgulamıştır.

Çalışmamızın ana konusunu Timurlu Devleti'nde Mirzalar ve Mirzalık Kurumu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda şu konular, çalışmamızın alt konularını kapsamaktadır;

---

[15] Nizamüddin Şami**, Zafernâme**, Çev: Necati Lugal, Ankara: TDK Yay, 1987, s. 20.
[16] Gömeç, **a,g,e,** s.42.
[17] Gömeç, **a,g,e,** s.43.
[18] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 125.
[19] Daha fazla bilgi için bkz. İbni Arabşah, **a.g.e,** s.392-394
[20] İbni Arabşah, **a.g.e.** s.394.

Emir Timur'un soyu, ortaya çıkışı, faaliyetleri, seferleri ve Mirzaların rolü.

Timurlu Devleti'nde idari, siyasi, iktisadi, sanatsal, sosyokültürel yapılar.

2. Araştırmanın Amacı

Çalışmamızda Mirzalık kurumunun bütün yönleriyle açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Timurlu devletinin teşkilât yapısı, idari sistem, Mirzaların iktidar mücadeleleri, siyasi, iktisadi ve sosyokültürel boyutlarının da aydınlatılması çalışmamızın amaçları arasındadır.

3. Araştırmanın Önemi

Çalışmamız Mirzalar ve Mirzalık kurumu ile ilgili olması ve bu muhtevanın oldukça geniş olması hasebiyle önemlidir. Ayrıca konuyla ilgili literatürün ağırlıklı olarak Farsça kaynaklardan istifade edilerek tetkik edilmiş olması, çalışmamızın önemine önem katmaktadır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız Timurlu Devleti'ndeki Mirzalık kurumunun açıklığa kavuşulmasıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda Mirzalık kurumuna geçerken Emir Timur, ortaya çıkışı, seferleri ve kendisinden sonra gelen ve Timurlu devletini idame ettiren Mirzaların zamanında devletin idari, siyasi, iktisadi, sosyal vb. yapıları çalışmamızın sınırlılıkları içerisindedir.

I. BÖLÜM

TİMURLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE ÖNEMİ

1.1. TİMUR'UN DOĞUMU VE SOYU

Emir Timur Hicrî Şemsi (h.ş.) takvimine göre 25 Şaban 736'da, Miladi takvimine göre, 8 Nisan 1336'da, Moğol takviminin Sıçan yılında güzel Keş (Bugün Özbekistan sınırları içerisinde yer alan) şehrinde dünyaya geldi.[21] Eski bir el yazma eser incelemesinden elde edilen bilgiler ışığında, Emir Timur'un baba adının Turagay yerine Togay, anne adının Tekine yerine Bekine Begim olarak kaydedildiğini de ayrıca bilmekteyiz.[22] Emir Timur'un soyu ile ilgili şu cümleler değerlidir; "*Emir Timur, ..Çağatay ulusunu oluşturan boylardan Barlas kabilesine mensuptur. Barlas kabilesi Çağatay Han'a verilen dört binlikten birini oluşturuyordu.*"[23] Konu ile ilgili Türk-İslam devletleri tarihi hakkında çok değerli eserler sunan Frauk Sümer'e göre "*Tarih'deki Cihangirler zümresinin değişmez başkanı olan Timur'un öz Mogol boylarından Barulas (Barulalar)'ın boy beği ailesinden olduğu malümdur*".[24] Emir Timur'un nesebi, ölümünün ardından ünlü torunu Mirza Uluğ Bey tarafından Türkistan'ın kuzeyinden getirilen ve Semerkand'da yontulan yeşim taşı üzerinde şöyle kaydedilmiştir. "*Emir Timur Gürkan b. el- Emir Taragay b. el-Emir Berkel b. el-Emir Aylangız b. el-Emir İçil b. Karaçar Noyan b. el-Emir Suguççin b. el-Emir İrdemci Borulla b. el-Emir Kaçulay b. Tumanay Han*" şeklinde olup böylece Cengiz Han'a bağlanmıştır.[25] Bunlara ilaveten Timurlu tarihçilerinden gerek Nizamüddin Şami, gerek Şerefeddin Ali Yezdî, Hafız-ı Ebru ve Muizzü'l-ensab eserlerinde, Timur'un nesebi Cengiz Han'ın dördüncü ceddi Tumana Han'a bağlanmıştır.[26]

Fransız tarihçi Rene Grousset'in verdiği bilgiler ışığında; birçok tarihçinin her ne kadar Timur'un soyunu Cengiz Han'a kadar götürüp bağlamışlar ise de, aslında Timur, Cengiz Han (Moğol) soyundan olmayıp Mâverâünnehr'de Keş ve yöresinde yaşayan ve bu bölgeyi yöneten "*Barlas*" kabilesine mensup asil bir Türktür ve Türk

---

[21] Şerefeddin Ali Yezdî, **Emir Timur (Zafernâme),** çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yay, 2013, s. 25.
[22] Üçler Bulduk, **"Timur Hakkında Bilinmeyen Bir Timur-Name"**, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Reşat Genç Özel Sayısı, Temmuz 2009, c. 29, s.480
[23] Hayrunnisa Alan, a.g.e. s. 25.
[24] Faruk Sümer, "**Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları-1**" İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1999, s. 341.
[25] A. Zeki Veledi Togan, **"Emir Timur'un Soyuna Dair bir araştırma"**, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, İstanbul, 1972, S. 26, s.75.
[26] Togan, **a,g,m,** s. 76.

ailede dünyaya gelmiştir.[27]Emir Timur'un asil bir ailede dünyaya geldiğini destekleyen bir başka kaynak ise, Devletşah Semerkandî'nin "*Tezkiretü'ş-Şuarâ*" adlı eseridir. Bu eserde, Emir Timur'un babası Emir Turagay için Keş şehrinde yaşamış ve Barlas kavminin büyük Emirlerinden biri olduğuna vurgu yapılmıştır. Yine aynı eserde, Emir Turagay için "*Çağatay Ulus'unda ondan daha asil ve yüksek mertebeye sahip bir kimse yoktur"*[28] denmiştir. Yukarıda da görüldüğü üzere Grousset, Emir Timur'u Moğolların Barlas kavmine mensup olduğunu ve aynı zamanda asil bir Türk olduğuna vurgu yapmıştı. Bu sorunun cevabını biz Faruk Sümer'in şu sorusu ve cevabi ile açıklayabiliriz. " *Mogol oymakları nasıl Türkleştiler?... Moğol oymakları, tutsak etmek, tabı kılmak, vezife vermek suretleri ile pekçok Türk'ü hizmetlerinde kullandılar. Hizmetlerinde kullandıkları Türkler arasında azınlıkta kalan Moğolar zamanla Türkleştiler.*"[29]

Barthold'a göre; Timur soylu bir aileye mensup olmayıp*; "bir eşkıya çetesi reisi sıfatı ile faaliyet göstermiştir."*[30] Bu görüş Zeki Veledi Togan tarafından kesin bir şekilde reddedilir. Zira Togan'a göre; Eğer Emir Timur bir eşkıya çetesi reisi olsaydı genç yaşında devrin ileri gelen Emirlerinin kızları ile evlilik yapamazdı.[31] Zira Çağatay ulusu'nun batı koluna (Mâverâünnehr ve bugünkü Afganistan'da) hâkim olan Emir Kazagan, daha kendisi hayatta iken torunu Olcay Terken Aga'yı Timur'a nikâhlamıştı. Bu bilgilere istinaden, Emir Timur ve soyu eşkıya olsalardı, nasıl olur da dönemin en önde gelen Emirlerinden olan Kazagan'ın kız torunuyla Emir Timur'un evliliği münasip görülürdü.[32]

Emir Timur'un soylu bir aileye mensup olduğunu destekleyen bir başka önemli husus ise, Emir Timur'un kız kardeşlerinin önemli şahsiyetler ile evlenmeleridir. Kız kardeşlerinden Şirin Big Ağa Müeyyid-i Aralat ile nikâhlanmıştır. Timur'un diğer kız kardeşi Kutlug Terken Aga ise iki defa evlilik yaparak önce Emir Sultan-ı Duğlat ve daha sonra Emir Davud-ı Duğlat ile evlenmiştir. Bu bilgilerin ışığında, Emir Timur ve ailesinin Türkistan ve Horasan'da, hatırı sayılır ve önemli aileler ile dünürlük münasebetleri içerisinde bulundukları açıkça görülmüştür. Öte yandan Emir Timur'un ataları "*Turhan"* olmalarından dolayı harçtan muaf

---

[27] Rene Grousset, **Stepler İmparatorluğu, Atilla, Cengiz Han, Timur**, Çev. Prof. Dr. Halil İnalcık, Ankara: TTK Yay, 2015, s. 406.
[28] Devletşah-ı Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** Tahran: Barani Yay, h.ş. 1337, s. 360.
[29] Sümer, **a,g,e**, s. 341.
[30] Wilhelm Barthold, **Uluğ Bey ve Zamanı,** Çev: İsmail Aka, Ankara: TTK Yay, 1997, s. 14.
[31] Togan, **a,g,m,** s. 81.
[32] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 21-22.

tutuldukları gibi, Keş bölgesi dışında Taşkent ve Çaganiyan bölgelerinde de verimli arazilere sahipler idi.[33]

Timur'un "*Barlas*" adlı bir Moğol kavminden olduğu hususunda birçok kaynağın ve tarihçinin hemfikir olduğu görülmüştür. Moğol adının Cengiz Han ile özdeşleşmiş olduğu gibi "*Barlas*" adı da, Emir Timur ile birlikte tarih sahnesine çıkarak önem kazanmıştır.[34] Farsların, Emir Timur'u bir savaş sırasında ayağından aldığı darbeden ve neticesinde aksaklığından dolayı "*Timur-i Leng*", Avrupalıların ise, "*Tamerlane*" olarak isimlendirdikleri bilinmektedir. Fakat günümüz Türkçesinde "*Temur*" anlam itibarıyla "*demir*" demektir.[35]

Kimi kaynaklar Timur'un babası Turagay'ı Barlas kabilesinin o zamanki aşiret reisi olarak gösterirken, kimi kaynaklar ise, Turagay'in Barlas kabilesi içerisinde önemli bir komutan veya silahşor olduğunu ifade etmektedir. İbni Arabşah'a göre; "*Timur'un babası o dönemin sultanı olan Emir Hüseyin'in yanında yüzbaşı idi. Emsalleri arasında bileğine sağlam usta bir savaşçıydı. Zaman içinde olayların ve durumların değişimi göz önünde bulundurularak bu rivayetlerin birbirine karıştığı düşünülebilir. En doğru şekliyle babası Turagay bu sultanın devlet erkânından biriydi.*"[36] Bilindiği üzere, Timur dünyaya geldikten sonra Turagay'ın siyasi işlerden feragat ederek daha çok din ve diyanet işlerine yöneldiği görülmüştür.

Cüneyt Kanat ve Mustafa Alican'ın eserine göre, "*Barlas aşiretinin reisi Turagay' da tıpkı diğer kabile şefleri gibi, bozkıra bir güneş gibi doğması beklenen o büyük cihangirin, geleceğin o cihan hükümdarının, bozkırın son fatihinin kendi hanesinden çıkmasını ümit ediyordu."*[37] Tarihten ezgilere bakılırsa hareketli, cesur, cömert, tutkulu, güçlü sezgiler ile mücehhez ve çevresindeki insanları etkileyebilecek karakterde olanlar sıçan yılı içerisinde doğan çocukların özellikleri olarak rivayet edilmiştir.[38] Timur ile ilgili bir diğer rivayet ise, onun doğumu sırasında yıldızların dizilişinde ender görülebilecek durum söz konusu olmuş ve bu sebepten ötürü kendisine "*Sahipkıran*" unvanı uygun görülmüştür. Yani "*yıldızların Bahtına*

---

[33] Aka, **a,g,e,** s.22.
[34] Ali Bademci, **Cengiz Yasası ve Timur Tüzükatı**, Ötüken Yay, Ankara: 2012, s. 131-132.
[35] Ali Rıza Yağlı, **Timur Tüzükatı: Bozkırın Töresi**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay, 2016, s. 15.
[36] İbni Arabşah, a.g.e. s. 36.
[37] Cüneyt Kanat ve Mustafa Alican, **Timur: Yıldızların Bahtına Hükmeden Son Cihangir**, İstanbul: Yeditepe Yay, 2018, s. 26.
[38] Kanat ve Alican, **a.g.e,** s. 27.

Hükmeden hükümdar" anlamında olup, ayrıca Timur'un hayat hikâyesini incelediğimizde bu kehanetin gerçek olduğu görülmektedir.[39]

سـلطـان تیـمور آنکه مـثل او شاه نـبود	درهـفـصد وسـی وشـش بـیامد بوجود
در هـفصد و هـفـتـاد ویـکی کرد خـروج	درهـشـصد و هـفـت کرد عـالـم بدرود[40]

Sultan Timur, onun gibi padişah yoktu.	Yedi yüz otuz altı'da dünyaya geldi.
Yedi yüz yetmiş birde sahneye çıktı.	Sekiz yüz yedi de ahrete göçtü.

1.1.1. Emir Timur'un Siyasi Sahneye Çıkışı ve Mücadelesi

Nizamüddin Şami, Emir Timur'un ilk defa siyaset sahnesine çıkmasını ve o dönemlerde bölgedeki karışık durumu şu ifade ile vurgulamıştır; "*azıcık kuvvete malik olanlar kıyam etmişlerdi*."[41] Bu ifadeden yola çıkarak bölgedeki siyasi durumun oldukça karışık ve anarşik olduğunu rahatlıkla anlayabiliyoruz. Yine Şami'ye göre; Mâverâünnehr bölgesinde farklı ailelerin hâkim oldukları bilgisi verilmektedir. Buna göre; "*Bu esnada Sebz şehri ki Türkler Keş derler, ona tabi ve bağlı olan yerler emir-i sahib-kıran ve kişver-küşa-yi cihan Timur Küregen ve Hacı Barlas'ın elinde idi; eskiden beri onların buralara alâkaları vardı. Hucend memleketi Emir Bayezid'in idaresinde idi. Bazıları da babalarının yerini istiyorlardı. Ulcay Boğa-yı Sulduzi bazı vilayetlerde tasarruf iddia ediyordu. Şipurgan'ı Mehmet Hace-i Apardi ele geçirmişti. Bedâhşan Şahları dağlarda başkaldırmışlardı. Keyhusrev ve Ulcaytu, Katlan ve Erhenk vilâyetlerinde reislik davasında idiler Emir Hızır bütün Yasavullar'ı kendi kendine elde etmişti.*"[42]

Söz konusu dönem öncesinde hükümranlık Çağatay Hanlığının elinden ulus emirliklerinin eline geçmiş olup, ayrıca hanlık ve ulus emirleri arasında amansız mücadeleler yaşanmış ve neticesinde bölgede yönetimsel ve yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Bu ayrışmalar ve çatışmalar, Emir Timur'un birleştirici bir lider olarak bölgede zuhur etmesine imkân hazırlamış ve büyük bir imparatorluğun ortaya çıkacağı müjdesini vermiştir. Konu ile ilgili detaylı bilgi ilerde sunulacaktır.

---

[39] Kanat ve Alican, **a.g.e,** s. 30.
[40] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s. 363.
[41] Şami, **a,g,e,** s. 18.
[42] Şami, **a,g,e,** s. 17-18.

Emir Timur, zamanlama açısından oldukça manidar olan 1360 yılında, ilk kez siyasi sahneye çıkmış ve tarihteki yerini almıştır. Bu kurnaz ve atılgan hamle tam da kendisinden beklenen şekilde gerçekleşti. Zira 1358 yılında Emir Kazagan'ın öldürülmesinden dolayı, Moğol Han'ı Tuğluk Timur, Mâverâünnehr'de meydana gelen siyasi kargaşadan yararlanmak suretiyle dağılan Çağatay Ulus'unu yeniden toparlamak istedi ve büyük bir ordu ile Mâverâünnehr'e yöneldi.[43] Dönemin Kaşkaderya bölgesinin hâkimi ve Barlas boyunun reisi Emîr Hacı Barlas, savaşmak yerine Horasan'a kaçmayı tercih etti. Hacı Barlas kaçmadan önce kendisi ile toplantı yapan Timur, şehrin savunmasız kalmasının halkı perişan edeceğini belirterek burada kalma kararı aldı. Hacı Barlas Timur'un bu kararını memnuniyet ile karşıladı ve kendisine izin verdi. Böylelikle Keş şehrine varan Timur, Tuğluk Han'ın öncü kuvvetleri olan Beyleri ile görüştü ve Han'a itaat etti. Timur'un yüzünde devlet ve saadet alameti gören beyler, Timur'a Keş Şehrinin darugalığının yanı sıra Karaçar-bek'in şehirleri ve köylerini verdiler.[44] Nitekim Moğolların daha güçlü bir orduya sahip olduğunu anlayan Timur, akıllıca davranarak daha 24 yaşlarında, Moğol Hanı'nın itimadını kazanmış ve Barlas boyunun yeni lideri konumuna yükselmişti.[45]

Tuğluk Timur, Mâverâünnehr bölgesinde kendisine bağlı bir siyasi yapı oluşturarak bölgeden ayrıldı. Bundan yararlanmak isteyen Hacı Barlas ve Celayir Bey'i, bölgeye geri dönerek Tuğluk Timur'un kuvvetleri ile çatıştılar. Bunun üzerine 1361 yılının Mart ayında ikinci kez askeri sefer düzenleyen Tuğluk Timur, Mâverâünnehr bölgesini yeniden ele geçirmeye muvaffak oldu. Tuğluk Timur bu defa daha acımasız davranarak Emir Bayezid'i ortadan kaldırdı. Bu olaydan haberdar olan Hacı Barlas, tekrar Ceyhun Nehrini geçerek Horasan'a kaçtı.[46] Fakat Emir Timur, Tuğluk Timur'un önde gelen emirlerinden olan Emir Hamid'in de arabuluculuğu ile tekrar Han ile görüşmüş itaatini bildirmiş ve yeniden Keş ve yöresinin idaresine tayin edilmişti. Tuğluk Timur daha sonra oğlu İlyas Hoca'yı Mâverâünnehr'in hâkimi tayin etmiş ve ona atabek olarak da Emir Bikicek'i, Timur'u da oğlu İlyas Hoca'nın mahiyetine vermişti. Fakat İlyas Hoca'ya bağlı Emirlerin bölge halkına zulüm

[43] Yezdî, **a,g,e,** s. 35
[44] Yezdî, **a,g,e,** s. 35-37.
[45] Justin Marozzi, **Timurlenk: İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatihi,** Çev. Hülya Kocaoluk, İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2017, s. 52-53
[46] Harold Lamb, **Timurleng,** Çev: Ali Cevahirkelam, Kum: Kalem-i Meknûn Yay, h.ş. 1390, s. 50-51.

etmeleri sebebi ile Emir Timur, Emir Hüseyin'in yanına giderek mücadelesini sürdürmüştür.[47]

Bu gelişmeler Timur'u ister istemez bölgedeki diğer Emirlerle ittifak ve mücadeleler içerisine itmiştir. Bu zorluklar ve mücadeleler Timur'un devlet kurmasına ve gittikçe büyümesine sebep olmaya yetecek vesileler olmuştur.

1.1.2. Emir Hüseyin İle İttifak Ve Zorluklar İle Mücadele Dönemi

Bu gelişmeler sonucunda Emir Timur, Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin'in yanına giderek birlikte Horasan'da bazı faaliyetler içerisinde bulundu. Horasan'da Türkmenler tarafından yakalanarak altmış gün boyunca Mahan'da hapis hayatı yaşayan Timur, Sancarî kabilesi reisi Mübarekşah'tan yardım gördü ve kurtuldu. Emir Timur ve Emir Hüseyin, tekrar buluşarak zor durumda olan Sistan hâkimi Fahreddin'in yardımına bin kişilik ordu ile gitti ve düşman tehdidini bertaraf ettiler. Fakat Fahreddin sözünde durmadığı için, Emir Timur ve Emir Hüseyin birlikte bölgeden ayrılma kararı verdiler ve yola koyuldular. Daha sonra iki Emir'in yolu Sistan ahalisi tarafından kesildi ve çarpışma meydana geldi. Bu çarpışmada Emir Timur sağ elinden ok ile yaralanmış ve muhtemeldir ki ayağından yaralanması da bu hadisede vuku bulmuştur.[48]

Emir Timur, Emir Hüseyin'in kontrolünde bulunan Salı Saray'ına giderek Emir Hüseyin'le birlikte kuvvetlerini birleştirdi ve güçlü bir ordu ile Mâverâünnehr'e doğru harekete geçti. İlyas Hoca'nın askerleri bu orduyu "*Taş köprü*" mevkiinde durdurmak istedi. Fakat Timur, akıllıca hamleleriyle bu engeli aştı ve Keş şehrine doğru ilerlemeye başladı. Emir Timur ve İlyas Hoca arasında "*Taş Arığı*" denilen bölgede meydana gelen savaşı Emir Timur kazandı. Esir düşmekten korkan İlyas Hoca ise, İli'ye doğru kaçmak zorunda kaldı. Emir Timur daha sonra bölgeye yetişen Emir Hüseyin ile birlikte İlyas Hoca'yı Taşkent'e kadar kovaladı. İlyas Hoca'nın bu kaçışı 1363 yılında Mâverâünnehr'ın Moğollardan temizlenmesi anlamına geliyordu. Öte yandan Mâverâünnehr savaşı devam ederken Tuğluk Timur da vefat etmiş bulunmaktaydı.[49]

---

[47] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 23.

[48] Kemal Ramazan Haykıran, **"Emir Timur: Bozkırın Altın Çocuğu"**, www.beyaztarih.com/turk-tarihi/emir-timur-bozkirin-altin-cocugu. E.T. (30.11.2019),

[49] Grousset, **a.g.e,** s. 408.

1.1.3. Emir Timur Ve Emir Hüseyin Arasındaki Mücadeleler

Bu gelişmeler üzerine Emir Hüseyin ve Emir Timur, Moğollar ile süre gelen çetin ve amansız bir mücadelenin ardından Mâverâünnehr bölgesine hâkim olmuşlardı.[50] Fakat kısa bir zaman içerisinde iki emirin araları açılacaktı. Kaynaklarda iki emirin arasındaki gerginliğin sebebi şöyle açıklanmıştır; "Mâverâünnehr*'de giderek etkili bir siyasi güç odağı haline gelen iki emirin arası 1365 yılında beklenmedik bir biçimde bozulmaya başlamıştı. Anlaşılan o ki Timur kayınbiraderine bağlı kalmayı sürdürse de Hüseyin'in eniştesinin kendisine olan sadakatini devam ettireceği hususunda şüpheleri vardı.*"[51]

Öte yandan tam da bu sıralarda *"Olcay Terken Aga vefat etmiş ve ikili arasındaki en kuvvetli bağ da ufalanıp gitmişti. Semerkand'da çıkan bir kalkışmanın bastırılmasından sonra Hüseyin'in bir takım bahanelerle Timur'un bazı emirlerini tutuklaması ve ardından onları serbest bırakmak için astronomik miktarlarda fidye-i necat istemesi, iplerin kopmasına neden olan ve taraflar arasındaki iyi ilişiklerin sona ermesine yol açan son gelişme oldu".*[52]

"Emir Timur kayınbiraderinin istediği fidyeyi verecek maddi kuvvete sahip olmadığından dolayı atları ve hanımı Olcay Terken Aga'nın küpeleri de dâhil elinde bulunan her şeyi verip kurtarmıştı kurtarmasına ama bu şekilde Hüseyin ile aralarındaki son bağlar da her anlamda paramparça olmuştu. Timur'un fidyeyi ödemek için çektiği zorluğu görmekle birlikte emirleri salmayan ve kendi kız kardeşinin küpelerini bile alabilecek kadar dengesini yitirdiği görülen Hüseyin, çok geçmeden nasıl bir hata yaptığını bütün açıklığıyla idrak edecek, fakat iş işten geçmiş olacaktı."[53]

Nihayet 1370'te, iki Emir arasındaki ilişki iyice bozulmuştu. Emir Timur, desteğini aldığı beyleri ile birlikte Emir Hüseyin'in sığındığı Belh kalesini kuşattı ve yapılan savaşta Emir Hüseyin'i esir aldı. Emir Hüseyin daha sonra Keyhüsrev'in kardeşi Keykubad'ı öldürmek suçundan yargılandı ve kısasa kısas ile iki oğlu ile birlikte infaz edildi. Böylece Emir Hüseyin'in haremi ve hazineleri Emir Timur'un eline geçti. Emir Timur haremde bulunan cariyelerden dördünü kendi haremine alırken, diğerlerini en yakın emirlerine verdi. Kendisine aldığı hanımlar arasında Kazan Sultan'ın kızı Saray Mülk hanım da vardı. Saray Mülk Hanım çocuğu

[50] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s.24.
[51] Kanat ve Alican, **a.g.e,** s. 50.
[52] Kanat ve Alican, **a.g.e,** s. 50.
[53] Kanat ve Alican, **a.g.e,** s. 50.

olmamasına rağmen Timur'un haremine "*baş hatun*" olarak katılmıştır. Bu evlilik neticesinde Emir Timur, Cengiz Han'a damat anlamına gelen "Küregen" unvanı kazanmıştır. Emir Timur, daha sonra Semerkand'a gelerek 12 Ramazan 771(9 Nisan 1370) Çarşamba günü tahta oturmuştur.[54]

Nitekim Emir Timur, Türkleşmiş Moğol boylarına mensup Barlas boyu içerisinde, siyasi hamleleri ve kurduğu ittifaklar ile Moğolistan'da var olan güçleri kullanarak artık Çağatay boyunun yeni lideri konumuna yükselmişti.[55]

1.2. EMİR TİMUR'UN ASKERİ SEFERLERİ VE MİRZALARIN ROLÜ.

Kuşkusuz Emir Timur döneminde, tarih sayfaları birçok önemli sefere şahit olmuştur. Nitekim çalışmanın verimliliği açısından bu seferlerden en önemlilerine ve Mirzaların bu seferlere olan katkılarına kronolojik olarak yer verilecektir.

1.2.1. Emir Timur'un Harezm Seferleri Ve Sebepleri

Emir Timur Mâverâünnehr'in tamamına hâkim olduktan sonra ülkeyi siyasi bakımdan Çağatay kanunlarına uygun bir biçimde idare etme eğilimi içerisinde bulundu. Nitekim bu siyaset ilk olarak Emir Timur ile Harezm hükümdarı arasında sorunlara neden oldu. Zira Cengiz Han'a ait olan bölgelerin paylaşımında Kuzey ve Batı Harezm Cuci ulusuna, Hive ve Kat (Doğu bölgeleri) Çağatay ulusuna bırakılmıştı. Cuci oğulları, kendilerine pay edilen Harezm bölgesinin idaresini Kongrat kabilesine mensup beylere bırakmıştı. Kongratlar'dan Hüseyin Sufi, Harezm'in doğu tarafındaki bölgeleri de zapt edince, Emir Timur bir elçi vasıtasıyla[56] işgal edilen Harezm bölgelerinin "*Çağatay Han'ın divânının tasarrufunda olduğunu, şimdi de öyle olması gerektiğini söyleyerek Kat ve Hive'yi*"[57] Hüseyin Sufi'den istedi. Fakat Hüseyin Sufi, gelen elçilere, *"ben bu vilayeti kılıçla zapt ettim, benim elimden, yine kılıçla alınabilir"*[58] diyerek teklifi reddetti.

Emir Timur ve askerleri bu zamana dek savaştan savaşa koşarak, çelik gibi sertleşmişlerdi. Ayrıca cismi ve iradi yapılarının da pişkinliği, her türlü çarpışmaya

---

[54] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447),** TTK Yay, Ankara, 1994 s. 8-9.
[55] Ali Rıza Yağlı, **Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezirlik Kurumu,** Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014 s.65.

[56] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 25.
[57] Alan, **a,g,e,** s. 278.
[58] Şami, **a.g.e,** s. 78.

hazır olduklarını göstermekteydi. Özellikle de Emir Timur, tahta çıktıktan sonra asker sayısı adeta çiğ gibi büyümüştü. Bu heyecan ve coşkuyla 1371'de Emir Timur ordusuyla Harezm'e doğru hücuma kalktı. Daha ilk çarpışmada Hüseyin Sufi yenilerek canını zor kurtardı. Dengesini ve psikolojisini kaybeden Hüseyin Sufi, belli bir zaman sonra üzüntüsünden öldü.[59] Devletşah Semerkandî'nin eserinde yer alan aşağıdaki şiir gelen ve giden padişahları anlamamız açısından değerlidir.

یکی را برد دیگر آرد بجای	جهان را نمانند بی کدخدای[60]
Birini götürür diğerini yerine getirir	Dünyayı asla başsız bırakmazlar.

Hüseyin Sufi'nin yerine tahta geçen kardeşi Yusuf Sufi ise, Emir Timur'a itaat ettiği gibi, Özbek Han soyundan gelen ve Hanzâde olarak ün yapmış olan Sevin Begim'i (Süyün) Emir Timur'un büyük oğlu Mirza Cihangir'e nikâhlamayı vaat etti. Ancak zaman ilerledikçe Yusuf Sufi'nin ahde vefa etmediğini gören Timur, bir kez daha Harezm'e sefer düzenledi. Bunun üzerine paniğe kapılan Yusuf Sufi, 1374 yılında Hanzâde'yi çeyizleri ile birlikte Semerkand'a doğru yola çıkarttı ve böylece Timur tarafından affedildi. Bu evlilik neticesinde Emir Timur'un daha sonra veliaht olarak gösterdiği Mirza Muhammed Sultan dünyaya gelecekti.[61]

Bu evliliğe rağmen iki devlet arasındaki barış kısa sürmüştü. Zira Yusuf Sufi'nin bölgede uygunsuz davranışları üzerine 1375 yılında yeniden bir sefer düzenleyen Emir Timur, Semerkand'da isyan eden iki emiri sebebi ile bu seferini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Bölgede barış kısa süreliğine hâkim olmuş ise de, 1379 yılında bardağı taşıran son damla, Emir Timur'un Sır Derya kuzeyinde, Ak Orda ile mücadelesi sırasında Mâverâünnehr'in ortalarına kadar gelerek Semerkand köylerini yağmalayan Yusuf Sufi'nin davranışları oldu. Seferden dönen Emir Timur, bu meseleyi kökünden halletmek için 1379 yılında dördüncü Harezm seferini düzenledi ve Yusuf Sufi'nin sığındığı Urgenç Kapısı'na kadar ilerledi.[62]

Yusuf Sufi, Emir Timur'a bir elçi göndererek. "*Biz ikimiz yüzünden pek çok insan azap mı çeksin? İkimiz meydana çıkıp çarpışalım*" dedi. Emir Timur bu teklifi

[59] Kanat ve Alican, **a.g.e**, s. 55.
[60] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 345.
[61] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s.25.
[62] Grousset, **a,g,e,** s. 408.

memnuniyet ile kabul etti ve "*ben de Tanrı'dan bunu dilerdim*"[63] diyerek cevap verdi. Yusuf Sufi bu teklifi yaparken Timur'un aksak olmasının kendisine bir avantaj sağlanacağını düşünmüştü. Bu nedenle karşısına çıkamayacağını ve çıksa bile kolay bir şekilde kendisini yeneceğini sanıyordu. Fakat Yusuf Sufi bu düşüncelerinde yanılmıştı. Zira Emir Timur bu teklifi duyunca zırhını giymiş, emirlerinin tüm muhalefetine rağmen kalenin önüne gelerek Yusuf Sufi'ye meydan okumuştu. Yusuf Sufi, Timur'un karşısına çıkamadığı için askerleri önünde onuru zedelenmişti. Yusuf Sufi karşısına çıkmayınca Timur, kale önüne gelerek "*Her kim ki sözünden döner, ölümü hak eder*" diye seslendi. Emir Timur'un bu davranışı askerleri tarafından coşku ile karşılandı.[64]

Sonra kaleden "*Hacı*" adlı bir kumandan bir grup asker ile birlikte savaşmak için dışarı çıktı. Buna karşılık Mirza Ömer Şeyh, kendi denetiminde bulunan savaşçı askerleri ile onları karşıladı. Gerçekleşen çetin savaşta karşılıklı bazı yaralanmalar meydana geldi ise de, sonunda savaşı kazanan Mirza Ömer Şeyh ve askerleri oldu. Böylelikle savaşı kaybeden Hacı tekrar kaleye sığınmak zorunda kaldı.[65]

Daha sonra Emir Timur'un askerleri mancınıklar ile sarayı vurmaya başladılar. Saray'ı tahrip edilen Yusuf Sufi, başka bir odaya nakledildi. Şehir toplamda üç ay on altı gün bu kuşatmaya ancak dayanabildi. Emir Timur'un ordusu her gün biraz daha zafere yaklaşırken, içine korku giren Hüseyin Sufi aniden vefat etti. Bu fırsatı da değerlendiren Emir Timur'un muzaffer ordusu, Çarşamba günü büyük bir cesaretle kaleye hücum ettiler. Dört taraftan merdivenler kullanarak şehrin içine girdiler.[66] Şehir tam olarak ele geçirildikten sonra yağmalandı ve daha sonra şehirdeki birçok âlim sanatkâr ve din adamları toplanarak Keş şehrine götürüldü. Bu âlimler arasında İslam dünyasının önde gelen bilgelerinden olan Taftâzânî de bulunuyordu. Taftâzânî hakkında yeterince bilgi toplayan Emîr Timur, kendisinin başkent Semerkand'a nakledilmesini sağlamış ve hayatının sonuna kadar burada rahat ve onurlu bir hayat sürdürmesine imkân hazırlatmıştır.[67]

Emir Timur, bütün bu olup bitenlere rağmen Sufi hanedanının Harezm'de varlıklarını sürdürmelerine izin verdi. Fakat Emir Timur'un Harezm'e yönelik beşinci

---

[63] Yezdî, **a,g,e,** s. 122-123.
[64] Tarkan Suçıkar, **Emir Timur'un Başarı Sırları,** Ankara: Panama Yay, 2017, s. 64-65.
[65] Yezdî, **a,g,e,** s.123.
[66] Yezdî, **a,g,e,** s.123.
[67] A. Ahat Andican, **Emir Timur, Tarih, Siyaset, Miras,** Selenge Yayınları, İstanbul 2019, s. 163.

ve son seferi yaklaşık on sene sonra gerçekleşecek ve Urgenç şehri adeta yerle bir edilecekti. 1387 yılında Emir Timur, Fars-Irak seferinde iken, Toktamış Han kuzeyden, Moğollar da doğudan Mâverâünnehr'i kuşattılar. Toktamış Han Semerkand ve Buhara'yı çember içine alarak Mâverâünnehr'i yağmaladı. Bu sırada Harezm hâkimi olan Süleyman Şah Sufi'de, Emir Timur'a isyan etmiş olup Toktamış Han'a destek olmuştu.[68]

Emir Timur Maveraünehr'e dönüp durumu kontrolü altına aldıktan sonra 1388 yılının bahar ayında beşinci ve son Harezm seferini gerçekleştirdi. Emir Timur'un üzerine geldiği haberini alan Süleyman Şah Sufi, Urgenç şehrini terk ederek Toktamış Han'a sığındı. Böylelikle Urgenç şehrini kolayca ele geçiren Emir Timur, şehirde yaşayan halkın tamamının Semerkand'a sürülmesini, camiler hariç tüm şehrinin yıkılmasını ve yerine arpa ekilmesini emretti.[69] Böylelikle 1372-1379 ve 1388 yılları arasında Harezm üzerine beş sefer düzenleyen Emir Timur, son seferinde sorunu kökünden halletmiş oldu.

1.2.2. Moğollar Ve Deşt-i Kıpçak Üzerine Yapılan Seferler

1370 yılında Emir Timur tüm Mâverâünnehr üzerinde hâkimiyetini ilan ettiğinde, birçok emir ve kabile reisleri bunu kabul ettiler. Lakin büyük bir kabile olan Celâyirliler ve bâzı diğer beyler onun hâkimiyetini kabul etmeyerek 1375 yılında ayaklandılar. Hucend civarında bulunan Celâyirliler'in lideri Âdilşah Behram ve Kıpçak lideri Sar Buka, birlikte hareket ederek Timur'un olmadığı bir sırada Semerkand'a ani bir baskın yaptılar. Timur tarafından şehri savunmakla görevlendirilen Ak Buka, yapılan bu baskını, yetişen Mirza Cihangir'in de yardımı ile önlemiş ve düşmanlarını kaçmaya mecbur bırakmıştı. Kaçan isyancı emirler, önce Ak Orda hükümdarı Uras Hân'a, oradan da Duğlat Emiri Kamereddin'a iltica ettiler. Lakin bu girişimin akıbeti Celâyirliler kabilesi açısından kötü sonuçlanmıştır. Zira bölgeye geri dönen Emir Timur, söz konusu kabileyi dağıtarak kendi beylerinin hizmetine vermiştir.[70]

Timur, 1375 yılının kış aylarında Duğlat Emiri Kemaleddin'in üzerine yürüdü. Fakat havanın soğuk olması nedeni ile Timur ordusunu tekrar Semerkand'da dinlendirdi ve 1376 yılının başında Kamereddin'i savaşta yenerek kaçmasına

---

[68] Andican, **a,g,e,** s. 163.
[69] Andican, **a,g,e,** s. 164.
[70] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 9-10.

sebebiyet verdi.[71] Aslında Emir Timur'un Cete üzerindeki ilk iki seferi 1371-1372 yıllarında gerçekleşmişti. Fakat bu iki askeri sefer tamamen Mâverâünnehr hudutlarını korumaya ve ganimet elde etmeye yönelik olmuştu. Ancak 1375 yılındaki üçüncü Cete seferi ise Kamereddin'i ortadan kaldırmaya yönelik olmuştu. Bu seferde Emir Timur'un büyük oğlu Mirza Cihangir büyük yararlıklar göstererek Kamereddin'i İli boylarında yenmiş ve bu yenilgi neticesinde Kamereddin, hazinesini ve hatta ailesini dahi geride bırakarak Tanrı Dağlarına kaçmıştı.[72]

Tam bu sıralarda 1376 yılında Uras Han'dan kaçan Toktamış ise Semerkand'a gelerek Timur'a sığındı. Zira babası Toy Hoca[73] amcası Uras Han tarafından öldürülmüştü. Kendi can güvenliğini de tehlike de gören Toktamış ise bu yolu seçmişti. Toktamış Semerkand'a geldiği sırada Timur, Isıg Göl civarında Koçkar mevkiinde (Bugünkü Kırgızistan'da) seferde idi. İyi bir siyasetçi ve ileri görüşlü bir devlet adamı olan Emir Timur, Toktamış'ın kendisine sığınma talebini olumlu karşılamış ve derhal kendisine tüm imkânların sağlanmasını buyurmuştu. Çünkü ileride Uras Han'ın himayesi altında birleşme ihtimali olan Altın Orda ve Ak Orda devletlerinin durdurulamaz bir güç olabileceğini sezmişti. Bu neden ile Timur, Toktamış vasıtası ile Uras Han'ın güçlenmesine engel olma niyeti içerisinde olup, bu bölgedeki siyasi işlere karışmak maksadı taşıyordu. [74]

Emir Timur devri tarihçisi Nizamüddin Şami'ye göre; Emir Timur Toktamış'ı adeta bağrına basmış ve kendisine büyük ihsanlarda bulunmuştu. Şöyle; "*Toktamış gelince emirler tavassut ile mumaileyhi Emirin huzuruna çıkardılar; Emir kendisine son derecede izaz ve ikramda bulundu, böyle bir padişahın böyle padişah zadeye nasıl muamele yapması lazım ise yaptı, onunla yan yana özengi özengiye Semerkand'a geldi, şahane şenlikler tertip etti. Kendisine ve adamlarına o kadar altun, mal, kumaş, at, katır, çadır, otak, kös ve alem, hizmetçiler ve uşaklar verdi ki akıl onun haddinden ve sayısından acizdir. Bunlara ilaveten Otrar ve Savran vilayetinin de ona verilmesini emir buyurdu.*"[75]

---

[71] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 26.
[72] Andican, **a,g,e**, s. 158-159.
[73] Toy Hoca, Uras Han'ın kardeşi ve aynı zamanda Ak Orda sülalesinin seçkin ve nüfuzlu bir üyesi idi. Toy Hoca, Uras Han hükümdarlığında Mangışlak'ın valisiydi. Uras Han tarafından düzenlenen kurultaya katılanlar arasında Toy Hoca'da vardı. Zira Uras Han bu kurultayı Altın Orda işlerine müdahile etmek için düzenlemişti. Toy Hoca bu kurultay sırasında Uras Han'a karşı çıkmış ve ardından öldürülmüştü. Bkz, Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 10
[74] Aka, **a,g,e,** s. 10
[75] Şami, **a.g.e,** s. 89.

Toktamış Han'ın kaçarak Emir Timur'a sığındığı sıralarda Uras Han, oğlu Kutluk Buka'yı kendi yerine bırakarak İdil boyunda bir sefere çıkmıştı. Fırsatı değerlendirmek isteyen Emir Timur, Toktamış'ı destekleyerek Ak Orda üzerine yolladı. Gerçekleşen bu savaşta Kutluk Buka öldürüldü ise de, Toktamış Han zafere nail olamamış ve yenilerek Emir Timur'a tekrar sığınmak zorunda kalmıştı. Buna rağmen Emir Timur Toktamış'a sahip çıkmış ve ikinci defa daha güçlü bir şekilde kendisine destek vererek Ak Orda üzerine yollamıştı. Bu seferde Kutluk Buka'nın yerini alan kardeşi Toktakiya tarafından yenilgiye uğrayan Toktamış Han, yaralı bir haldeyken Timur'un adamları tarafından kurtarılmıştı. Emir Timur, bu ikinci yenilgiye rağmen ümitsizliğe kapılmamış ve Toktamış Han'a destek olmaya devam etmişti.[76]

Bu sırada Sir Derya yakınlarında seferde bulunan Uras Han bölgedeki hadiselerden haberdar olmuş ve ülkesine dönmüştü. Uras Han, Emir Timur'a bir elçi göndererek asi Toktamış'ın iadesi talebinde bulundu. Emir Timur, Uras Han'ın bu teklifini reddettiği gibi savaş hazırlıklarına başladı.[77]

Fakat bu sırada Uras Han aniden vefat etti ve yerine büyük oğlu Toktakiya geçti. Kısa bir süre sonra o da ölünce yerine Uras Han'ın bir diğer oğlu, Timur Melik geçti. Fırsattan istifade etmek isteyen Timur, Toktamış'ı Ak Orda'nın yeni ve genç hükümdarı Timur Melik'in üzerine yolladı. Fakat Toktamış bir kez daha savaşı kazanamayarak tekrar Timur'a sığınmak zorunda kaldı. Üç seferdir başarısız olan Toktamış'ın yüzüne kader nihayet gülmüştü. Zira Ak Orda'nın yeni hükümdarı Timur Melik, ciddiyetten uzak ve ekseri zamanını eğlence düzenleyerek geçirmekteydi. Emir Timur Suğnak'tan gelen olumlu haberlere dayanarak Toktamış'ı dördüncü defa Ak Orda üzerine yollamış ve savaşı kazanan Toktamış Han olmuş ve kendisini Ak Orda Han'ı ilan etmişti. Böylelikle Toktamış Han, Suğnak, Savran gibi şehirleri de elde etmeyi başarmıştı(780/1378).[78]

1.2.3. Horasan Seferleri

Timur, 1370 yılında Mâverâünnehr hükümdarı olunca İran parçalanmış bir vaziyetteydi. Şöyle; Merkezi Herat[79] olmak üzere Horasan'da Kertler (1245-1383),

---

[76] Aka, **a,g,e,** s. 10,11.
[77] Aka, **a,g,e,** s. 10
[78] Aka, **a,g,e,** s. 11.
[79] Bugünkü Afganistan'ın batı tarafında yer alan tarihi bir şehir olup, Emir Timur'un ardından Mirza Şahruh zamanında Timurlu devletinin başkenti olmuştur.

merkezi Sebzevar olmak üzere Horasan'ın batı taraflarında Serbedarlılar[80] (1337-1381), merkezi Curcan olmak üzere Astarabad, Damgan, Bistam, ve Simnan yörelerinde Toga Timurlular (1337-1410), merkezi Şiraz olmak üzere Fars ve Kirman bölgelerinde Muzafferliler (1294-1393), merkezi Bağdat olmak üzere Irak-ı Arap, Irak-ı Acem ve Azerbaycan bölgelerinde ise Celâyirliler (1336-1432) hüküm sürmekteydiler.[81]Bu devletler arasında devamlı çekişmeler yaşanmaktaydı. Bu fırsattan istifade eden Emir Timur, ilk olarak Kert hanedanından başlayarak bütün bu devletleri tek tek ele geçirdi.[82]

1370 yılında Kert hükümdarı Melik Müizzeddin ölmüş yerine oğlu Melik Gıyâseddin Pir Ali yeni hükümdar olmuştu. Ne var ki bu yeni hükümdar babası gibi Emir Timur ile iyi münasebet kurmamış ve Emir Timur'un 1379 yılında tertip ettiği büyük kurultaya davet edildiği halde iştirak etmemişti. Ayrıca 1380 yılına gelindiğinde Horasan Serbedarlılar, Toga Timurlular, Kertler ve Muzafferiler arasında bitmek tükenmek bilmeyen mücadelelere sahne oluyordu. Dolayısıyla Horasan'da çok karışık bir durum söz konusuydu. Emir Timur Horasan'ın bu vaziyetinden yararlanmak maksadı ile henüz on dört yaşında bulunun oğlu Miranşah'ı, bazı seçkin beyler eşliğinde bölgeye sevk etti. Mirza Miranşah, Uyrat beylerinden Cankurbani'nin savunmak için çekildiği Kelât Kalesi'ne yürürken, Emir Timur da Herat üzerine yöneldi ve kaleyi kuşattı. Kuşatmayı bertaraf edemeyeceğini gören Melik Gıyâseddin Pir Ali, Emir Timur'un huzuruna gelerek şehri teslim etti (Nisan 1381). Böylelikle Melik Gıyâseddin Pir Ali, canını kurtarmış fakat hazinesi Timur'un eline geçmişti. Daha sonra Herat şehrinden Buhara'ya yönelen Emir Timur, kış ayını burada geçirdi.[83]

Emir Timur kışı Buhara'da geçirirken çok sevdiği kızı Aka Beg'ı kaybetmiş ve çok üzülmüştü. Lakin Horasan'da karışıklıklar yeniden başlamış bu sefer de Ali bek Cankurbani, Veli bek ile ittifak yaparak Sebzevar hâkimi Ali Müeyyed'i kuşatma altına almıştı.[84] Ali Müeyyed, Emir Timur'un ilk Horasan seferi sırasında gelerek bağlılığını bildirmiş ve Timurlu Devleti'nin vassalı olmayı kabul etmişti. Bu sebepten

---

[80] Sarbedarlar, İlhanlıların dağlamasından sonra 1337 yılında Sebzevar merkezli olarak ortaya çıkan bir şehir devletiydi. Herhangi bir hanedana dayanmayan bu devletin kurucuları arasında bölgesel askeri ve sivil seçkinler, din adamları ve dervişler gibi farklı guruplar bulunmaktaydı. Şiiliği resmi mezhep olarak kabul eden bu şehir devleti, o dönemde Ali Müeyyed adındaki bir hükümdarın denetimindeydi. Bkz. Andican, **a,g,e,** s. 165.
[81] Aka, **a,g,e,** s. 12.
[82] Alan, **a.g.e,** s. 36.
[83] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 28-29.
[84] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 12.

Emir Timur'un haberi olmaksızın kendi vassalına düzenlenen bir saldırı ve kuşatma asla kabulleneceği bir durum değildi ve ikinci Horasan seferi anlamına geliyordu.[85] Böylelikle Emir Timur ordusu ile birlikte 1382 yılında Buhara'dan hareket ile Horasan üzerine yürüdü. İlk olarak Serahs'ta bulunan oğlu Miranşah'ı ve daha sonra Herat'ta bulunan Gıyâseddin Kert'i de ordusuna katarak, sırası ile Kelât, Kahkaha ve Turşiz kalelerini ele geçirerek Sebzevar'a doğru ilerledi. Timur'un üzerine geldiğini gören Emir Veli, kendisinden aman diledi. Böylelikle Timur Horasan'dan dönerken Gıyâseddin Pir Ali ve oğullarını da önünü katarak Semerkand'a getirdi. Emir Timur ayrıca Horasan'ın kontrolünü elinde tutabilmek amacı ile Miranşah'ın beylerini bölgeye atadı. Timur'un bölgeden ayrılmasını fırsat bilen Herat ahalisi isyan ettiler. Emir Timur, oğlu Miranşah'ı bu ayaklanmayı bastırması için bölgeye sevk etti ve ayaklanma başarılı bir şekilde bastırıldı. Bunun üzerine Emir Timur, Gıyâseddin Pir Ali ve oğullarını bu ayaklanmadan sorumlu tutmuş ve hepsini idam ettirmiştir. Böylelikle Herat ve yöresinde, yaklaşık 140 yıl hüküm sürmüş olan Kert hanedanlığı tamamen ortadan kalkmış oluyordu.[86]

Emir Timur 1381 yılında Herat şehrine hâkim olduktan sonra, Horasan'ın batı bölgesinde hüküm sürmekte olan Serbedarlilerin başkenti Sebezvar üzerine de yürümüştü. Serbedarlilerin başında bulunan Ali Müeyyed, Timur'a karşı koyamayarak teslim olmuş ve biat etmişti. 1386 yılına kadar Timur'un yanında alıkonulan Ali Müeyyed, daha sonra bir bahane ile öldürülmüştü. Emir Timur'un Horasan seferi devamında "*kendisine itaat eden Astarâbâd, Damgan, Simnan ve Mâzenderan bölgesi hâkimi olan Toga Timurlulardan Emir Veli, İlhanlı devletinin ortadan kalkmasından (1336) sonra bu bölgede ortaya çıkan Toga Timurluların ikinci hâkimi idi. Timur, 1381 yılında İsferayin'i ele geçirerek Astarâbâd'a kadar ilerlemiş, Emir Veli ise kaçmıştı. Timur'un ayrılmasından sonra Emir Veli ülkesine yeniden hâkim oldu ise de, 1384'de Timur'un askerleri tekrar gelince, o Azerbaycan taraflarına kaçmış, ülkesi ise elden çıkmıştı*"[87]

İbni Arabşah'a göre; Emir Veli Timur'un ordusuna karşı ancak bir saat dayanabilmiş ve kaçarak Rey şehrine sığınmıştı. Rey şehri hâkimi (Muhammed Cevkar) tarafsız, cömert ve cesur bir kimse olmasına rağmen Emir Veli'yi

[85] Andican, **a,g,e,** s. 165.
[86] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 12.
[87] Aka, **a,g,e,** s. 12-13.

yakalayarak başını kesip Emir Timur'a yollamıştı.[88] Böylelikle Emir Timur, batı İran hariç Horasan'ın tamamına hâkim olmayı başarmıştı.

1.2.4. Üç Yıllık Sefer (1386-1388)

Timur 1386 yılında Batı İran'ı ele geçirmek maksadı ile Semerkand'dan hareket etti. Böylelikle 1386 dan 1388'a kadar sürecek olan askeri sefer başlamış oldu. Mâzenderan'da Firuzkuh'a geldiği sırada Sari hâkimi Seyit Kemaleddin ve oğlu Gıyâseddin Timur'un huzuruna gelerek bağlılıklarını bildirdiler. Emir Timur daha sonra son zamanlarda hac kervanlarına saldırılarda bulunduğu iddia edilen Luristan hâkimi Melik İzzeddin'i cezalandırmak maksadı ile Hurremabad'a geçti. Bu bölgeleri de kontrolü altına almayı başaran Timur, İzzeddin ve oğullarını da tutuklatarak Semerkand'a gönderdi.[89]Timur Daha sonra Kuzey Azerbaycan'a yöneldi. Timur'un Tebriz'e gelmekte olduğunu duyan Celâyirli Sultan Ahmed, Bağdat'a kaçtı. Böylelikle Tebriz şehri Timur tarafından kolayca ele geçirildi. Yaz ayını Tebriz'de geçiren Timur, sonbaharda Gürcüler üzerine yürüdü. Tiflis ve Şirvan şehirlerini ele geçirerek kışı geçirmek üzere Karabağ'da konakladı.[90]

Timur'un Kuzey İran ve Azerbaycan'ı hâkimiyeti altına almış olması; vaktiyle Cuci ulusu ile İlhanlılar arasında olduğu gibi, bu bölgede yeni bir çatışmanın doğması anlamına geliyordu. Zira Timur'un desteği ile Ak Orda hükümdarı olan Toktamış, 1380 yılında Mamay Mirza'yı de saf dışı bırakarak Altın Orda'ya da hâkim olmuş ve 1382'de Moskova'ya kadar uzanan büyük bir seferde bulunmuş ve hatta kendi adına para bile bastırtmıştı. Tüm bu olayların yanı sıra Toktamış, 1385-1386 yılı kış aylarında Derbend ve Şirvan'dan geçerek Tebriz'e gelmiş, şehri yağmalayarak büyük ganimetler elde ederek Azerbaycan'ı terk etmişti. Böylelikle ne Timur, ne de Toktamış kendi isteği ile zengin Azerbaycan Topraklarını terk etme niyetinde değillerdi. Netice itibari ile her iki taraf da bu sorunu ancak savaşarak çözebileceklerini biliyordu. Fakat taktikler farklıydı. Zira Timur öncelikle Kuzey İran ve Azerbaycan'da güçlenmek maksadı ile bu savaşı ağırdan almakta iken, Toktamış ise bir an önce kendisi ile savaşma niyetindeydi.[91]

Nihayet 1387 baharında Toktamış ordusu ile Derbend'e geçerek Samur suyu kıyısına geldi. Buna karşılık Timur bir miktar asker ile oğlu Miranşah'ı bölgeye sevk

---

[88] İbni Arabşah, **a.g.e,** s.77.
[89] Aka, **a,g,e,** s. 13.
[90] Aka, **a,g,e**, s. 13.
[91] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 30-31.

etti. Savaş Toktamış ordusu tarafından başlatıldı ve neticede Miranşah, Toktamış'a karşı üstün geldi. Bunun üzerine Toktamış geri çekilerek bölgeden ayrılmak zorunda kaldı.

Karabağ'dan hareket eden Timur, Doğu Anadolu'daki Kara Koyunlu Kara Mehmet üzerine yürüdü. Bölgedeki Türkmenler geri çekilerek geçitleri tuttu ve Timur'un askerlerine büyük kayıplar verdirdi. Bunun üzerine Timur, İran üzerine yönelme kararı aldı. Timur Meraga yakınlarına geldiği sırada Muzafferlilerden Zaynelâbidin'e elçiler göndererek babası Şah Şuca'nin ölmeden önce gönderdiği bir mektuba atıf yaparak yanına gelmesini istedi. Zaynelâbidin Timur'u ciddiye almadığı gibi onun göndermiş olduğu elçileri de rehin tutu. Bunun üzerine Timur, 1387 sonbaharında Hemedan şehrinden geçerek İsfahan'a gelmiş ve İsfahan şehrini ele geçirerek Şiraz'a yönelmişti. Zaynelâbidin Şiraz'dan Şuşter'a kaçınca, Şiraz da Timur'un ordusu tarafından kolayca ele geçirildi (Aralık 1387).[92]

1.2.5. Toktamış Han Üzerine Yapılan Birinci Sefer

Toktamış Han Altın Orda'ya hâkim olmuş ve kendi bölgesindeki Rus Knezliklerini de itaat altına almayı başarmıştı. Artık ilgilenmekte olduğu ve topraklarına katmak istediği iki bölge vardı. Bunlardan biri Azerbaycan, diğeri ise Harezm idi. Bu iki ülkeden Azerbaycan, daha önceleri İlhanlılar ve Altın Orda arasında çatışmalara neden olmuştu. Zaman ilerledikçe İran'da vaziyetler değişmiş İlhanlılar ve Çağataylılar'ın yerini Timur doldurmuştu. Altın Orda'nın üzerinde hak iddia etiği bir başka alan ise Harezm olmuştu. Daha evvelden Çağataylılar ve Altın orda arasında paylaşılamayan bölge, şimdi Timur ile Toktamış arasında sorun olmuştu.[93]

Emir Timur Şiraz'ı istila ettikten sonra birkaç gün orada dinlendi. Bu sırada Mâverâünnehr'den gelen bir elçi Toktamış'ın Mâverâünnehr'e hücum ettiğini, bölgede talan ve yağma girişimlerinde bulunduğunu bildirdi. Bunun üzerine Timur, Şiraz'ı Şah Nasruddin Yahya'ya bırakarak derhal Semerkand'a doğru yolla çıktı.[94] Semerkand'a dönen Timur, Toktamış Han ile yapacağı savaş hazırlıklarına derhal başladı. Zira Timur, Mâverâünnehr'i Toktamış'ın saldırılarına savunmasız bırakarak Ön Asya'daki fetihlerine daha fazla devam edemezdi. Bu yüzden Timur, savaşı Ak

---

[92] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 14.
[93] Alan, **a.g.e,** s. 46-47.
[94] Hafiz-ı Ebru, **Zübdetü't-Tevârih (4. Cilt),** Redaktör: Seyid Kemal Hace Seyid Cevâdi, Tahran, h.ş. 1380, s. 669.

Orda steplerine taşıma kararı aldı. Bu maksat ile 1391 Ocak ayında Taşkent'ten hareket etti[95].

Harold Lamp'a göre; Emir Timur hükümdarlığı boyunca üç önemli hususu önemsemişti. Bunlardan birincisi; kendi ülkesini hiçbir zaman savaş alanı yapmamaktı. İkincisi; hiçbir zaman savunmaya çekilmemekti. Üçüncüsü o, her zaman dörtnala koşarak düşmanı gafil avlamayı benimsemişti. Fakat bu sefer durum çok daha farklıydı. Zira bu savaş Emir Timur açısından oldukça tehlikeli olabilirdi. Yaklaşık dört yüz sene önce Napolyon Moskova'yı işgal etmek istemiş ve bölgeye birçok Fransız askerini sevk etmişti. Karlı ve soğuk hava nedeni ile Rusya ve Polonya'da birçok Fransız askeri telef olmuş ve Napolyon çok büyük bir hezimete uğramıştı. Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere, şartlar Toktamış Han'ın lehine gözükmekteydi.[96] Dönemin Tatar tarihçisi Yakubovski'ye göre; Toktamış Han asker sayısı ve savaş teçhizatı bakımından da Emir Timur'a oranla daha üstündü.[97] Ayrıca Timur ordusu ile düşmanın üzerine gittiği için yorulacak erzak ve su sıkıntısı çekecekti. Buna karşılık Toktamış Han'ın ordusu bölgeyi iyi bilmekte ve dinlenmiş olarak karşılarına çıkacaktı. Yukarıda belirtilen tüm risklere ilaveten Timur, ordusu için en az üç aylık erzak temin etmek zorundaydı ve savaşı kaybetmesi durumunda hem kendisi, hem de ordusu Asya Steplerinde yok olabilirdi. Timur ordusu ile çamurlu Seyhun ırmağından geçerek "*Karataq*" denilen bölgeye geldi. Şubat ayının sonları olduğu için kar ve tipi onların daha fazla ilerlemelerine engel olmuştu. Çadır kurdurarak bir süre bölgede mahsur kalan Timur, burada Toktamış'tan gelen elçileri karşıladı.[98]

Gelen Elçiler Toktamış'ın mektubunu Timur'a ilettiler. Toktamış yazmış olduğu mektubunda "*Timur'un iyiliklerini unutmadığını, artık pişman olduğunu, bundan sonra kendisine tabi olacağını*" bildiriyordu. Fakat Timur artık onun sözlerine itibar etmedi ve ayrıca Toktamış'ın elçilerini de serbest bırakmayarak kılavuz olarak kullanmak istedi. Şubat ayının sonlarına doğru tekrar yola çıkan Timur, Sayram üzerinden bozkıra giriş yaptı. Burada birkaç gün dinlendikten sonra Uludağ mevkiine ulaştı ve seferden geriye bir hatıra kalması için bir kitabe yaptırdı. Her ne kadar Timur düşmanın yerini tespit etmekte güçlük çekse de menkulay olarak yollanan Mirza Ömer Şeyh'in düşman ile temasa girdiğini görmüş ve derhal bölgeye yönelmişti.

---

[95] Grousset, **a.g.e,** s. 432.
[96] Lamb, **a.g.e,** s. 134-135.
[97] Andican, **a,g,e,** s. 179.
[98] Lamb, **a.g.e,** s. 135-136.

Nihayet 20 Haziran 1391 yılında Kundurca veya Kunduzce denilen yerde gerçekleşen savaşı Timur kazanmış ve bol ganimetler elde ederek, Savran ve Otrar üzerinden geçerek Semerkand'a dönmüştü. [99]

1.2.6. Beş Yıllık Sefer (1392-1397)

Emir Timur, Toktamış tehdidini kısmı olarak bertaraf ettikten sonra ordu içerisinde yer alan Herat hâkimi Mirza Miranşah kendi vilayetine dönerken, Mirza Pir Muhammed b. Cihangir de emrindeki kuvvetler ile birlikte Gaznen, Kabul ve Kandahar tarafına yöneldi. Gaznen, Kabul ve Kandahar'dan başlayarak Sind Irmağına kadar uzanan ve "*Gazneli Mahmud'un*" ülkesi olarak da bilinen bu bölgeler, artık Mirza Pir Muhammed'in sorumluluğundaydı.[100] Daha önce de mütalaa ettiğimiz gibi Emir Timur üç yıllık seferi kapsamında İran'daki bazı bölgeleri kontrolü altına almıştı. Fakat İran'daki bu beylerin itaatsiz davranışlar sergilemeleri üzerine tavacıları asker toplamaları için görevlendiren Timur, 1392 Haziran ayında Buhara'dan hareketle sırası ile Mâzenderan'a gelmiş burada asayişi sağladıktan sonra Rey Luristan üzerinden geçerek Muzafferlilerin hâkim olduğu Şiraz'a yönelmiştir.[101]

İbni Arabşah'a göre; Emir Timur'un bu bölgeye yapacağı sefer öncesi siyasi yapı şöyledir; Güney İran hâkimi Şah Şuca ölmeden önce oğlu Zeynelabidin'i kendi yerine Emir Timur'un denetimi altında veliaht olarak tayin etmişti. Fakat Şah Mansur amcasının vasiyetine uymayarak önce Zeynelabidin'in gözlerine mil çektirmiş, ardından Irak-ı Acem bölgesinin tek hâkimi olmuştu. Bu sırada Mâzendaran'ı elinde bulunduran Emir Timur, Şah Mansur'a amcasının vasiyetini çiğnediğini gerekçe göstererek Irak-ı Acem'e doğru hareket etti.[102] Şah Mansur Timur'a itaat etmek istememiş ve Şiraz'daki kalesini sağlamlaştırarak şehri savunmak istemiştir. İki ordu arasında Şiraz yakınlarında gerçekleşen savaşta Şah Mansur cesaret ile karşılık verdiyse de, savaşı kaybetmiş ve sonunda Timur'un askerleri tarafından yaralı bir vaziyette iken ele geçirilerek öldürülmüştür (Mart 1393).[103]Fars bölgesini hâkimiyeti altına alan Emir Timur, ilk önce Muzafferiler ailesini tamamen ortadan kaldırmış ardından oğlu Ömer Şeyh'i bölgeye vali olarak tayin etmiştir. Daha sonra Emir Timur, beş yıllık sefer kapsamında sırasıyla Şiraz, Kazerun, İsfahan, Hemedan

---

[99] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 33.
[100] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 16.
[101] Aka, **a.g.e,** s. 16.
[102] İbni Arabşah, **Zindegâni-i Şügüft-âver-i Timur,** Çev: Muhammed Ali Necâti, Tahran: Büngâh-ı tercüme ve Neşr-i Kitab Yay, 1977, s. 39.
[103] Aka, **a,g,e,** s. 16.

şehirlerden geçerek 1393 Ağustos ayında Bağdat ve Tikrit'i de hâkimiyeti altına almayı başardı.[104]

Buraya gelene kadar Emir Timur'a karşı koyacak güçlü bir devlet yoktu. Ayrıca Anadolu'da Osmanlılar tam olarak hâkimiyet sağlayamamış ve Anadolu beylikleri kendi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyorlardı. Bu sebepten bazı beylikler Emir Timur'un kendileri için kurtarıcı olacağını düşünerek kendisine itaat ederken, bazı beylikler de Emir Timur'un ordusunun Moğol istilasının devamı niteliğini taşıdığını düşünerek kendilerini müdafaa etme girişiminde bulunmuştur. Fakat işin aslı bu bölgede Emir Timur'a karşı koyacak iki güçlü devlet vardı. Bunlardan biri Memluklar, diğeri de Osmanlı Devleti'ydi.

Emir Timur'un ani ve programsız seferleri neticesinde nihayet 1393-1394 yıllarında Irak'taki Arapların hâkimiyetine son verilmiş ve Timur artık Irak'tan Anadolu'ya göz kırpmaktaydı. Bu sırada Orta Anadolu'da tam olarak hâkimiyet sağlayamayan bir Osmanlı Devleti vardı. Bu bölgedeki siyasi yapılar şöyleydı; Kayseri-Sivas bölgesinde hâkimiyetini sürdüren Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, bu devlete karşı topraklarını koruma teşebbüsünde bulunan ve Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Karamanoğulları Beyliği, Doğu Anadolu'da Kadı Burhaneddin ile uğraşan Erzincan Emiri Taharten, Elbistan ve Maraş yörelerine hâkim olan Karakoyunlular ile Dulkadiroğluları ve son olarak henüz bir siyasi teşkilât haline gelememiş olan Ak Koyunlu Beyliği, siyasi panoramayı oluşturan başlıca yapılar olarak göze çarpmaktaydı.[105]

Emir Timur Tikrit şehrinin hâkimiyetini eline geçirmişti ve buradan bölgedeki tüm devletlere kendisine tabi olmaları için mektuplar ve elçiler yollanmıştı. Elçi yollananlar arasında Erzincan Emiri Taharten, Karamanoğlu, Dulkadiroğlu, Sivas-Kayseri hâkimi Kadı Burhaneddin, Karakoyunlu ve Ak Koyunlu beylerinin yanı sıra Memluk hükümdarı Berkuk'a da kalabalık bir elçi heyeti gönderilmişti.[106] Emir Timur'un mektubuna olumsuz cevap veren Kadı Burhaneddin Ahmed aynı zamanda da Memluk, Altın Orda, Osmanlı ve Sivas- Kayseri ittifakını da Timur'a karşı oluşturmuştu. Timur akıllıca davranarak ilk başta ittifakın bir parçası olan Toktamış Han'ı yenmiş, ardından Kadı Burhaneddin Ahmed'in öldürülmesiyle ittifak

---

[104] Alan, **a,g,e,** s. 61.
[105] Yaşar Yücel, **Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402),** Ankara: TTK Yay, 1989. s. 3.
[106] Alan, **a.g.e,** s. 61.

bozulmuştu. Son olarak Osmanlı Devleti'nin de Memluk topraklarına saldırması üzerine, Osmanlı ve Memluk devletlerinin münasebetleri iyice bozulmuş ve söz konusu devletler ileride Emir Timur'un tekrar hedefleri haline gelecekti.[107]

Netice itibari ile Emir Timur'un beş yıllık seferi oldukça faydalı geçmişti. İlk olarak yarım kalan Güney İran meselesini yani Şiraz'daki Muzafferiler ailesini ortadan kaldırarak halletmiş, daha sonra Irak ve Tikrit şehirlerini hâkimiyeti altına almayı başarmıştı. Ardından sırasıyla Basra, Vasıt, Musul, Mardin, Diyarbakır, Ahlât, Avnik, Tiflis, Şeki gibi yerleri de hâkimiyeti altına alan Timur, oluşan ittifakı görerek daha akıllıca davranmış, Anadolu'nun içlerine girmek yerine, Kuzeye doğru Toktamış Han'ın üzerine gitmiş ve onu yenerek muzaffer bir şekilde başkenti Semerkand'a dönmüştü.[108]

1.2.7. Emir Timur'un Hindistan Seferi (1398-1399)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Emir Timur, daha 1392 yılında Mirza Pir Muhammed b. Cihangir'i bugünkü Afganistan'ın Batı bölgelerini Sind nehrine kadar kapsayacak şekilde kontrol altına alması için görevlendirmişti. Fakat Emir Timur beş yıllık sefer dönüşü önce Çin üzerine sefer yapacakmış gibi davranıp, hatta Mirza Muhammed Sultan b. Cihangir'i de hudut boylarına hazırlık yapması için doğu tarafına göndermek sureti ile niyetinin Çin üzerine sefer yapmak olduğunu göstermeye çalışmıştı. Emir Timur'un Çin seferinden vazgeçip, aniden Hindistan'a yönelmesinin altında yatan en büyük neden Çin seferi öncesi maddi kaynak elde etmek olduğu yönündedir.[109]

Fakat Timur her zamanki gibi yine herkesi şaşırtarak 800-801/1397-98 yılını kapsayacak bir şekilde Hindistan üzerine sefer düzenledi. Seferin zahiri sebebi Hindistan'daki kâfir putperestleri ortadan kaldırmak ve yok etmek olarak gösterilmiştir. Emir Timur ilk olarak Hindistan sınırları olan Durin Kabil denilen bölgede kalarak çeşitli ülkelerden gelen elçileri kabul etti. Daha sonra buradan hareket eden Emir Timur, Andrav[110] denilen vilayete geldiği sırada bölgenin halkı

---

[107] Alan, **a.g.e,** s. 61-62.
[108] Alan, **a,g,e,** s. 60-62.
[109] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 38.
[110] Şerefeddin Ali Yezdî, bu vilayetin ismini bize "Andarab" olarak vermektedir (Şerefeddin Ali Yezdî. **Zafernâme (1-2. Cilt),** İsfahan: Merkez-i Tahkikât-ı Râyâne-i Kâimiye Yay, s. 600. Bu vilayet şu an Afganistan'ın kısmen güney tarafında Hindukuş dağlarına yakın bir yerde bulunmaktadır. Bu yörede yaşayan kâfirler muhtemelen Makedonyalı İskender zamanından kalan ordu bakiyesidir. Nitekim bu bölgenin adı daha önce Kâfiristan iken daha sonra (1930-1970 yılları arasında) Nuristan olarak değiştirilmiştir.

huzuruna gelerek kâfirlerin kendilerinden haraç talep ettiklerinden bahsetmiş ve vermedikleri zaman da çeşitli zulümlere tabi tutulduklarını anlatmışlardır.[111]

Emir Timur Hindistan'ı fethetmek istediği sırada Pencap ve Sind yöreleri Delhi merkezi hükümetine bağlı olup, başlarında Tuğluk hanedanından II. Mahmud Han bulunmaktaydı. Emir Timur yolu üzerinde kendisine karşı çıkan putperestlere çok ciddi kayıplar verdirerek yıl sonuna doğru Delhi yakınlarındaki II. Mahmut Han'a ulaştı. Bu çarpışmada Timur'a karşı koyamayan Mahmut Han, şehri terk etti. Şehre giren Timur, şehir ve etrafını talan ettirerek bol ganimetler elde etti. Timur daha sonra elde edilen bu ganimetleri fillerin sırtına yükleterek 29 Nisan 1399 tarihinde Hindistan'dan ayrıldı ve Semerkand'ın yolunu tuttu.[112]

1.2.8. Yedi Yıllık Sefer (1399-1404)

Emir Timur, Hindistan'da hâkimiyeti tesis etmek üzere iken Şam'dan gelen bir elçi, Sivaslı Kadı Burhaneddin Ahmed ve Memluk hükümdarı Berkuk'un ölüm haberini getirdi. Emir Timur bu haberi duyunca öyle çok sevinmişti ki adeta Şam'a doğru uçarak gitmek istiyordu. Alınan bu haber ile Timur, Hindistan'daki işleri hızlandırdı ve buraya kendisi için bir vali tayin ederek, elde ettiği ganimetler ile birçok savaş fillerini de önüne katarak Semerkand'ın yolunu tuttu(1400).[113]

Daha evvelden bilindiği üzere Timur beş yıllık seferi kapsamında Sivas'a kadar ilerlemiş ve kendisine karşı oluşan dörtlü ittifakı görerek aniden yön değiştirmişti. Bu seferinde ilk olarak Gürcüleri yenmiş, ardından da İttifak'ın bir halkası olan Toktamış Han'ı etkisiz hale getirmişti.[114]Ardından Hindistan seferini başarılı bir şekilde tamamlayan Emir Timur, askeri teçhizatı destekleyecek miktarda ganimet ve maddi imkâna sahip olmuştu. Emir Timur, Hindistan seferi dönüşü bir süreliğine Semerkand'da kalmış ve ardından İran'a doğru hareket etmişti. Zira Timur, Toktamış Han'ı yendikten sonra Samur Irmağı kıyısından Yıldırım Bayezid'e yollamış olduğu mektubunda Anadolu ve Suriye'ye tekrar geleceğini bildirmişti. Emir Timur'u Anadolu'ya yönlendiren faktörler arasında oğlu Miranşah'ın isyanı ve ayrıca Kafkasların güneyindeki Gürcü ve Ermenilerin etrafa saldırılar düzenlemesi de kısmi etkili olmuştu.[115]

---

[111] Alan, **a,g,e,** s. 63.
[112] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 20.
[113] İbni Arabşah, **a.g.e,** s. 104-105.
[114] Aka, **a,g,e,** s. 20.
[115] Aka, **a,g,e,** s. 21.

Anadolu'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir alana imparatorluk kurmuş olan Timur, fütuhat sahasına Anadolu'yu da dâhil etmişti. Bu sebeple aynı bölge üzerinde hak iddia eden Osmanlılar ile arası açılmıştı. Ayrıca Memluklular ile Osmanlıların aralarının açılması da Timur'un işini kolaylaştıran bir diğer faktör olmuştu.[116] Zira Yıldırım Bayezid Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünün ardından önce Sivas'ı, ardından Memluklu toprağı olan Malatya'yı da ilhak etmişti.[117] Bu fırsattan istifade eden Emir Timur, 1399'da Bağdat'ı ele geçirmiş, Celâyirli Ahmed ve Karakoyunlu Kara Yusuf' ise Osmanlılara sığınmıştı. Bu durum Emir Timur'un Osmanlı Devleti'ne müdahale etmesine fırsat verdi. Nitekim bunların iadesi isteği Yıldırım Bayezid tarafından kabul edilmedi ve bundan dolayı iki hükümdarın arası iyice açıldı.[118]

Öte yandan Osmanlılara vergi vermekte olan Erzincan emiri Mutahharten'in de, Emir Timur'un tarafına geçmesi, iki hükümdarın arasını daha da açtı. Mutahharten'e vergisini ödemesi için ihtarda bulunan Bayezid'e, Emir Timur tarafından tehdit ve nasihat niteliğinde bir mektup yollanmış ve bu mektuba Bayezid'in yanıtı ise çok sert olmuştu. Bunun üzerine Akkoyunlu lideri Kara Yülük Osman Bey ile Mutahharten'in rehberliğinde Sivas'a yürüyen Timur, Malkoç oğlu Mustafa Bey'in savunduğu Sivas şehrini kuşattı. On sekiz gün dayanabilen Sivas, kimsenin kanının dökülmeyeceği vaadiyle teslim oldu ise de, Timur şehre girince müdafileri hendeklere doldurtup canlı canlı toprağa gömdü. Ancak Bayezid'in kuvvetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olamayan Timur, kendisine sığınmış olan Anadolu beylerinin tahriklerine rağmen daha fazla ileri gitmedi. Timur bundan sonra Elbistan üzerinden hareket ederek önce Malatya'yı, sonra Behisni'yi aldı ve 1401'de Suriye seferine çıktı.[119]

Timur, Suriye seferine çıkmadan önce daha yeni tahta çıkmış bulunan Memluk hükümdarı Ferec'e elçiler göndererek Atlamış'ın kendisine geri verilmesi talebinde bulundu. Timur'un elçileri Halep'e varınca Halepliler tarafından hapse atıldılar. Bu sırada Malatya'da bulunan Timur, önce Behisni'ye oradan da Halep'e yöneldi. Halep muhafızı Timurtaş, etraftan gelenlerin yardımları ile şehrin dışına çıkarak Timur'un Ordusu'yla çarpıştı. Fakat bu çarpışmaya daha fazla direnemeyen Timurtaş, geri

---

[116] Yusuf Halaçoğlu, **"Ankara Savaşı",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 1991, C. 3. s. 210.
[117] Alan, **a,g,e,** s. 67.
[118] Halaçoğlu**, a,g,m,** s. 210-211.
[119] Halaçoğlu, **a,g,m,** s. 211.

çekilerek şehrin içine sığındı. Böylelikle Halep, Hama ve Humus şehirleri Timur tarafından zapt edildi. Daha sonra Timur Ocak 1401 yılında Dimaşk'a geldi. Sultan Ferec buradan ayrılarak Kahire'ye kaçtı. Dimaşk Şehri ele geçirilip yağmalandı ve sadece şehrin iç kaleleri kendilerini müdafaa etmeyi başardı. Timur buradan hareketle iyi savunulan Bağdat şehrini de ele geçirerek yağmalattı (Temmuz 1401). Bir süre Bağdat'ta konaklayan Emir Timur, buradan hareket ederek Tebriz'e geldi.[120]

Öte yandan Timur'un Suriye'de bulunmasını fırsat bilen Bayezid, yanına Kara Yusuf ve Sultan Ahmed'i de alarak önce Sivas'ı geri almış, ardından Mutahharten'e boyun eğdirerek Erzincan'ı da ele geçirmişti. 1401-1402 yılı kış ayını her zamanki gibi Karabağ'da geçiren Timur, Bayezid'in elçilerini burada kabul etti. Fakat bir anlaşma sağlanamadı. Zira Timur'un şartları oldukça ağır olup, Yıldırım Bayezid tarafından kabul edilebilir bir yanı yoktu.[121]

Celâyirli Ahmed daha evvelden Yıldırım Bayezid'in yanından ayrılmış olduğu halde, bu sefer Timur müfsit ve yol kesici olarak nitelendirdiği Kara Yusuf'un öldürülmesi, teslimi veya sınırdaşı edilmesini talep ediyordu. Fakat Timur samimi değildi ve üstelik Yıldırım Bayezid'i tezgâha sokmak niyetindeydi. Şöyle ki; "*esasen bu teklif kabul edilse bile, bunu Timur'un daha başka isteklerinin takip edeceği aşikârdı. Çünkü sulh perdesi ardından Bayezid'i kışkırtarak sorumluluğu ona yüklemek istiyordu.*" Görünen o ki artık savaş her iki taraf için de kaçınılmaz olmuştu ve bu niyet ile Timur, ilk olarak Kemah'ı ve ardından Hafik Kalesini ele geçirerek Sivas'a yönelmiş, oradan da Kayseri üzerinden Ankara'ya ulaşmıştı.[122]

Emir Timur ve Yıldırım Bayezid savaşı başlamış, şöyle cereyan etmiş ve sonuçlanmıştı; "*Nihayet taraflar Çubuk ovasında karşılaştılar(Temmuz 1402) ve Osmanlı ordusu yenilerek, dağıldı. Yeni fethedilmiş beyliklerin askerleri, kendi beylerinin yanına geçtiler. Sadece yeniçeriler ve Sırp askerleri bir müddet direndiler. Bozgundan dolayı her birlik kendi yurduna dönmeye bakıyordu. Bu hengâmede devlet ileri gelenlerinden her biri bir şehzadeyi alarak kaçmış ve Bayezid, Timur'un bütün seferleri sırasında yanında bulundurduğu sadık adamlarından Mahmud Han tarafından esir alınmıştı. Böylece Osman Oğulları'nın büyük devlet olma gayretleri ani bir darbeyle son bulmuş görünüyordu.*"[123]

---

[120] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 42-43.
[121] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 43.
[122] Alan, **a,g,e,** s. 73.
[123] Aka, **a,g,e,** s. 44.

Savaşın ardından Ankara Şehri üzerine mal-ı emân toplanması için görevliler gönderen Timur, aynı zamanda Mirzaları ve beylerini etrafına toplayarak bir görev dağılımı programı çıkarttı. Toplantıda alınan karara istinaden Mirza Muhammed Sultan ve Mirza Ebu Bekir emrindeki 30 bin kişilik kuvvet ile Osmanlı başkenti Bursa'ya doğru yönelirken, Sultan Hüseyin ise yanındaki beyler ile beraber sırasıyla Konya, Akşehir, Karahisar ve Alanya taraflarına gönderildi. Halil Sultan ise Emir Timur tarafından Çin üzerine yapılacak sefer öncesinde hazırlık yapması için Semerkand'a yollanmış olup, Emir Timur kendi ordunun esas kısmı ile birlikte bir ay kadar konaklayacağı Kütahya'nın yolunu tutmuştu.[124] Emirzâdeler yolları üzerinde bulunan İznik ve Çanakkale boğazına doğru ilerlerken, ele geçirilen ganimetler ve esirler Emir Şeyh Nureddin tarafından Kütahya'da bulunun Emir Timur'un huzuruna götürüldü. Denizli-Aydın üzerinden İzmir'e varan Timur burada Mirza Muhammed Sultan'ın kendisine katılmasıyla İzmir ve etrafında bulunan kaleleri da alarak Aydınoğlularına bıraktı. 1403 yılı Temmuz ayında Gürcüler üzerine yürüyen Timur, buralarda fetih hareketlerini sürdürerek 1404 yılı Mart ayı sonlarında kışladığı Karabağ'dan hareket ile başkent Semerkand'a doğru yolla çıktı.[125]

Şami'ye göre; Emir Timur, Yıldırım Beyazıt'a karşı bir hükümdar gibi davranmış ve kendisine saygıda kusur etmemiştir.[126] Keza Osmanlı tarihçilerinin nerede ise tamamı "*Timur'un Bayezid'i hürmet ve izzetle karşıladığı, yaptığı konuşmayla onu teselli ettiği*"[127]ni yazmışlardır.

Benim kanaatime göre de, Emir Timur burada denge siyasetini göz önünde bulundurmuş ve bölgede Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının daha çok Karakoyunlular ve Bizans İmparatorluğuna yarayacağını öngörmüştür. Bu sebepten Emir Timur, Osmanlı Devleti'nin ne yok olmasını istemiş ne de eskisi gibi güçlü olmasını arzu etmiştir. Keza Emir Timur'un ölümü ile birlikte Timurlu hanedanı içerisinde saltanat mücadelesi kızışmış ve imparatorluk adeta üç dört parçaya bölünmüştü. Herat merkez olmak üzere Horasan Bölgesi Mirza Şahruh tarafından yönetilirken, Semerkand merkez olmak üzere Halil Sultan'ın eline geçmişti. Ayrıca Doğu Anadolu, Azerbaycan, Bati İran ve Irak bölgelerinde Miranşah ve oğulları varlık göstermeye çalışmışlardır. Güney İran'da Ömer Şeyh'in oğulları Pir Muhammed, Rüstem, İskender ve Baykara varlık göstermekteydiler. Fakat çok kısa

---

[124] Andican, **a,g,e,** s. 326-327.
[125] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 26-28
[126] Şami, **a,g,e,** s. 308.
[127] Andican, **a,g,e,** s. 296.

sürelerde hem Irak'ı Arap ve hem de Azerbaycan ve Batı İran Celâyirli Ahmed ve Karakoyunlular tarafından zapt edilecektir.

Görüldüğü üzere Emir Timur'un ölümünden en çok yararlananlar Celâyirli Ahmed ve Karakoyunlular olmuştur. Tabi burada ortaya çıkan bu tablonun birinci müsebbibi Timurlu Mirzaları ve onların iç mücadeleleri olmuştur. Fakat zamanında Emir Timur'un Yıldırım Beyazıt'tan iki siyasi rakibini (Celâyirli Ahmed ve Karakoyunlu Kara Yusuf) isteme konusunda neden bu kadar ısrar ettiğini ve en nihayetinde bu ısrarında haklı olduğunu da anlamamızı sağlamıştır.

1.2.9. Emir Timur'un Çin Seferi Ve Ölümü

Timur zaferlerini Çin seferi ile taçlandırmak istiyordu. Böylece hükümdarın buyruğu olan Cete ile savaş konusu herkese duyurulmuş ve gaza hazırlıklarına başlanmıştı. Bütün ordu komutanları Emir Timur'un etrafına toplandılar. Komutanların getirmiş oldukları silahlardan ordugâh dolup taşmış, kılıçların parıltısından yıldızlar bile adeta şaşırmıştı. Ayrıca ordugâha o kadar çok erzak sevkiyatı yapılmıştı ki adeta tüm dünyaya yetebilirdi.[128] Tacü's-Selmânî'ye göre; " *Moğollar üzerine yönelmeye karar verdiler. Emirzade Halil Sultan, Emirzade Ahmed ile Hudaydad Hüseyni, Aralat Yadigâr Şah, Salduz Pir Ali, Şemseddin-i Abbas, Burunda, Nuşirevan gibi ileri gelen beylerin sağ kol(Baravankar) askerleri ile Taşkent yolundan, Sahibkıran'ın kızının oğlu Sultan Hüseyin'in sol kol (Cavankar) askeri ile Sabran üzerinden gitmeleri kararlaştırıldı. Kendisi ise yıldızın uygun düştüğü anda Aksulat'dan Otrar'a yöneldi.*"[129]Daha sonra burada fenalaşan Emir Timur, Çarşamba günü 10 şaban 807'de (11 Şubat 1405) rahatsızlandı ve 17 şabanda (18 Şubat 1405) hayata veda etti.[130] Vefat ettiği sırada yetmiş bir yaşında bulunan Emir Timur, ayrıca otuz altı yıl padişahlık yaptığı gibi, toplamda aynı sayıya eşit oğul ve torun sahibiydi.[131]

Devletşah Semerkandi Emir Timur'un siyasi ve askeri faaliyetlerinden şöyle bahsetmiştir; "Emir Timur doksan bin kişilik ordusuyla Toktamış'ı Deşt-i Kıpçak'ta yenmiş, ardından Hindistan'dan büyük ganimetler elde etmiştir. Hatta Hindistan'dan getirttiği kölelerin fazlalığı bakımından Horasan adeta Hindistan'ın bir eyaleti konumuna gelmiştir. Daha sonra Rum diyarına gitmiş, Rum Kayserini yenmiş ve onu

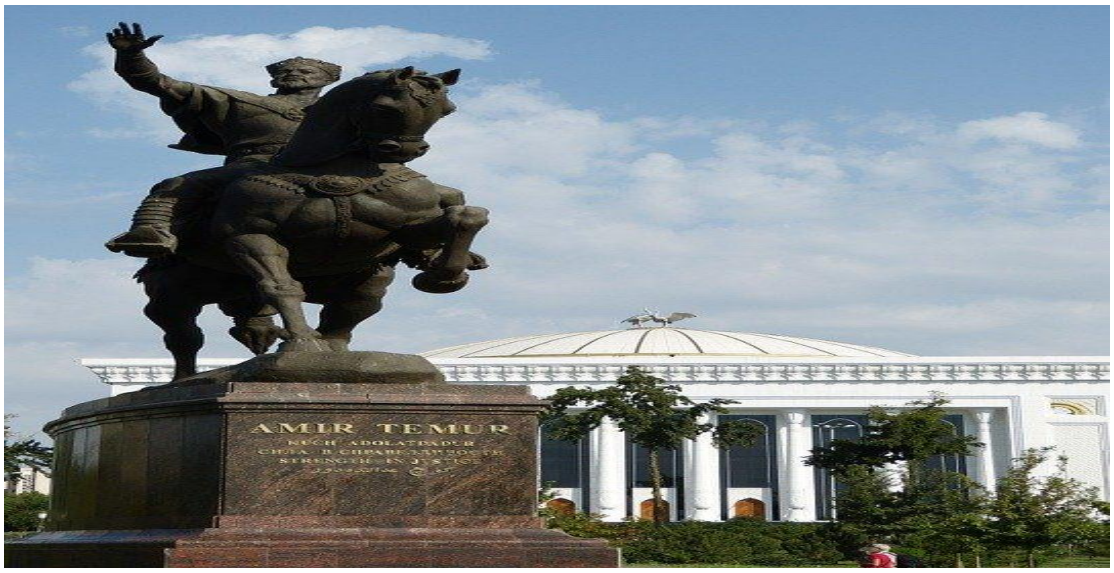
---

[128] Tacü's-Selmânî, **Tarihnâme,** Çev: İsmail Aka, Ankara: TTK Yay, 1999, s. 17-18.
[129] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 17-18.
[130] **Babürnâme,** s. 30; Yezdî, **a,g,e,** s. 448.
[131] Yezdî, **a,g,e,** s. 448-449.

vergiye bağlamıştır. Keza yolu üzerinde bulunan Mısır sultanı ve Mekke Şerifi de Timur'un gazabına uğramış ve vergiye bağlanmak sureti ile kurtulmuşlardır. Bu silsilede Timur'un güzergâhında bulunan Gürcülerin kulakları Emir Timur'un Ordusu'ndaki kös seslerinden adeta sağır olmuştur. Böylelikle Emir Timur'un hâkimiyet sahası Hindistan'dan Deşt-i Kıpçak'a, Harezm'den Kaşgaristan'a oradan da Çin'e, Çin'den Şam, Mısır ve Rum diyarına kadar uzanmaktaydı. Emir Timur, otuz altı sene bu sahalarda hüküm sürmüş, adaleti ve güvenliği tesis etmeyi başarmıştır."[132]

(Emir Timur 1405 yılında öldüğünde kendisinden geriye kalan hâkimiyet sahası.[133])

(Emir Timur'un Taşkent'te bulunan at üzerindeki anıtı.[134])

---

[132] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 362.

[133] https://tarihnedio.com/timur-han-kimdir/ E.T. (06. 05. 2020).

II. BÖLÜM

TİMURLU DEVLETİ'NDE MİRZALAR VE MİRZALIK KURUMU

2.1. ANLAM VE KAVRAM OLARAK MİRZALIK

Farsça kökenli olan Mirza kelimesi şehzadeye karşılık gelmektedir. Aynı zamanda hükümdar veya Emir'in soyundan gelen anlamında da kullanılır. Yani "*Mir-zade*" veya "*Emir-zade*"nın kısaltmasıdır.[135] Emir Timur 1370 yılında Emir Hüseyin'i saf dışı bıraktı ve Emir Hüseyin'in eşi Saray Mülk Hanım ile evlendi. Böylelikle Emir Timur, kendi bağımsız devletini ilan ettiği gibi, aynı zamanda Cengiz Han'a damat anlamına gelen Küregen (Güregen) unvanını da kullanmaya hak kazandı.[136] Emir Timur Çağatay Han soyundan gelen Suyurgatmış'ı siyaseten Han tayin etmiş[137] ve kendisi Emir lakabı ile yetinmiştir. Böylelikle Timur'un oğulları ve torunları Mirza lakabı kullanmışlardır. Örneğin Şami, eserinde, Emir Timur'un birinci Harezm seferinden ve dünürlük kurma mevzusundan bahis ederken "*büyük Emir Zade Cihangir*"[138]olarak bahsetmiştir. Buradan yola çıkarak büyük emirzâde'den maksadın büyük Mirza olduğunu rahatlıkla anlayabiliyoruz.

Keza Mirza kelimesi için, Babürnâme'de şu tanımlamaya rastlamaktayız. Mirza, "*Emir Zade'nin*" kısaltılmış ifade şekli olup, baba tarafından Emir Timur soyuna mensup şehzadelerin kullandığı bir unvan olagelmiştir. Hatta Timurlu hanedanı mensupları padişah olduktan sonra dahi isimlerinin sonunda mirza ibaresini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu unvanı terk eden ilk Timurlu hanedan üyesi Zahirüddin Muhammed Babür olmuş ve mirza yerine padişah ibaresini kullanmıştır. Yine aynı kaynakta rastladığımız bilgiler doğrultusunda, bu unvanı taklit edip kullanan başka hanedanlar da olmuştur. Örneğin Altın-Orda sahasına özgü bölgelerde, sülale mensuplarının dışında, büyük arazı sahipleri ve beyler için de mirza tabiri kullanılmıştır [139] Bir diğer kaynağa göre; "*Mirza bazı İslam devletlerinde hükümdarın erkek çocuklarına, diğer hanedan mensuplarına ve bir kısım itibarlı kimselere verilen*

---

[134] https://images.app.goo.gl/YR9NVrciMPdbDShq6 E.T. (06. 05. 2020).
[135] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 83.
[136] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 24-25.
[137] Alan, **a.g.e,** s. 30.
[138] Şami, **a.g.e,** s.80-81.
[139] **Babürnâme,** s. 695.

unvan" olarak ifade edilmiştir.[140] Böylelikle Babürnâme'de zikir edilen bilgilerin sıhhatli olduğunu görmekteyiz.

Abdürrezzak-ı Semerkandî'ye göre; Emir Timur öldüğü sırada, kendisinden geriye dört oğul ve toplamda otuz iki torun kalmıştır;[141]

1. Mirza Cihangir'den İki Oğul Ve Toplamda On Torun Kalmıştır

1. Mirza Cihangir'in birinci oğlu Mirza Muhammed Sultan üç oğlu ile birlikte; her biri, Muhammed Cihangir dokuz yaşında, Seyed Vakkas altı yaşında, Yahya beş yaşında.

2. Mirza Cihangir'in ikinci oğlu Mirza Pir Muhammed yirmi dokuz yaşında yedi oğlu ile birlikte; en büyük oğlu Kaydu dokuz yaşında, Halit yedi yaşında, Bozencir, Seyed Vakkas, Sencer, Kayser, ve Cihangir de diğer oğullarıdır.[142]

2.Mirza Ömer Şeyh'ten Altı Oğul Ve Toplamda Üç Torun Kalmıştır

1. Mirza Ömer Şeyh'in birinci oğlu Mirza Pir Muhammed yirmi altı yaşında oğlu Ömer Şeyh ise yedi yaşında.

2. Mirza Ömer Şeyh'in ikinci oğlu Mirza Rüstem yirmi dört yaşında iki oğlu ile birlikte her biri; Osman altı yaşında ve Sultan Ali bir yaşında.

3. Mirza Ömer Şeyh'in üçüncü oğlu Mirza İskender yirmi bir yaşında.

4. Mirza Ömer Şeyh'in dördüncü oğlu Mirza Ahmet on sekiz yaşında.

5. Mirza Ömer Şeyh'in beşinci oğlu Seyidi Ahmet on beş yaşında.

6. Mirza Ömer Şeyh'in altıncı oğlu Mirza Baykara on iki yaşındadır.[143]

3.Mirza Miranşah Otuz Sekiz Yaşında Beş Oğul Ve Toplamda İki Torunu İle birlikte.

1. Mirza Miranşah'ın birinci oğlu Mirza Ebû Bekir yirmi üç yaşında iki oğlu ile birlikte, her biri, Alengir dokuz yaşında, Osman Çelebi, dört yaşında.

2. Mirza Miranşah'ın ikinci oğlu Mirza Ömer, yirmi iki yaşında.

3. Mirza Miranşah'ın üçüncü oğlu Mirza Halil Sultan, yirmi bir yaşında.

---

[140] Küçükaşcı, **a,g,m,** s. 478.
[141] Kemalüddin Abdürezzak-ı Semerkandî, **Matla'-i Sadeyn ve Macma'-Bahreyn,** Tahran: Püjûhişgâh-ı Ulûm-i İnsani ve Mutaliât-ı Ferhengi Yay, h.ş. 1353, s. 1068; Yezdî, a,g,e, s. 448-449.
[142] Semerkandî, **Matla'-i Sadeyn,** s. 1068.
[143] Semerkandî, **Matla'-i Sadeyn,** s. 1068.

4. Mirza Miranşah'ın dördüncü oğlu Mirza İcel on yaşında.

5. Mirza Miranşah'ın beşinci oğlu Mirza Suyurgatmış, altı yaşında.[144]

4.Mirza Şahruh Yirmi Sekiz Yaşında Yedi Oğlu İle Birlikte.

1-2. Mirza Uluğ Bey ve Mirza İbrahim Sultan Her ikisi de on birer yaşlarında

3. Mirza Baysungur sekiz yaşında.

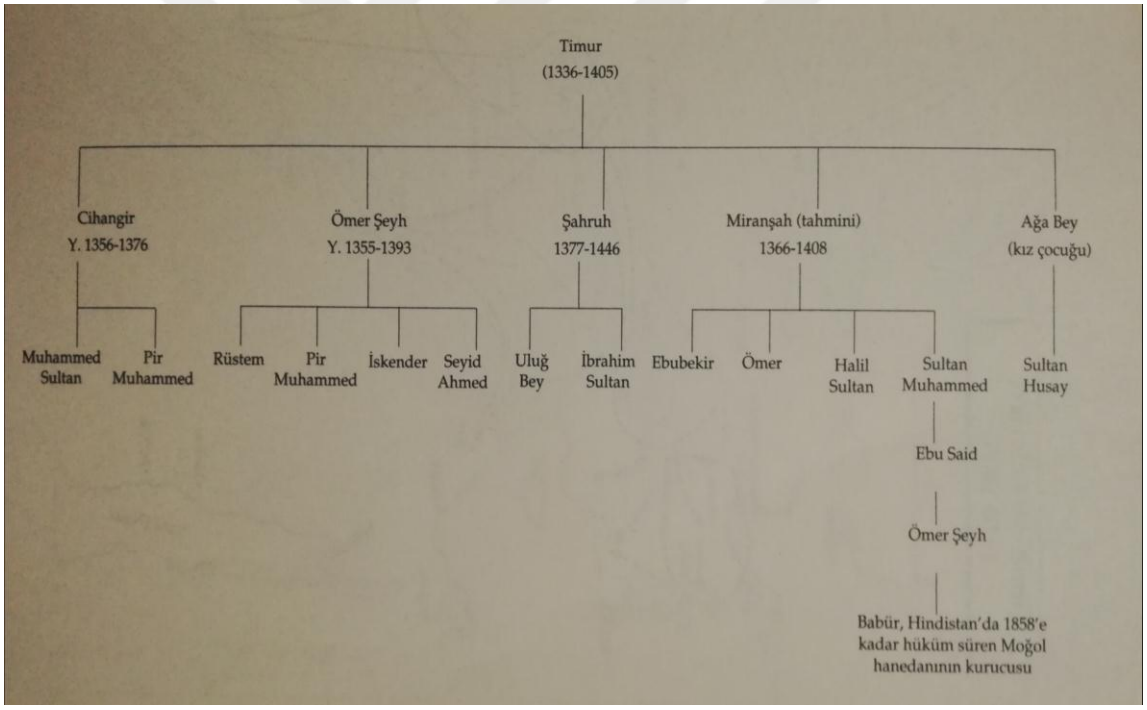
4. Mirza Suyurgatmış altı yaşında.

5. Mirza Muhammed Cuki üç yaşında,

6. Mirza Can Oğlan iki yaşında.

7. Mirza Amardi[145] bir yaşında.

Ayrıca bu Mirzalar içerisinden Mirza Cihangir, Mirza Ömer Şeyh ve Mirza Muhammed Sultan Timur hayatta iken vefat etmişlerdir.[146]

(Emir Timur'un oğullarını ve torunlarını gösteren muhtasar bir tablo.[147])

---

[144]Semerkandî, **Matla'-i Sadeyn,** s. 1068.

[145] Bu Mirza'nın adı, Kazvini'nin eserinde Baroy olarak zikir edilmiştir. Bkz, Kazvinî, "**Khuld-ı Berîn**: (Tarih Timurian ve Türkmânân)" Tahran: Miras-i Mektûb. Yay, h.ş. 1379s. 371-372); Yine bu Mirza'nın adı Handmir'in **"Tarih-i Habibü's-Siyer"** adlı eserde Bazoy olarak zikir edilmiştir (Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer (1-4. Cilt),** İsfahan: Hayyam Yay, h.ş. 1333, s. 1738).

[146] Semerkandî, **Matla'-i Sadeyn**, s. 1069.

[147] Marozzi, **a,g,e,** s. 13.

2.2. MİRZALARI'IN EĞİTİMİ VE ATABEK TAYİNLERİ

Tüm eski Türk Devletlerinde de görüldüğü gibi, Timurlu Devleti'nde de belli bir veraset sistemi yoktu. Bu sebepten ötürü ülke hanedanın ortak malı sayılmakta olup hükümdarın yerine geçecek veliahdın belli olduğu durumlarda bile Mirzaların yetiştirilmesi hususunda herhangi bir ayrımcılık yapılmamaktaydı.[148] Konu ile ilgili Barthold; "*Timur kendi haleflerinin eğitimine çok önem verirdi. Mirzaların eğitilmesine anne ve babaları hiç karışamaz ve bu bir devlet işi olarak ele alınırdı. Doğum zamanı yaklaşınca hamileyi saraya aldırırlar ve büyük bir özenle bakarlardı.*" Şeklinde bilgi vermiştir.[149] Şehzade doğduktan sonra çocuk annesinden alınarak sütanne ve saraydaki büyük hanımlardan birinin gözetimine verilirdi. Belli yaşa kadar sarayda özenle yetiştirilirdi. Daha sonra bu mirzalara bir hükümdarın bilmesi gereken önemli bilgilerin öğretilmesi için *Atabeg* (*bey-ateke*) tayin edilirdi. Genç şehzadelerin ilk eğitimleri fevkalade başarılı olmalıydı. Çünkü daha sonraki yıllarda şehzadenin kendisini eğitmesi ve bilgisini artırması için az zaman kalıyordu.[150] Mirzalık Kurumu'nun başına getirilen eğitmenler sarayda bulunan dönemin meşhur âlimleri olmakları hasebiyle mirzalara hem dini ilimler ve hem de akli ilimleri içeren çeşitli dersleri sunmaktaydılar.[151] Hükümdarın sarayında sıkı bir eğitim gören mirzalara ana dilleri Türkçe haricinde Farsça ve Arapça da öğretilmekteydi. Örneğin Mirza Baysungur'un bu dillerde şiir dahi yazdığı bilinmektedir. Keza Mirza Uluğ Bey, yukarıda saydığımız dillerin yanı sıra, Moğolca ve biraz da Çince bilmekteydi. Fakat çok sayıda dil öğrenme eğitiminin tüm mirzalara uygulanmadığı bilinse de, en azından ileride hangi bölgelere tayin edileceği hesap edilen mirzalara o yörenin dilini öğretme gayreti olduğunu söyleyebiliriz. Zira Mirza Uluğ Bey'in Moğol yurdunun idaresine namzetliği bizzat dedesi Emir Timur tarafından kararlaştırılmıştı.[152]

Emir Timur'un ilk iki oğlu olan Mirza Cihangir ve Mirza Ömer Şeyh'in nasıl bir eğitim aldıkları konusunda kaynaklarda fazla bilgi olmamakla beraber, biz bu iki Mirza'nın Emir Timur'un gençlik yıllarında evlendiği ilk üç eşinin ikincisi ve üçüncüsünden olmak üzere, ayrı ayrı hanımlarından dünyaya geldiklerini biliyoruz. Zira kaynaklarda Emir Timur'un evlendiği ilk üç eşinin isimleri sırasıyla, Olcay

---

[148] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 124-125.
[149] Barthold, **a.g.e,** s. 29-30, Alan, **a.g.e,** s. 275.
[150] Bilal Koç, **Babür Şah'ın Diş Siyaseti,** Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 4; Alan, **a.g.e,** s. 275.
[151] Musa Şamil Yüksel, **Timurlularda Din-Devlet İlişkisi,** Ankara: 2009 TTK Yay s. 25.
[152] Alan, **a.g.e,** s. 275.

Terken Ağa, Turmuş Ağa ve Tulun Ağa olarak zikredilmiştir. Emir Timur'un 17-18 yaşlarında nikahladığı bu üç hanımdan, Mirza Cihangir 1354-1355 yıllarında Turmuş Ağa'dan dünyaya gelmiş iken, Mirza Ömer Şeyh'te aynı yıllarda Tulun Ağa'dan dünyaya gelmiştir.[153] Kuşkusuz Emir Timur'un 1371 yılında Çağatay tahtına oturması ile mirzalara verilen eğitimin kalitesi ve niteliği de sarayda fazlasıyla müderrisin toplanması nedeniyle daha farklı olmuştur. Buradan hareketle Mirza Cihangir'in (d.1356), Mirza Ömer Şeyh'in (d.1354) ve Mirza Miranşah'ın (d.1366) Emir Timur'un Semerkand hâkimliğinden önce dünyaya gelmiş olmaları dikkate alınırsa, yukarıda bahsi geçen mirzalardan daha sonra dünyaya gelen Mirza Şahruh'un (d. 1377) daha iyi bir eğitim aldığı muhakkaktır.[154]

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi belli bir yaşa gelen mirzalara idari konularda tecrübe kazanmaları için atabek tayini de bu kurumun vazgeçilmez şartlarından birisiydi. Mirza Ebû Said'in oğlu Mirza Ahmed'in eğitilmesi için Mevlana İsamüddin Davud-ı Hâfi'nin atabek tayin edilmesinden biz bu kurumun Emir Timur'dan sonra da devam ettiğini görmekteyiz.[155] Keza bu kurumun Ebû Said'in torunu Zahirüddin Muhammed Babür zamanında da olduğunu biliyoruz. Zira Mirza Babür de daha önceki Timurlu mirzaları gibi ilk aşamada özenli ve eksiksiz bir eğitimden geçmiş ve neredeyse tüm spor dallarında uzmanlaşmıştı. Bu sporlardan en önemlileri çağın gerektirdiği binicilik, okçuluk, eskrim, yüzme ve buna benzer diğer spor dallarıydı. Mirza Babür de her soylu Timurlu hanedan ferdi gibi beden eğitimini eksiksiz almış olduğu gibi, kültürel gelişimi için de sarayda bulunan değerli hocalar tarafından eğitilmiştir. Bu hocalardan en önemlileri Mirza Babür'ün isim babası ve ailenin ruhani lideri olan Hoca Ubeydullah Ahrar ile Babür'ün hatıratında üzerinde sıklıkla durduğu Hoca Mevlana kadıdır.[156]

Dönemin kaynaklarında, Mirzalık Kurumu ile ilgili direkt ve teferruatlı malumat olmamak ile beraber, biz mirzaların gerçekleştirmiş oldukları ilmi, siyasi ve sanatsal faaliyetlerinden ve başarılarından yola çıkarak oldukça iyi eğitildikleri kanaatine varabiliriz. Zira şunu biliyoruz ki, bu Mirzalar sarayda dönemin en ünlü

---

[153] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 21; **Muizzü'l- Ensab'ın** Paris Nüsha'sında Mirza Ömer Şeyh'in annesinin ismi Tuman Ağa olarak kaydedilmiştir. Bkz. Muizzü'l-ensab, Bibliotheque Nationale Paris, Persian 67, s.100.

[154] Musa Şamil Yüksel, **Orta çağda Beyin Göçü ve Etkileri: Timurlular Örneği,** OTAM, Dergisi, Bahar 2017, S.41. s.290.

[155] Yüksel, **Timurlularda Din-Devlet,** s. 25.

[156] Bilal Koç, **a.g.e,** s. 4.

hocaları ve bilim adamları tarafından tedris görmekte olup, çağın gerektirdiği tüm ilimlerde maharet sahibi oluyorlardı.

Keza Mirza Uluğ Bey'in yetişmesi ile ilgili kaynaklarda oldukça önemli bilgiler mevcuttur. Mirza Uluğ Bey bir askeri sefer sırasında dünyaya gelmişti. Bu sırada Timur ordusu ile Kafkaslara doğru akın yapmaktaydı. Timur, her zamanki gibi yine askeri sefere oğulları, hanımları, cariyeleri, gelinleri ve küçük yaştaki torunları ile birlikte gitmişti. Mirza Şahruh'un hanımı Gevherşad Begim, 22 Mart 1394 yılında bir şehzade dünyaya getirmişti. Haberci bu müjdeyi Mezopotamya'da bulunan Emir Timur'a ulaştırınca, Emir Timur çok sevinmiş ve kuşatma altında bulunan şehir savunucularını affetmişti. Emir Timur, çok sevdiği bu torununa Muhammed Taragay ismini verdi. Yine aynı kaynağa göre;" *Muhammed Taragay uzun zaman anavatanını göremedi. O öz annesini de hatırlamıyordu. Doğduktan sonra onu yetiştirmesi için Timur'un büyük hanımı Saray Mülk hanım'a verdiler. Adet, töre böyleydi ve kimse bunu bozmaya cesaret edemezdi. Çocuk annesi ve babasıyla nadiren Şahruh'un idare ettiği Herat şehrinden geçerken görüşürdü*".[157]

Barthold'un tespitine göre; Mirza Uluğ Bey, çocukluk zamanında diğer mirzalar ile hemen hemen aynı eğitimi almıştı. Yine anladığımız kadarıyla Mirza Uluğ Bey'in 12 yaşında bulunduğu Emir Timur'un vefatı zamanından itibaren Şah Melik'in kendisine Atabek olarak tayin edildiği son 5 yıllık süre zarfında da fevkalade bir eğitim almış olması, yaşanan kargaşa ve çekişmeler sebebi ile mümkün olmamıştı. Dolayısıyla bu Mirza'nın ilmi, edebi, sanatsal ve astronomi eğitimleri Mâverâünnehr'deki Şah Melik olmaksızın sürdürdüğü son 37 yılda gerçekleşmişti. Öte yandan Emir Timur zamanında Semerkand'a getirilen bilginlerden bazılarının hala Semerkand'da bulunmuş ve faaliyetlerini sürdürmüş olmaları da, herhalde bu genç hükümdar mirzaya ilham kaynağı olmuştu.[158]

Kültürlü ve entelektüel bir karaktere sahip olan Mirza Uluğ Bey, müspet ilimlerle, herhalde bu İranlı hocaların teşviki ile ilgilenmeye başlamıştı. Yine Barthold'un aktardıklarına göre; Uluğ Bey; "*dillerin ve dinlerin değişikliğe uğradığı halde müspet ilimlerin hükmünün her zaman ve her millet için sabit kalacağını, bu ilimlerin ilahiyat ve edebiyata üstün olduğunu"*[159] anlamıştı.

---

[157] Golubev, **a,g,e,** s. 1-2.
[158] Barthold, **a.g.e,** s. 113.
[159] Barthold, **a.g.e,** s. 113.

Yukarıdaki bilgilerden da anlaşılacağı üzere, Emir Timur zamanında mirzalık kurumuna çok önem verilmekteydi. Fakat Barthold, Mirza Şahruh döneminde bu kuruma aynı önemin verilmediğini savunur. Zira Mirza Uluğ Bey'in oğullarından Mirza Abdurrahman ve Mirza Abdülaziz, hükümdarın sarayında belli kimselerin gözetimi altında yetişmeyip, Semerkand'da bizzat Mirza Uluğ Bey'in denetimi altında büyümüşlerdi. Fakat şunu da biliyoruz ki Mirza Şahruh Devleti'nde geniş yetkilere sahip olan Gevherşad Begim, Mirzalık Kurumu'nun vazgeçilmez kuralı olan mirzaların hükümdarın sarayında yetişmesi prensibine özen göstermiş ve adet gereği Mirza Uluğ Bey'in eşinin ilk gebeliği sırasında, doğumdan az evvel başkent Herat'a götürülmesini sağlamıştı. Dolayısıyla Mirza Abdüllatif ve muhtemelen Mirza Abdullah b. İbrahim de başkent Herat'da bu kurumun gerektirdiği şekilde eğitilmişlerdir.[160]

Yukarıdaki bilgiler ışığında ve verilen örnekten de anlaşılacağı üzere, herhalde Barthold'un vurgulamak istediği şudur; Emir Timur zamanında tüm mirzaların hükümdarın sarayında bulunmaları ve eğitilmeleri zorunlu iken, Mirza Şahruh zamanında ise bu uygulama sadece büyük mirzalar ile sınırlı kalmıştır.

Emir Timur'un ölümünün ardından dört sene Semerkand'da hüküm süren Halil Sultan da çok renkli bir kişiliğe sahipti. Âlimleri ve şairleri destekleyen bu genç Mirza'nın kendisi de şairdi ve edebiyat eğitimini Hocası İsmetullah-ı Buharî'den tahsil etmişti. Halil Sultan dört yıllık saltanatın ardından azledilince buna çok üzülen hocası Buhari, Halil Sultan adına duygu dolu şiirler yazmıştır.[161] Barthold'a göre; Hoca İsmetullah-ı Buharî, Mirza Uluğ zamanında Semerkand'da olduğu halde kendisinin huzuruna gitmeyerek saraydan tecrit bir hayat benimsemiştir. Buna karşın Buharî'yi seven diğer şairler kendisini ziyaret etmekte olup, üstad olarak hitap etmekteydiler.[162]

Halil Sultan'ın kendi emirleri tarafından azledilmesine üzülen bir diğer kişi de Mirza Şahruh olmuş ve Halil Sultan'a sahip çıkmıştır. Mirza Şahruh, kendisini Herat'a getirerek bir süre ağırladıktan sonra Rey, Kum, Hamedan ve Bağdat sınırlarına kadar olan bölgeleri vermiştir. Halil Sultan burada iki buçuk yıl Mirza Şahruh'un himayesi altında hüküm sürmüş ve 1411 yılında henüz yirmi sekiz

[160] Barthold, **a.g.e,** s. 124.
[161] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 398.
[162] Barthold, **a.g.e,** s. 118.

yaşlarında iken vefat etmiştir.[163]Devletşah Semerkandi'ye göre; Halil Sultan ölmeden önce aşağıda yer alan duygu dolu şiiri kendisi yazmıştır.

گفـتـم به جـاهـلی نـکـشد کـس کمان مـا مـرگ آمـد و کـشـید کـج آمد گـمان مـا[164]

Cahilce söylemişim ki, kimse yayımı bükemez.
Ecel geldi ve yanlış çıktı yaptığım tahminlerim.

Konumuz bağlamında mirzalara atanan başlıca atabekler şunlardır; Şahruh Mirza'ya Emir Alâeddin Alike Kükeltaş (ö.1440),[165] Şahruh'un oğlu Mirza İbrahim'e Emir Osman Abbas, Fars bölgesi hâkimliği sırasında ölen (3 Mayıs 1435) bu Mirza'nın yerine geçen en büyük oğlu Sultan Abdullah'a seçilen Atabek ise Şeyh Muhibeddin Ebû'l-Hayr olmuştur.[166]Uluğ Bey'e Emir Şah Melik (ö.1437),[167] Miranşah'ın oğlu Halil Sultan'a[168] Emir Yahya atabek olarak tayin edilmiştir.[169] Ayrıca kendisine Hülâgü Han tahtı olarak adlandırılan bölgeler verilen Mirza Ömer b. Miranşah'a Atabek olarak Emir Cihanşah-ı Cakü'nün tayin edildiğini görmekteyiz.[170] Emir Şah Malik, Emir Timur tarafından çok sevdiği torunu Mirza Uluğ Bey'e Atabek olarak tayin edilmişti.[171] Emir Şah Melik[172] ile ilgili Tacü's Selmânî'nin "*Tarihname*" adlı eserinde övgü dolu sözler mevcuttu; "*Adil, halkı kollayan, Eflatun düşünceli, İskender'in öğrencisi, Lokman görüşlü, zamanların hocası ...Şah Melik Bahadur, bu hanedana sadakatle bağlı olup, zulmü ortadan kaldırmak ve adaletli sağlamakta çok gayret etmiştir.*"[173]

Keza Alâeddin Alike Kükeltaş ile ilgili de kaynaklarda önemli bilgiler mevcuttur. O, Timur devrini görmüş ve daha sonra Mirza Şahruh devrinde de oldukça önemli vazifeler icra etmiştir. Bu emir, Mirza Şahruh'un ilk olarak Horasan valiliğine tayininden itibaren (1397), 43 yıl boyunca divânında yerini korumak sureti ile görev yapmış ve ölümünün ardından bu görevini oğlu Gıyâseddin Şeyh Ebû'l-Fazl

---

[163] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ** s. 397.
[164] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 398
[165] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 159.
[166] Aka, **a.g.e,** s. 152-153.
[167] Aka, **a.g.e,** s. 159.
[168] *"***Timurlularda Din-Devlet ilişkisi***"* adlı eserinde Halil Sultan'a atabek olarak Hudaydad'ın tayin edildiği zikir edilmiştir. Yüksel, **a,g,e,** s. 25.
[169] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 84.
[170] Alan, **a,g,e,** s. 95.
[171] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 98.
[172] Belgüvüt boyundan olan bu bey, Uluğ Bey'in Atabeği ve ayni zamanda Harezm hâkimliği yapmış ve ölünce (1426)Meşhed'e toprağa verilmiştir.
[173] Tacü's-Selmânî, **a,g,e,** s. 10.

Kükeltas'a bırakmıştır. Ayrıca birçok hayır işlerine de vesile olan bu Emir, 1440 yılında doksanlı yaşların üzerinde iken vefat etmiştir.[174]Alâeddin Alike Kükeltaş'in son yıllarındaki faaliyetleri ile ilgili Barthold'un şu tespitleri oldukça değerlidir; " *Şahruh'un eski atabeği Alike Kükeltaş idi. Bu devlet adamı anlaşılan artık idari işlere katılmıyor fakat servet ve kudretinden faydalanarak, ezilenleri koruyordu. Haksızlığa uğrayan herkes ona başvurduğunda onun şahsında bir koruyucu buluyordu. O bir haksızlık haberi alınca, kim tarafından yapılırsa yapılsın, hemen haksızlığın ortadan kaldırılması için tedbirler alırdı. Ve dolayısı ile zalim idareciler ondan korkarlardı.*"[175] Ayrıca vurgulamak gerekir ki Emir Şah Melik ve Emir Alike Kükeltaş, hayatlarının sonuna kadar Timurlu devletine bağlı kalmayı sürdürmüş ender şahsiyetlerdendirler.

2.3. MİRZALAR'IN SİYASİ EVLİLİKLERİ

Timur cihangirlik faaliyetlerine başlarken ilk olarak Moğolların bilindik kabileleri olan Aralatlar, Argunlar ve Turhanlılar'ı hâkimiyeti altına aldı. Timur Cengiz Han soyundan gelmiyordu bu sebepten dolayı kendisini Cengiz Han hanedanına mensup göstermek ve meşrutiyet kazanmak için Moğol hanedanları ile siyasi evlilikler gerçekleştirdi.[176] İbni Arabşah, Timur'un Harezm seferine başlamadan "*önce Moğollardan bir kız alarak onlara damat oldu; barış anlaşması yaptı ve onları sakinleştirdi. Moğol Hanı Kamereddin'in kızıyla evlendi ve böylece doğu komşuları olan Moğollardan gelecek tehlikeyi bertaraf etti*[177] demiştir. Buna ilaveten daha önce da sıkça bahsettiğimiz gibi Emir Timur, rakibi olan Emir Hüseyin'i 1370 yılında bertaraf etmiş ve Emir Hüseyin'in hareminde bulunan Kazan Han'ın kızı Saray Mülk hanım ile evlenmek sureti ile Cengiz Han'a damat (Küregen) olmuştu.[178] Barthold Emir Timur'un bu evlilikten maksadının Moğolların askeri gücünden yararlanmak olduğunu bize aktarır.[179]

Emir Timur Cengiz Han'a damat olma siyasetini sadece kendisi için değil oğulları ve torunları için de uyguluyordu. Emir Timur, en büyük oğlu Mirza Cihangir'i Özbek Han soyundan gelen Hanzâde ile evlendirerek onun da Cengiz

---

[174] Aka, **a.g.e**. s. 159.
[175] Barthold, **a.g.e.** s. 107.
[176] Bromend Soruni vd. **"İzdivac-hayi Siyası: Az Âmeden-i Timuriyan tâ Zuhûr-ı Safeviyan (İllet-hâ ve Peyâmed-ha)"**, Püjûhiş-hayi Tarihi, Güz 1397, S. 39, s. 127.
[177] Arabşah, **a.g.e**., s. 57.
[178] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 24-25.
[179] Wilhelm Barthold, **Uluğ Bek ve Zaman-ı Vey,** Çev: Hüseyin Ahmedpour, Tebriz: Çehr Yay, s. 45.

Han'a damat olmasını sağlamıştı.[180] Daha sonra bu evlilikten Emir Timur'un kendisine veliaht olarak gösterdiği Mirza Muhammed Sultan dünyaya gelecekti.[181] Emir Timur, askeri seferlerde iken ülkesinin güvende olması onun için hayati önem arz etmekteydi. Bu sebepten Emir Timur, kuzeyden gelebilecek tehditleri bertaraf edebilmek için Emir Gıyâsiddin'den iki kız alarak Ömer Şeyh'in oğulları Mirza Pir Muhammed ve Mirza İskender ile evlendirmiştir. Ayrıca Emir Hacı Seyfettin'den de bir kız alarak Miranşah'ın oğlu Mirza Ebû Bekir ile evlendirmiştir.[182] Kazvinî eserinde Emir Timur'un bu evlilikleri beş yıllık seferinden önce gerçekleştirmiş olmasını oldukça manidar bulmuştur. Böylece Emir Timur beş yıllık sefer sırasında Mâverâünnehr ve Deşt-i Kıpçak tarafından gelebilecek tehlikeleri bir nevi bertaraf etmiştir.[183] Emir Timur ikinci Horasan seferi öncesinde kendisine söz verdiği halde, Emir Timur'un ordusuna katılmayan Ali Bek Cankurbani'yi Kelât kalesinde kuşattı. Daha sonra meydana gelen savaşı kaybedeceğini anlayan Ali Bek Cankurbani, elçi olarak iki emiri ile birlikte, Emir Timur'un torunu Muhammed Sultan'ın nişanlısı olan kızını da yollayarak aman diledi.[184]

1383 yılında Emir Timur İran seferi için yola çıktığında Şah Şüca ve Şah Mensur savaş halindeydiler. Şah Şüca, yeğeni Şah Mansur'a galip gelmek için Emir Timur'a armağanlar yollamış ve hatta oğlu Zeynelabidin'e kendisini vasi dahi tayin etmişti. Buna karşılık Emir Timur'da Şah Şüca'dan kız torununu, kendi torunu Cihangir'in oğlu Mirza Pir Muhammed'e istemişti.[185]

Emir Timur, oğulları ve torunlarını komşu devletlerin kızları ile evlendirmek ile beraber, bazen de o devletlerin şehzadeleri ile kendi kız torunlarını evlendirirdi. Örneğin Emir Timur, Herat hâkimi Melik Gıyâseddin'e bir elçi yollamıştır. Bu elçi vasıtasıyla Emir Timur; dostluklarının eskiden beri süre geldiğini ve iki devlet arasındaki dostluğun daha da pekiştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Buna karşılık Melik Gıyâseddin, Emir Timur'dan kendi oğlu Pir Muhammed'i[186] damatlığa kabul etmesini istemiştir.[187] Semerkandi'ye göre; Melik Gıyâseddin'in bu isteği Emir Timur

---

[180] Şerefeddin Ali Yezdî, **Zafernâme (1-2. Cilt),** s. 323; Semerkandî, **Matla-i Sadeyn**, s. 496.
[181] İbni Arabşah, **Zindegâni-i Şügüft-âver-i Timur,** s. 35.
[182] Bromend Soruni vd. **a.g.m.** s. 128.
[183] Muhammed Yusuf Vala, İsfahani, Kazvinî, **Khuld-ı Berîn: (Tarih Timurian ve Türkmânân),** Tahran: Miras-i Mektûb Yay, (h.ş.1379) s. 178.
[184] Yezdî, **a,g,e,** s.132-134.
[185] Bromend Soruni vd. **a.g.m**. s. 128.
[186] Kert hükümdarı Melik Gıyâseddin'in oğludur. Emir Timur'un torunları ile karıştırılmamalıdır.
[187] Semerkandî, **Matla-i Sadyen,** s. 490.

tarafından kabul görmüştür. Emir Timur kızından torunu Sevinç Kutluğ Ağa'yı Melikzade Pir Muhammed ile dillere destan bir tören ile Semerkand'da evlendirmiştir.[188] Yine 1402 Ankara savaşından sonra Emir Timur, Yıldırım Bayezid'in kızını, torunu Mirza Ebû Bekir ile evlendirmiştir.[189]

Bu tür siyasi evlilikler Emir Timur'un ölümünden sonra da cereyan etmiştir. Timur'un ölümünden sonra Semerkand'ı ele geçiren Halil Sultan ilk etapta Mirzalar ile olan mücadelesinden galip ayrıldı ise de zaman ile yıpranmıştır. Bu sebepten Halil Sultan kendisine karşı cephe kuran Hudaydad Hüseyni ve emirleri karşısında zor durumda kalmış, yapılan anlaşma gereği Emir Timur'un eşlerinden Tuman Ağa'yı Emir Şeyh Nureddin'in nikâhına vermiştir.[190] Mirza Şahruh ikinci Azerbaycan seferi öncesinde Horasan ve Mâverâünnehr'in durumunu güvence altına alabilmek adına Moğolistan hâkimi Hızır Hoca'nın torunu Mehr Nigar Ağa'yı oğlu Mirza Muhammed Cuki ile evlendirmiştir.[191] Mirza Şahruh yine üçüncü Azerbaycan seferi öncesinde Emir Yadigâr Şah Aralat'ın kızını torunu Alaüddevle b. Baysungur ile evlendirmiştir.[192] Emir Timur, sağlığında veliaht seçtiği Mirza Muhammed Sultan b. Cihangir'in (ö 1403) Anadolu'da bir hastalık sonucu ölümüne çok üzülmüştür. Emir Timur ayrıca Mirza Uluğ Bey'i de İkinci oğlu Ömer Şeyh'in ölümünün ardından dünyaya gelmesinden dolayı çok sevmiş ve onu ölen torunu Mirza Muhammed Sultan'ın kızı Aka Biki ile evlendirmiştir(Eylül 1404).[193] Buna benzer bir başka önemli evlilik de Mirza Ebû Said zamanında vuku bulmuştur. Mirza Ebû Said kendisi Küregen olduğu gibi, Cengiz Han soyundan gelen ve Moğol Han'ı olan Yunus Han'dan üç kız alarak kendi oğulları ile evlendirmiştir.[194]Ebû Said'in ölümünden sonra Horasan hâkimiyetini ele geçiren Sultan Hüseyin Baykara, rakibi Yadigâr Muhammed'e karşı meşruiyet kazanmak ve Ebû Said'in mahiyetinde bulunan emirleri kendi tarafına çekebilmek için Ebû Said'in kızı, Şehr Banu Begüm ile evlenmiştir.[195]

Yukarıda mütalaa ettiğimiz gibi bu tür evlilikler Emir Timur zamanında ağırlıklı olarak yapılmıştır. Bunun sebebini Emir Timur'un cihangirlik politikaları

---

[188] Semerkandî, **Matla-i Sadeyn,** s. 519-520.
[189] Kazvinî, **a.g.e.** s. 324.
[190] "Tarihname" yazarı Tacü's-Selmânî, Halil Sultanın Emir Şeyh Nureddin'e Emir Timur'un hareminden Tuman Aka haracında bir cariyeyi daha verdiğini yazmıştır. (Tacü's-Selmânî, a.g.e, s. 102-103).
[191] Bromend Soruni vd, **a,g,m,** 128.
[192] Kazvinî, **a.g.e**. s. 478.
[193] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 13.
[194] **Babürnâme,** s. 59.
[195] Bromend Soruni vd. **a.g.m.** s. 129.

izlemesine bağlamak mümkündür. Ancak Emir Timur'dan sonra hâkimiyeti ele geçiren Mirzaların cihangirlik politikası yerine eldeki toprakları müdafaa etme fikrine düşmüş olmaları sonucu siyasi evlilikler de daha çok içe dönük olmuştur.

2.4. TİMURLU MİRZALARI DÖNEMİNDE İKTİSADİ DURUM

Emir Timur'un insanları dehşete düşüren seferlerinden sonra, mirzaların ve beglerin, İmparatorluğun çeşitli bölgelerine tayinleri ve yerleşmeleri sonucunda bölgedeki tahribatlar yavaş yavaş giderilmeye çalışılmıştır. Mirzalar, yönettikleri bölgelerin imarı için siyasi ve iktisadi istikrarın sağlanması gerektiğini biliyorlardı. Emir Timur'un ticareti önemsediğini ve desteklediğini 1402 yılında Fransa kralına gönderdiği mektuptan ve bu mektup içeriğinde devletlerarası ticaretin önemine vurgu yapmasından biliyoruz.[196]

Clavijo, Emir Timur zamanında Semerkand yakınlarındaki "*Demir kapı*" adlı bir köyün stratejik öneminden bahsederek, Hindistan ve Afganistan'dan gelen tüm tüccarların buradan geçtiğini ve yüklü miktarda vergi verdiklerini bize aktarmıştır. Yazara göre; aynı öneme sahip başka bir Demirkapı'nında Hazar Denizinin batısında yer aldığını, Tataristan'dan İran'a geçişin yegâna kapısı olduğuna vurgu yaparak önemli miktarda verginin buradan da toplandığını zikir etmiştir[197]

Başşehir Semerkand'da pek çok dokuma imalathanesi bulunuyor ve şehir baharat ticaretine merkezlik ediyordu. " *İskenderiye çarşılarında bile bunların eşini bulmak mümkün değildi. Deşt-i-Kıpçak ve Moğol yurdundan deri, Çin'den ipek, Hotan'dan elmas ve yakut gibi kıymetli taşlar geliyordu.*" Emir Timur, "*başşehrini dünyanın en mükemmel şehri yapmak için ticareti daima teşvik etmişti.*"[198] Semerkand çarşıları çok değerli mallar ile doluydu. Çok uzak diyarlardan gelen mallar arasında Rusya ve Tataristan'dan deri ve ketenin yanı sıra, Hindistan'dan da dünyanın en kaliteli baharatları geliyordu.[199]

Emir Timur zamanında olduğu gibi Mirza Şahruh zamanında da, ticaret desteklenmiş ve bu yönde birçok hükümdara mektuplar yazmıştır. Bölgede ticaretin canlılığını anlamamız açısından Abdürrezzak-ı Semerkandî'nin bizzat konuştuğu bir tüccarın anlatımı çok önemlidir. O; Çin'den aldığı değerli kumaşları Mısır ve

---

[196] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s.200-201.
[197] Ruy Gonzâlez de Clavijo, **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat**, çev, Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: 2016 Köprü Yay, s. 154.
[198] Aka, **a,g,e,** s.201.
[199] Clavijo, **a,g,e,** s. 212.

Anadolu'da sattığını, oradan aldığı değerli ürünleri de Çin'e getirip değerlendirdiğini ve bu ticareti birkaç kez tekrarladığını ifade etmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere, ticareti koruma siyaseti Mirza Şahruh zamanında da destek görmekte olup, ayrıca Çin ile Mısır gibi coğrafi bakımdan uzak bölgelerin işlek ticaret yoluyla ne denli yakınlaştığını göstermektedir.[200]

Mirza Şahruh, Herat şehrine hâkim olduktan sonra siyasi ve iktisadi istikrarı sağlamış, zirai faaliyetleri desteklemiştir. Ayrıca onun kırk yıllık Horasan hâkimiyeti süresi boyunca imar edilmedik hiçbir yer kalmamıştı. Örneğin Herat Şehrinin pazar yerleri daha evvelden üstü açık bir vaziyette iken, Mirza Şahruh zamanında bu pazar yerinin üstü brandalar ile örtülmüş, caddeler ve sokaklar yeniden yapılandırılmıştır. Böylelikle halk ve esnaf yazın sıcağından ve kışın soğuğundan korunmuşlardır.[201] Mirza Şahruh devri tarihçilerinden olan ve ayrıca yukarıda bahsi geçen Abdürrezzak-ı Semerkandî'ye göre; *"Mirza Şahruh zamanında Horasan Şehri öyle mamur hale gelmiştir ki, akıl bunu idrak etmekten adeta aciz kalırdı.* Yine yazara göre; "*şehirdeki yerleşim ve nüfuz öyle çok artmıştı ki, daha evvel hiç bir zaman bu denli kalabalık olmamıştı.*"[202]

Mirza Şahurh ve Mirza Uluğ Bey döneminde, daha doğuda bulunan ülkeler ile dostane ticari ilişkiler kurulmuştu. Emir Timur'un ölümünün ardından Çin seferi iptal edilmiş ve Timur zamanında alıkonulan Çin elçileri daha Halil Sultan zamanında serbest bırakılarak 1407 yılında ülkelerine dönmeleri sağlanmıştı.[203]

Mirza Şahruh devrinde ticaretin canlı olduğu merkez şehirlerinden birisi de Kabil şehri idi. Zira Hindistan üzerinden gelen kervanlar sırasıyla Belh ve Kabil üzerinden geçmekteydi. Hindistan'dan Kabil'e gelen ürünler arasında ağırlıklı olarak şeker, kumaş ve baharat bulunmakta olup, gelen kervanların sayıları yıllık 15 bin ile 20 bin civarında olabilmekteydi. Bu şehir ayrıca Fergana, Türkistan, Semerkand, Belh, Hisar ve Bedehşân gibi yerlerden gelen ticaret kervanlarının toplanma sahası olup, şehirde ayrıca Horasan, Irak, Rum ve Çin ürünlerini bulmak da mümkündü.[204]

Mirza Uluğ Bey, dedesi Emir Timur'un askeri yönünden çok başşehir Semerkand'ın refahı ve ihtişamı konusunda kendisini taklit ediyordu. Semerkand

---

[200] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s.201.
[201] Muhsin Rahimi ve Fatma Yusufvend. **Sultan Hüseyin Baykara ve Hayat-ı İktisadiy-i Horasan**, İran Tahran 1393 h.ş, s. 81.
[202] Muhisn Rahimi ve Fatma Yusufvend, **a,g,m,** s. 82.
[203] Barthold, **a,g,e,** s. 94.
[204] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s.204.

şehri Emir Timur zamanındaki ihtişamı yaşamakta olup, Uluğ Bey'in sarayı babasının yönettiği Herat'tan oldukça farklıydı.[205] Mirza Uluğ Bey zamanında arazi vergisinin en düşük seviyelere indirilmiş olması da doğal olarak çiftçilerin refahını artırmıştı. Ayrıca Mirza Uluğ Bey'in değer verdiği "*Tamga*" (zenaat ve ticaret vergisi) vergisi, tüm dini makamlarca şeriata aykırı olarak nitelendirilse de, bu dönemde toplanan bir vergi idi. Dini makamların karşı çıktığı bu vergi, zor durumda kalan hükümdarlarca defalarca kaldırılmakta ve tekrar yürürlüğe konulmaktaydı. Fakat Mirza Uluğ Bey zamanında tüm muhalefetlere rağmen bu vergi kaldırılamamıştı.[206]

Mirza Şahruh'un ölümünden sonra Mirza Ebû Said'in Herat'a hâkim olmasıyla birlikte, şehir tekrar eski ihtişamına kavuşmuştu. Mirza Ebû Said zamanında her ne kadar ekonomik sıkıntılar baş gösterse de, Hoca Ahrar'ın etkisiyle Tamga vergisi[207] kaldırılmıştı. Ayrıca onun döneminde şehirlerdeki asayişin sağlanması için kendisine intikal ettirilen yolsuzluklara en ağır cezalar verilmekteydi. Herat şehri, ticaretin en büyük merkezi haline geldiğinden büyük sermayeye sahip tüccarlar ortaya çıkmış ve hükümdar onlardan ek vergiler almak yerine, gerektiğinde kendilerinden borç talebinde bulunuyordu. Mirza Ebû Said döneminde, büyük arazilere sahip olan Hoca Ahrar, buradan elde ettiği gelirleri tüccarlara işletmeleri için veriyordu ve böylece büyük şehirlerde büyük sermayeler ortaya çıkmış durumdaydı.[208]

Daha sonra iktidarı ele geçiren Hüseyin Baykara, ilk icraatlarında Horasan'ın iktisadi yönünü ele almış ve Veziri Kıyamüddin Nizâmü'l-Mülk'ü Horasan'ın istikrarsızlığını ve iktisadi durumunu ortaya çıkarması için görevlendirmişti. Nizâmü'l-Mülk, sultanın talimatı doğrultusunda Horasan'ın genel durumunu 21 fasıldan oluşan rapor halinde hazırlatmış ve kendisine sunmuştu. Hüseyin Baykara, ilk olarak halk üzerinde ağır bir yük olan vergileri azaltmak ile işe başlamıştı. O, ilaveten ticaretten elde edilen "*Tamga*" vergisinin de tüm Timurlu hâkimiyet sahasında kaldırılması yönünde talimat vermiş ve böylelikle tüccarlar ve esnafların yeniden ticarete atılmalarının önü açılmıştı.[209]

---

[205] Barthold, **a.g.e.** s. 99.
[206] Barthold, **a.g.e.** s. 111.
[207] Babürnâme'ye göre; Uluğ Bey'den sonra hocaların nüfuzu iyice artmış ve tamga vergisi, Hoca Ahrar'ın değil de, Mirza Ebû Said'in mürşidi olan Şeyh Nureddin Muhammed'in isteği üzerine Semerkand ve Buhara'da kaldırılmıştı. Bkz. **Babürnâme,** s. 58.
[208] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 155.
[209] Muhsin Rahimi ve Fatma Yusufvend. **a,g,m,** s. 83-4.

Sonuç itibariyle Emir Timur'dan geriye devasa bir imparatorluk kalmıştı. Devletşah Semerkandi'nin anlattığına göre; Emir Timur Rum diyarına gitmiş, Rum kayserini yenmiş ve onu vergiye bağlamıştı. Keza yolu üzerinde bulunan Mısır sultanı ve Mekke Şerifi de Timur'un gazabına uğramış ve vergiye bağlanmak sureti ile kurtulmuşlardı. Böylelikle Emir Timur'un hâkimiyet sahası Hindistan'dan Deşt-i Kıpçak'a, Harezm'den Kaşgaristan'a oradan da Çin'e, Çin'den Şam, Mısır ve Rum diyarlarına kadar uzanmaktaydı. Daha sonra Emir Timur, otuz altı sene bu sahalarda hüküm sürmüş adaleti ve güvenliği tesis etmeyi başarmıştı.[210] Yukarıdaki cümleden hareketle, Timurlu devleti birçok ülkeden vergi toplamaktaydı. Bu devletlerin vergilerini düzenli ve zamanında ödeyebilmeleri için iktisadi bakımdan iyi durumda olmaları icap ediyordu. Dolayısıyla Emir Timur ticareti teşvik ederken yukarıda bahsi geçen devletlerin ve halklarının ticaret sayesinde daha güçlü bir iktisadi yapıya kavuşarak Timurlu Devleti'ne vergilerini zamanında ve düzenli olarak ödeyebilmelerini düşünmüş olabilir.

2.5. MİRZALAR VE ARALARINDAKİ İLETİŞİM VE ETKİLEŞİM

Mirzalar arasında özellikle Mirza Şahruh'un oğulları arasında olumlu yönde birçok iletişim olmuştur. İletişim biçimleri özellikle ilmi ve sanatsal açıdan ele alırsak. Rivayet edilir ki Mirza Baysungur'un Divânı'nda hoca Yusuf isimli bir ses sanatçısı vardı. Onun ünü yedi iklimde duyulmuştu. Bu sanatçının kıraatı öyle yanık sesli idi ki adeta yürekleri dağlar ve yaralara tuz serperdi. Fars Bölgesi'nde vali sıfatında bulunan âlim ve şairlere değer veren bir hükümdar olan İbrahim Sultan, kardeşi Baysungur Mirza'dan bu şairi kendisine yollamasını ve buna karşılık yüz bin dinar vereceğini vaat etmiştir. Edibperver bir şahsiyet olan Mirza Baysungur, Ağabeyine cevaben aşağıda yer alan şu şiiri yazmıştır.[211]

ما یوسف خود نمی فروشیم　　تو سیم سیاه خود نگهدار[212]

Biz Yusuf'umuzu satmıyoruz.　　Siz kara altınlarınızı saklayın.

Keza Mirza Şahruh'un oğulları Mirza Uluğ Bey, ve Mirza Baysungur arasında da yine birçok ilmi ve edebi yazışmalar cereyan etmiştir. Az çok Fars Edebiyatına meraklı olan Mirza Uluğ Bey, İran şairlerinden Nizami'yi takdir ederken, küçük

---

[210] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s. 362.
[211] Ruqiye Rahm-i Hüda, **"Berresi Dest-âvard-hayi İlmi ve Ferhengı Şahruh Timurian",** Tarih-nâme-i Hoarezmi-Fasl-nâme-i İlmi-Tahassusi, Yaz 1395, Yıl. 3, s. 107-108.
[212] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s. 391.

kardeşi Mirza Baysungur ise Hind şairi Hüsrev Dehlevi'yi takdir ediyor ve bu sebepten zaman zaman bu iki Mirza arasında sözlü tartışmalar vuku buluyordu.[213]

Mirzalar arasındaki iletişimlere baktığımızda bir Mirzanın sarayından sürülen bir âlimin başka bir Mirzanın sarayında kendisine yer bulduğunu da görmekteyiz. Şöyle ki; Mirza Uluğ Bey Sarayı'nın önde gelen şairlerinden olan Mevlana Muhammed Âlim, bilgelik ve şairlikte Mirza Uluğ bey ile kendisini kıyaslamakta olup, bazen daha da ileri giderek kendisinin Mirza Uluğ Bey'e nazaran daha fazla bilgili olduğunu ima ediyordu. Hatta bazı meclislerde iddialı olduğu gibi Mirza Uluğ Bey'e karşı saygıda kusurlar işlemekteydi. Bunun üzerine Mirza Uluğ Bey, kendisinin Semerkand'dan sürülmesini buyurmuş ve bu Mevlana Herat'taki Daru's saltanatın yolunu tutmuş ve orada Mirza Şahruh tarafından kabul görmüştü.[214]

Timurlu Mirzaları arasındaki iletişim biçimlerinden biri de kaçan suçluların iadesi veya cezalandırılması olayıdır. Örneğin Said Hoca ismindeki bir Timurlu emiri, Mirza Şahruh'a isyan ederek önce Mâzenderan'a oradan da Şiraz hâkimi Mirza Pir Muhammed b. Ömer Şeyh'e sığınmıştır. Bunun üzerine, Mirza Şahruh, Fars Bölgesi'nin hâkimi olan Mirza Pir Muhammed'e gönderdiği bir elçi ile "*Bizim asi ve vefasız kölemiz, duyduğumuza göre, birçok suçlar işledikten sonra kaçarak yanınıza sığınmıştır. Onun bu vefasızlığı ve yaptıkları muhakkak ki sizce yerinde ve uygun bir davranış olarak görülmeyecektir. (Yoksa) bu, aramızda münasebetlerin bozulması ve düşmanlığa yol açacaktır*"[215] demiştir. Mirza Şahruh'tan gelen bu buyruk üzerine Mirza Pir Muhammed "*O Hazret'in (Mirza Şahruh) yağısı, dostlarının da yağısıdır. Onun muhaliflerinin kökünü kazımak biz kulları için görevdir.*" diyerek Said Hoca'yı aynı gün içerisinde en güvendiği askerleri eşliğinde Mirza Şahruh'a yollamış ve ayrıca kendisinden de özür dilemiştir.[216]

Güçlü bir hükümdar profili çizmeye çalışan Mirza Ebû Said'in Mirza Şahruh'tan etkilenerek ele geçirilen bölgelere kendi oğullarını yerleştirdiğini görmekteyiz. Şöyle;

- Semerkand'da Sultan Ahmed Mirza hâkimiyeti.

- Herat'ta kaymakam konumunda Sultan Halil Mirza (II).

---

[213] Barthold, **a,g,e,** s. 118.
[214] Abdül Hüseyin Nevayi, **Rical-i Kitab-i Habibü's-Siyer,** Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengi Yay, h.ş. 1379, s. 121.
[215] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 69.
[216] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 69.

- Kabil'de Uluğ Bey Mirza (II) ve Bedahşan'da Ebû Bekir Mirza (II).

- Fergana'da Ömer Şeyh Mirza (II) (Zahirüddin Muhammed Babür'ün babası).

- Kandahar ve Germesir bölgelerinde Murad Mirza.

-Esterabad'da Sultan Muhammed Mirza. Ayrıca bu Mirza babası Mirza Ebû Said'in uzun Hasan'la olan savaşına da katılmıştır.

Bu Mirzalardan hepsi de Ebû Said'in oğullarıdır. Ayrıca Mirza Ebû Said'in desteği ile Moğolların başına geçen Yunus Han'a Ebû Said'in oğullarından Sultan Ahmed, Sultan Mahmud ve Mirza Ömer Şeyh damat olmuşlardır.[217] Yukarıda da görüldüğü gibi Mirza Ebû Said zamanında nerede ise tüm hakimiyet sahalarında kendi oğulları tayin edilmiş durumdadır. Buna benzer bir tablonun Mirza Şahruh zamanında da ortaya çıktığını görebiliriz. Zira Mirza Şahruh'da ele geçirilen bölgeleri kendi oğulları ve torunları arasında paylaştırmıştı.

2.6.MİRZALAR'IN SAVAŞA KATKILARI MÜKÂFAT VE MECAZAT

Emir Timur'un Cete üzerindeki ilk iki seferi tamamen Mâverâünnehr hudutlarını korumaya ve ganimet elde etmeye yönelik olmuştu. Fakat 1375 yılındaki üçüncü Cete seferi ise Kamereddin'i ortadan kaldırmaya yönelik idi. Bu seferde Emir Timur'un büyük oğlu Mirza Cihangir büyük bir cesaret örneği sergileyerek önce Kamereddin'i İli boylarında yenmiş ve ardından onu, ailesini ve hazinesini geride bırakıp Tanrı Dağlarına kaçmaya mecbur bırakmıştı.[218]

Emir Timur'un ikinci oğlu Mirza Ömer şeyh ise, Emir Timur'un üç yıllık seferi sırasında vali olarak yönettiği Andican şehrini Toktamış Han'ın ordusuna karşı savunabilmişti. Keza Mirza Ömer Şeyh, Emir Timur'un 1391 yılının Ocak ayında Toktamış Han'a karşı gerçekleştirdiği "*Kundurca*" savaşına da katılmış ve Timurlu ordusunun sol kanadını Emir Berdibek ve Hudaydad Hüseyni gibi emirlere öncülük ederek yönetmiş ve kazanılan savaşta büyük pay sahibi olmuştu.[219]

1380 yılına gelindiğinde Horasan, Serbedarlılar, Toga Timurlular, Kertler ve Muzafferiler arasında adeta paylaşılamamakta olup, sürekli çekişmelere sahne olmaktaydı. Emir Timur Horasan'daki bu çekişmelerden yararlanmak ve bölgeyi ele geçirmek için henüz 14 yaşında bulunan üçüncü oğlu Mirza Miranşah'ı, seçkin beyler

---

[217] **Babürnâme,** s. 61-62.
[218] Andican, **a,g,e,** s. 158-159.
[219] Andican, **a,g,e,** s. 178-183.

eşliğinde Horasan'a sevk etmişti.[220] Mirza Miranşah, ayrıca Emir Timur'un ertesi yıl gerçekleştirdiği ikinci Horasan seferine de Serhas'tan gelerek katılmış ve onun katkıları ile Kelât, Kahkaha ve Turşiz kaleleri ele geçirilmişti.[221]

Mirza Şahruh, 1377 yılında Semerkand'da doğan Emir Timur'un dördüncü oğludur. Babasının yokluğunda zaman zaman Semerkand'ın idaresini de üstlenen Mirza Şahruh, 799 (1397) yılında, Ağabeyi Miranşah'tan boşalan merkezi Herat olmak üzere Sistan, Horasan ve Mâzenderan bölgelerinin valiliğine tayin edilmiştir. Mirza Şahruh, babası Emir Timur'un 801'de (1399) başlayan son (yedi yıllık) seferine de katılmış olup, Suriye'deki Memlükler ve Yıldırım Bayezid Han ile yapılan Ankara Savaşı gibi önemli muharebelerde de bulunmuş ve önemli görevler ifa etmiştir.[222] Mirza Şahruh daha sonraki hükümdarlık yıllarında gerçekleştirdiği hiçbir savaşı kaybetmemiş ve babası Emir Timur'un fethettiği hiçbir ülkeyi de kaybetmeyerek Timurlu Devletinin kırk yıl daha devam etmesini sağlamıştır. Adam seçme konusunda yetenekli bir hükümdar olan Mirza Şahruh, Timurlu Devleti'ndeki iç mücadeleleri de başarıyla bertaraf etmiştir.[223]

Bir diğer örnekte ise Emir Timur, 1398 yılında Mirza Pir Muhammed'i Hindistan fethine öncülük yapması için Multan'a göndermiş ve bu talimat üzerine İndus nehrini geçen Mirza Pir Muhammed, altı ay süren muhasaradan sonra Multan'ı zapt etmeyi başarmıştı.[224] On beş yaşında bulunan Halil Sultan, Hindistan'ın başkenti Delhi'deki savaşta, fillerin tehlike teşkil ettiği bir anda atlayarak bir fili ele geçirmiş ve bu sebepten dedesi Emir Timur'un takdirini kazanmıştı.[225]

Emir Timur, savaşlara sadece oğullarını değil, hanımları, cariyeleri, gelinleri ve hatta küçük yaştaki torunlarını bile götürmekteydi. 1394 senesinde Emir Timur Mardin kalesini kuşatma altına almış iken, Sultaniye'de bulunan Mirza Şahruh'un hanımı Gevharşad Ağa, Mirza Uluğ Bey'i dünyaya getirmişti. Uluğ bey, askeri seferde dünyaya geldiği için henüz bebek olmasına rağmen birçok ülkeyi gezmişti.[226]

---

[220] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 28.
[221] Hasancan Meral, Mirza Mîranşâh ve Askeri Faaliyetleri, Journal of History Studies, Yay, Volume 9, issue1, Mart 2017, s146.
[222] Aka, **"Şahruh",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 2010, C. 38, s. 293.
[223] Aka, **"Şahruh",** a,g,m, s. 294.
[224] Grousset, **a.g.e.** s. 438.
[225] Golubev, **a.g.e**. s. 3.
[226] Golubev, **a.g.e.** s. 1-2.

Emir Timur savaşlarda oğulları ve torunlarını öncü yapardı ve her birine büyük bahşişler verirdi. Örneğin, Emir Timur, beş yıllık seferinin ardından Bistam'a geldiğinde kendisini ziyaret eden torunu Mirza Ebû Bekir'e yüz bin altın kebekî'nin yanı sıra dünyada eş benzeri olmayan asil bir at da hediye etmişti.[227] Emir Timur, hükümranlığı süresince ele geçirilen yerlerin idaresini oğulları ve torunlarına mükâfat olarak bırakırdı ve her birinin yanına en güvendiği emirleri de, tecrübeleri ile Mirzalara katkı sağlamaları için görevlendirirdi. Bu sayede mirzalar, bu seçkin emirlerin tecrübelerinden yararlanırken, emirler de mirzalar vasıtasıyla itibarlı bir konuma yükselirlerdi.[228] Örneğin Emir Timur, yedi yıllık sefer sırasında torunu Mirza Pir Muhammed b. Ömer Şeyh'e Şiraz şehrini vermiş ve hükümdarlık göstergesi olarak kendisine murassa kemer, altın taç ve zerdûz hil'at vererek yanına seçkin emirlerden Lutfullah, Bayan Timur Ak Buga ve Çolpanşah Barlas'ı da katarak bölgeye göndermişti. Emir Timur, ayrıca Şiraz'da bulunan Mirza Rüstem'e de Isfahan şehrini verdiğini bir çapar göndererek bildirmişti.[229] Emir Timur, (1404) yedi yıllık seferinin sonunda Karabağ'da iken yaptığı taksimat ile Miranşah'ın en büyük oğlu Mirza Ebû Bekir'e Irak-ı Arap bölgesinin idaresini verdi. Keza Emir Timur Mirza Miranşah'ın bir diğer oğlu olan Mirza Ömer'e de Hülagü Han Tahtı olarak bilinen(Azerbaycan'ın tamamı, Anadolu'dan İstanbul'a, Şam'dan Mısır'a kadar) sahaları verdi. Ayrıca Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem bölgesindeki tüm mirzalar ve emirler kendisine tabi kılınmış ve gerektiğinde Mirza Ömer'in kurultayına hazır bulunmaları da zorunlu tutulmuştu. Bunlara ek olarak babasının mahiyetinde bulunan emirler ve askerler de yine Mirza Ömer'in hizmetine verilenler arasındaydı.[230]

Yukarıda verilen örnekten de anlaşılacağı üzere mirzalar daha küçük yaşlardan itibaren savaşlara katılmaktaydılar ve bu savaşlarda gösterdikleri bahadırlıkları karşılığında mükâfatlandırılmaktaydılar.

Timurlu Mirzaları işledikleri suçlara göre farklı cezalara tabi tutulmaktaydılar. Bu cezalar dayak atmak, gözlerine mil çekilmek ve nihayetinde öldürmek ile sonuçlanabilirdi. Devleti yöneten hükümdar aile fertlerinin kanını dökmek uygun

[227] Yezdî, **a,g,e,** s. 269.
[228] Alan, **a.g.e.** s. 270.
[229] Yezdî, **a,g,e,** s. 413.
[230] Alan, **a.g.e.** s. 95.

görülmeyip, yay kirişi ile boğdurarak öldürme adetini Timurlu Devleti'nde de görmek mümkündür.[231]

Şüphesiz Mirzaların isyanları ve onlara yapılan müdaheleler Emir Timur döneminin aksine Mirza Şahruh döneminde daha sert ve acımasız olmuştur. Örneğin Dimaşk'ın kuşatması sırasında (1400-1401) Timur'un kızından torunu Sultan Hüseyin, dedesi Emir Timur'a ihanet ederek düşman tarafına geçmiş ve düşman ordusunun sol cenahını kumanda etmek sureti ile dedesine karşı savaşmıştı. Daha sonra mağlup olan Dimaşklılar gibi Sultan Hüseyin de ele geçirilmişti. Yaptığı bu büyük ihanete karşılık Sultan Hüseyin'e dedesi Timur tarafından sadece yasak sopası cezası verilmişti.[232] Aynı Sultan Hüseyin, Emir Timur'un ölümünden sonra cereyan eden iktidar mücadeleleri silsilesinde, bazı emirleri kendi tarafına çekerek iktidarı ele geçirmek için Semerkand'a yönelmişti. Saltanatı elde etme teşebbüsü başarısızlığa uğrayan Sultan Hüseyin, Herat'a gelerek Mirza Şahruh'a sığınmıştı. Mirza Şahruh veliaht Pir Muhammed'in de etkisi ile bu asi mirzayı idam ettirmiştir.[233]

Bu olaydan anlaşılacağı üzere Mirza Şahruh zamanında hanedan fertlerinin isyanları, Emir Timur zamanına nazaran daha sert mücazatlara tabi tutulmuştur. Ayrıca Emir Timur döneminde, çeşitli sebepler ile suçlu bulunan mirzalara genelde hafif cezalar verilirken, daha sert ve ölümcül cezalar ise, mirzaların mahiyetinde çeşitli görevlerde bulunan taşra erkânlarına verilmiştir.

Örneğin Emir Timur Hindistan seferinde iken oğlu Miranşah, babasına hitaben "*artık devlet işlerini bırakıp ibadet ile uğraşmasının yerinde olacağını*" bildiren bir mektup yollamıştı. Bunun üzerinde Hindistan seferinden Semerkand'a dönen Emir Timur, kısa bir süre sonra, "*yedi yıllık sefer*"[234] olarak adlandırılan sefere çıkmış ve Rey civarına geldiğinde Mirza Miranşah kendisi ile görüşmek istemiş fakat hemen huzura kabul edilmemişti. Daha sonra Emir Timur tarafından görevlendirilen maliye memurları Tebriz'e gelmiş ve yapılan mali incelemeler sonucunda harcamalarda israf edildiği gerekçesi ile Miranşah'ın saray erkânları suçlu bulunmuş ve idam edilmişlerdir.[235] İdam edilenler arasında Mevlâna Muhammed Kuhistanî ve Kutbiddin Neyî gibi âlimler ve müzisyenlerde bulunuyordu. Mirza Miranşah ise

---

[231] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 124-125.
[232] Barthold, **a,g,e,** s. 28.
[233] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 49.50.
[234] Kaynaklarda yedi yıllık sefer olarak adlandırılan bu sefer, aslında beş yıl (1399-1404) sürmüştür. Bkz. Alan, **a.g.e**. s. 65.
[235] Alan, **a.g.e.** s. 65

tahtından indirilmiş ve oğlu Mirza Ebu Bekir'in denetiminde ev hapsine mahkûm edilmişti.[236]

Bir diğer örnekte ise Mirza Pir Muhammed Şiraz'da iken dedesi Emir Timur'un askeri seferine hastalanma bahanesiyle katılmamış ve bilinmeyen amaçlar ile bir takım zehirler hazırlamak ile suçlanmıştı. Bu suçlamalar ile Emir Timur'un huzuruna getirilen Mirza Pir Muhammed'e "*Büyük divân'ın*" kararı ile dayak cezası verilmiş ve görevinden azledilmişti. Fakat Mirza'nın mahiyetinde bulunan danışmanlar idam cezasına çarptırılmışlardı.[237] Bunlara ilaveten Emir Timur, devrinde isyan eden Mirzalara çok nadiren verilebilen hapis cezaları, daha sonraki dönemlerde sıklıkla görülmüştür. Örneğin Mirza Abdüllatif'in Mirza Alaüddevle tarafından, Mirza Ebû Said'in yine Mirza Abdüllatif ve Mirza Sultan Hüseyin Baykara'nın Mirza Ebû Said tarafından hapis ve gözetim altında tutulmaları örnek verilebilir. Emir Timur'un ölümünden sonraki döneme denk gelen mirzaların hapis ve gözetim hadiselerinin bir benzerine de Osmanlı Devleti'nde özellikle Sultan I. Ahmet zamanında çıkarılan "*Evladı Ekber*" yasası ile birlikte Şehzadelere uygulanan hapis ve gözetim cezalarında görmek mümkündür.

Sonuç itibari ile bu isyanlar imparatorluğu giderek küçültmüş ve adeta sonunu hazırlamıştır. Keza Mirza Şahruh isyan eden torunu Mirza Muhammed'in üzerine gitmiş, isyanı bastırmış ve ölmüştür. Yine Sultan Hüseyin Baykara uzun zaman isyan eden oğlu Bediüzzaman ile uğraşmak zorunda kalmış ve bu fırsattan istifade eden Özbekler bölgedeki hâkimiyeti ele geçirmiştir.

2.7. EMİR TİMUR'UN ÖLÜMÜ SONRASINDAKİ MÜCADELELER

Emir Timur, 1370-1405 yılları arasında oluşturduğu büyük imparatorluğunu 36 sene yönettikten sonra 1405 yılında Otrar'da öldü. Ondan geriye toplamda 36 oğul ve torun kalmıştı.[238] Bu oğullarından Ömer Şeyh (ö.1394) ve Cihangir (ö.1375) daha Timur hayata iken vefat etmişlerdi. Emir Timur, hayata bulunan diğer iki oğlu, Mirza Miranşah ve Mirza Şahruh'u da veliaht seçmeyerek,[239] Kabul valisi Mirza Pir Muhammed'i[240] tercih etmişti.[241] Emir Timur'un ölümünden sonraki dönemi

---

[236] Andican, **a,g,e,** s. 215.
[237] Barthold, **a.g.e.** s. 32.
[238] Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer,** s. 1738.
[239] Muineddin Natanzî, **Muntahabü't-Tevârih-i Mu'ini,** Redaktör: Pervin İstahri, Tahran: Esâtir Yay, 1383, s. 435.
[240] Abdurezzak-ı Semerkandî'ye göre; Emir Timur vefat ettiği sırada, Gaznen ve Güney Afganistan'ın Valisi olan ve dedesi tarafından veliaht seçilen Mirza Pir Muhammed yirmi Dokuz yaşında idi. Yine

kapsayan Mirzalar arasındaki saltanat mücadelesi imparatorluğun nerede ise tamamına yayılmış olup, Mirzalar arasında amansız ve çetin mücadelelere sahne olmuştur.

2.7.1. Timur'un Ölümünün Ardından Mirzaların Hâkimiyet Alanları

Emir Timur yedi yıllık seferinden sonra Karabağ'da yaptığı taksimat ile Ömer Şeyh'in oğulları Pir Muhammed'e[242]Şiraz'ı Rüstem'e de İsfahan şehrini vermişti. Yine Miranşah'ın en büyük oğlu Mirza Ebû Bekir'e Irak-ı Arap bölgesinin idaresi verilmişti.[243] Miranşah'ın ikinci oğlu olan Mirza Ömer 1403 yılında Semerkand'dan gelerek dedesi Emir Timur'un huzuruna çıkmış ve kendisine Hülagu Han Tahtı olarak bilinen bölgeler verilmişti. Ayrıca Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem bölgesindeki tüm mirzalar ve emirler kendisine tabi kılınmış ve gerektiğinde Mirza Ömer'in kurultayına hazır bulunmaları da zorunlu kılınmıştı. Bunlara ek olarak babasının mahiyetinde bulunan emirler ve askerlerde yine Mirza Ömer'in hizmetine verilenler arasındaydı.[244] Mirza Şahruh babası ölmeden sekiz yıl önce Herat ile Horasan (Tûs, Meşhed, Merv, Nişapûr, Sebzevar dâhil) genel valisi olarak faaliyetlerini sürdürmüştü. Ayrıca Mirza Pir Muhammed'e de dedesi Emir Timur tarafından Zâbilistan ve Kâbilistan (Gazne, Kabil ve genişleyerek Kandahar) bölgelerinin idaresi verilmişti.[245] Halil Sultan ve Şahruh Mirza arasında gerçekleşen anlaşma gereği Halil Sultan Mâverâünnehr'deki hâkimiyetinden feragat etmiş ve Herat'a gelerek Şahruh Mirza'nın huzuruna çıkmıştı.

---

ayni kaynaktan Mirza Şahruh'un yirmi Sekiz yaşında olduğunu görmekteyiz. Başka bir ifade ile Emir Timur vefat ettiği sırada Mirza Pir Muhammed, aklı dengesi yerinde olmayan Mirza Miranşah'tan sonra hanedanın en yaşlı ferdi idi. Dolayısıyla Emir Timur Mirza Pir Muhammed'i aklı başında ve ayrıca hanedanın en yaşlı üyesi olduğu için seçmiş olabilir. Emir Timur vefat ettiği sırada hanedan üyelerinin yaşları, evlat ve torunlarının sayıları için bakınız (Semerkandî, **Matla-i Sadeyn,** s.1068-1069, Kazvinî, **a.g.e.** s. 371-372). Semerkandî Ayrıca Mirza Pir Muhammed'in Annesinin Mirza Cihangir'in hareminde bulunan padişah Bayan Kuli Kızı Hanike olduğunu bize aktarır. Bkz.(Semerkandî, **Matla-i Sadeyn,** s. 496).

[241] Tacü's-Selmânî, **a.g.e**. s. 212.

[242] Burada adı geçen Mirza Pir Muhammed veliaht seçilen Mirza Pir Muhammed b. Cihangir ile karıştırılmamalı. Zira burada bahsedilen Mirza, Emir Timur'un ikinci oğlu Ömer Şeyh'in oğlu olup, annesinin isimi Milket hanımdır. Ömer Şeyh'in 1394 senesinde öldürülmesi üzerine Emir Timur gelini Milket hanımı dördüncü oğlu Mirza Şahruh ile evlendirmiştir. Milket hanım'ın Ömer Şeyh'ten olma oğulları sırasıyla şöyle; Pir Muhammed, İskender, Ahmed ve Baykara Mirzalardır. Ayrıca Milket Hanım'ın babasının ismi ise Hızır Oğlandır. Mirza Ömer Şeyh'in oğullarından sadece Mirza Rüstem'in annesi farklıdır. Bkz. **Muizzü'l-ensab,** Paris Nüshası, s. 102.

[243] Alan, **a.g.e.** s. 95.

[244] Yezdî, **Zafernâme (1-2. Cilt),** s. 838.

[245] **Babürnâme**, s. 28-29.

Burada Şahruh Mirza tarafından kendisine on bin atlı verilmek sureti ile eski baba yurdu Irak-ı Acem ve Azerbaycan tarafına yollandı.[246]

2.7.2. Mâverâünnehr -Horasan 'daki Mücadeleler

Timur'un Otrar'da hastalanarak ölümünden sonra, başta Emir Şeyh Nureddin ve Şah Melik olmak üzere diğer bazı beyler ile birlikte, Timur'un vasiyetini yerine getirmek amacıyla, sağ ve sol cenahta bulunan mirzalara ve beylere haberciler yollayarak Emir Timur'un vefat haberini bildirdiler. Hızır Kavçin de elçi olarak Gaznen'de bulunan Mirza Pir Muhammed'e gönderilerek dedesinin öldüğü, kendisinin de veliaht seçildiğini ve bir an önce Semerkand'a gelmesi istendi.[247] Ayrıca Herat'ta bulunan Mirza Şahruh'a, Tebriz'deki Mirza Ömer'e, Bağdat'taki Ebû Bekir ve Miranşah'a da mektuplar yazılarak Timur'un ölüm haberi tebliğ edilmiş ve sükûnet içinde bölgelerini korumaları ve yönetmeleri tavsiye edilmişti.[248]Emir Timur öldüğü sırada Ömer şeyh'in oğulları Pir Muhammed, Rüstem ve İskender ise sırası ile Şiraz, İsfahan ve Hamedan'da hükümdar idiler.[249] Otrar'da bulunan beyler başta Emir Şeyh Nureddin ve Şah Melik olmak üzere, elçileri mirzalara yolladıktan sonra bir kengeş düzenleyerek fikir alışverişinde bulundular. Buna göre; Otrar'daki beyler; "*uzun zamandır bu güçte bir ordunun toplanmadığına"* vurgu yaparak savaşa gidilmesi yönünde fikir beyan ettiler. Ayrıca "*gaza niyeti ile savaşa hazırlanmış olan böyle bir ordunun hazırlıkları da boşa gitmemiş olur"*[250] dediler. Toplantıda mutabık kalınan bir diğer karara göre, emirler;*" Timur'un ölümünü gizli tutup Çin üzerine yürüyelim Kalmaklar ve Çinliler bu ölümü duysalar bile tereddüt içinde kalır, ordunun yürüdüğünü görünce onu Timur'dan başka kimse yürütemeyeceği için ölüm haberinin kendilerini şaşırtmak düşüncesiyle uydurulmuş olduğunu düşünürler*"[251] dediler. Böylelikle ilk etapta ordu Çin üzerine yürüme kararı alırken, ordugâhta bulunan Halil Sultan'ın yaşça en büyük hanedan üyesi olması dikkate alınarak bu sefer sırasında ordunun başına geçirilmesi, sefer dönüşü Semerkand'a yapılacak büyük kurultay ile Emir Timur'un vasiyetinin yerine getirilmesi, veliaht Mirza Pir Muhammed'in tahta geçirilmesi planlandı.[252]

---

[246] Alan, **a,g,e,** s. 95.
[247] Yezdî, **Zafernâme (1-2. Cilt),** s. 879
[248] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 51
[249] Aka **Mirza Şahruh ve Zamanı**, s. 55
[250] Tacü's-Selmânî, **a.g.e.** s. 21
[251] **Babürnâme,** s. 30-31
[252] Alan, **a.g.e.** s. 93

Fakat gelişen olaylar neticesinde bu plana sadık kalınamadı. Zira ordunun sol cenahında bulunan Timur'un kızından torunu Sultan Hüseyin ile ordunun sağ cenahında bulunan ve o sırada Taşkent'te bulunan Halil Sultan, saltanatı elde etmek için adeta birbiri ile yarıştılar. Zira sol kolda bulunan Hüseyin Sultan, Timur'un öldüğünü duyunca ordusunun bir kısmını dağıttı ve bin kişilik ordu ile çabucak Semerkand'a varıp payitahtı ele geçirme niyeti içerisinde bulundu.[253] Fakat elini daha çabuk tutan Halil Sultan Semerkand'ı ele geçirmeyi başardı ve yanındaki emirleri itaati altına almak için Timur'un hazinesini cömertçe harcadı. Bu şeklide mirzalar arasında saltanat mücadelesi başlamış olup, ileride mirzalar arasında büyük husumetlerin doğmasına neden olacaktı.[254] Halil Sultan daha sonra Emir Timur'un vasiyetini göstermelik olarak yerine getirmek amacı ile daha evvel ölen veliaht Mirza Muhammed Sultan'ın dokuz yaşındaki oğlu Mirza Muhammed Cihangir'i "Han" ilan ettirdi[255]. Fakat hutbeyi kendi adına okuttuğu gibi, sikkeyi de kendi adına bastırdı. Böylelikle Timurlu devletinin fiili hükümdarı konumuna yükselmişti.[256] Barthold'un tespitine göre; Halil Sultan'ın ölen veliaht Muhammed Sultan'ın oğlu Muhammed Cihangir'i göstermelik olarak "Han" ilan ettirmesi "*Hanlığın*" Cengiz Han Soyundan Timurlular'a geçişinin ilk girişimidir. Yine Barthold'a göre; daha evvel bunu yapmaya bizzat Emir Timur dahi cesaret edememişti.[257]

Halil Sultan'ın bu hareketi ileride gerçekleşecek olan Moğol akınları ve Emir Şeyh Nureddin ve Hudaydad Hüseyni gibi Moğol ve Kıpçak asıllı emirlerin isyan etmelerinin sebepleri arasında gösterilebilir.

Diğer taraftan olayları başlatan ve Mirzalar arasındaki fitili ateşleyen ilk isimlerden olan Sultan Hüseyin ise, Semerkand'a vardığında şehrin Halil Sultan tarafından ele geçirildiğini gördü ve Halil Sultan'ın himayesine girdi.[258] Diğer taraftan babasının ölüm haberini alan Mirza Şahruh da, kendi yönetimi altında bulunan Horasan'da hâkimiyetini ilan etti, adına hutbe okuttu ve Mâverâünnehr tarafına doğru hareket etti.[259] Böylece iki ordu Ceyhun Irmağı yakınlarında saf tutular. Halil Sultan Mirza Şahruh'a bir elçi yollayarak şu teklifi yaptı. "*Şahruh'un* Mâverâünnehr*'i muhakkak ki kardeş veya oğullarından birine vereceğini, kendisinin de onlardan biri*

[253] **Babürnâme,** s. 32
[254] Alan, **a.g.e.** s. 93
[255] Barthold, **a,g,e,** s. 52-53.
[256] Andican, **a,g,e,** s. 543.
[257] Barthold, **a,g,e,** s. 53.
[258] Golubev, **a.g.e.** s. 30.
[259] Alan, **a.g.e.** s. 93.

olduğuna göre, ülkeyi kendisine bırakmasını" istedi. Buna karşılık Mirza Şahruh barış yapılabilmesi için " *hanımlardan Hanike ile Timur'un hazinesinin Pir Muhammed'e; Uluğ Bey, İbrahim Sultan ve nökerlerinin hazinelerinin ise kendisine verilmesini şart koşmuş, bunlar yerine getirildiği takdirde suyun öbür yakasını Halil'e bırakılabileceğini*" bildirdi.[260]

Halil Sultan, Mirza Şahruh'un bu teklifini kabul etti. Böylece Mirza Şahruh, Emir Şah Melik'i, Mirza İbrahim ve Uluğ Bey'in hazinelerini almak için Buhara'ya yolladı. Fakat Halil Sultan sözünde durmayarak hazineleri vermekten imtina etti.[261]

Semerkand'ı zapt eden Halil Sultan'a bir tepki de veliaht Mirza Pir Muhammed tarafından yapıldı. Mirza Pir Muhammed, bir elçi vasıtası ile Halil Sultan'a yolladığı yazıda, "*Sahibkıran Emir Timur'un vasiyetini çiğnediğini ve gerçek veliahtın kendisi olduğunu*" ima ediyordu. Bu yazıya cevaben Halil Sultan ise, "*Emir Timur'a hâkimiyeti kim verdi ise bana da hâkimiyeti veren odur.* "şeklinde oldu. Bu cevaba sinirlenen Mirza Pir Muhammed, derhal savaş hazırlıklarına başladı.[262] Öte yandan Halil Sultan, 1405 yılının Mayıs ayında otuz bin kişilik kuvvet ile Sultan Hüseyin'i donatarak Mirza Pir Muhammed'in üzerine yolladı. Ceyhun nehrini geçip Belh şehrini ele geçiren Sultan Hüseyin, saltanat sevdasına düştü ve adeta aklına mukayyet olamadı. Bu duygu ve düşünceler içerisinde hareket eden Sultan Hüseyin, bütün beyleri topladı ve onlardan ikisini kendisine itaat etmeyeceği düşüncesi ile öldürttü. Orduda bulunan Allahdad, Argun Şah ve diğer beyleri itaat altına aldığını düşünen Sultan Hüseyin, Semerkand üzerine yürüdü. Diğer taraftan olaylardan haberdar olan Halil Sultan da, Semerkand'dan yola çıkarak Çekdalık (Şehrisebz'in güney tarafında) denilen yerde Sultan Hüseyin'i karşıladı ve mağlup etti. Daha evvelden Sultan Hüseyin tarafına geçen beylerden Allahdad ve Argun Şah'ın saf değiştirerek tekrar Halil Sultan'ın tarafına geçmeleri savaşın seyrini değiştiren faktör olmuştu. Böylelikle Sultan Hüseyin Belh tarafına kaçmış olup, hazinesi ve haremi Halil Sultan'ın eline geçmişti.[263] Belh'e gidip buranın hâkimi Süleyman Şah'a sığınan Sultan Hüseyin, Mirza Pir Muhammed'in ani baskını karşısında burada da tutunamamış ve Süleyman Şah ile birlikte Herat'a giderek Mirza Şahruh'a sığınmıştı. Şahruh tarafından önce hapis edilen Sultan Hüseyin, daha sonra Mirza Pir

---

[260] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 56.
[261] Alan, **a.g.e**. s. 93.
[262] Kazvinî, **a.g.e.** s. 390.
[263] Barthold, **a.g.e.** s. 57-58.

Muhammed'in de baskısı ile idam edildi.[264] Böylelikle Emir Timur, öldükten sonra saltanat davası güden mirzalardan biri saf dışı kalmış oldu. Bu arada saltanatın kendi hakkı olduğunu iddia eden Mirza Pir Muhammed, Mâverâünnehr'i ele geçirmek için Mirza Şahruh'tan yardım talebinde bulundu. Mirza Şahruh, Ordusu'nun yorgun olduğunu gerekçe göstererek kısmi bir yardımda bulundu. Bu şartlar altında Halil Sultan ile karşılaşan Mirza Pir Muhammed, savaşı kaybetti.[265] Böylelikle mirzaların Halil Sultan'ı hükümdar olarak kabul etmedikleri ancak kendi bölgelerini bağımsız olarak idare ettikleri bir dönem başlamış oluyordu.[266] Nihayetinde Halil Sultan ile Mirza Pir Muhammed'in mücadeleleri Halil Sultan'ın tahriki sonucunda, Emirlerden Pir Ali Taz'ın Mirza Pir Muhammed'i öldürmesi ile sonuçlandı.[267] 1407 yılının başında meydana gelen bu olay üzerine Mirza Şahruh, Mirza Pir Muhammed'in intikamını almak için emir Pir Ali Taz'ın üzerine yürüdü ve kendisini tasfiye ederek, Mirza Pir Muhammed'e ait olan bölgeleri de hâkimiyeti altına aldı.[268] Bu hadiseden sonra saltanat mücadelesi Halil Sultan ile Mirza Şahruh arasında cereyan edecekti.

Halil Sultan dört yıllık saltanatı süresince hazineyi kısmen tüketti. Ayrıca Emir Timur'un hareminde bulunan hanımları da, düşük rütbeli kişilerin nikâhına vermesi halk tarafından hoş karşılanmadı.[269]Tarihname'ye göre; "*Emirzade Halil hükümdarlığı süresince kesinlikle devlet idaresini sağlamlaştırmayı düşünmemiş, asla şeref ve namusuna saygı göstermeyerek, işlerinde günden güne zayıflık ve çöküntü baş göstermişti. Kendisinin samimi dostları ve nüfuz sahibi akıllı kimselerden hiçbirine yanında yer, değer, mertebe verip saygı göstermedi. Her bayağı ve işe yaramaz kimseyi tutup- besledi."*[270] Halil Sultan son olarak saltanat mücadelesi içerisinde bulunan kendi emiri Hudaydad Hüseyni'ye yenildi ve Mirza Şahruh'a sığınmak sureti ile canını kurtardı. Böylelikle Halil Sultan, Mirza Şahruh ile yapılan anlaşma gereği Rey şehrine vali tayin edildi. Mirza Şahruh daha sonra Hudaydad'ı öldürterek Mâverâünnehr'in hâkimiyetini ele geçirdi ve buranın hâkimiyetini oğlu Mirza Uluğ Bey'e vererek kendi başkenti Herat'a döndü.[271]

---

[264] Barthold, **a.g.e.** s. 58.
[265] Alan, **a.g.e**. s. 93-94.
[266] Andican, **a,g,e,** s. 543.
[267] Alan, **a.g.e.** s. 94.
[268] Andican, **a,g,e,** s. 544.
[269] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 102-103.
[270] Tacü's-Selmânî, **a.g.e,** s. 102.
[271] Şahnaz Râzyuş, **"Timuriyan",** Daniş-nâme-i Cehân-ı İslam, C. 8, s. 830-831.

2.8. MİRZA ŞAHRUH DÖNEMİ VE DİĞER MİRZALAR'IN AKIBETİ

Mirza Şahruh, 14 Rebîülâhir 779'da (20 Ağustos 1377) Semerkand'da dünyaya geldi. Timur'un dördüncü oğlu olup, annesi Karahıtaylar'dan Tugay Terken Aga'dır. Timur sefere çıkarken zaman zaman Semerkand'ın idaresini ona bırakırdı. 799 (1397) yılında ağabeyi Mîrânşah'tan boşalan Herat'a genel vali tayin edilmiş olup merkezi Herat olmak üzere Sîstan, Horasan ve Mâzenderan bölgelerinin de idaresini elinde bulundurmuştur.[272] Yukarıda da bahsettiğimiz gibi daha sonra Halil sultan ile giriştiği mücadeleyi de kazanan Mirza Şahruh, Böylece Horasan'ın yanı sıra Mâverâünnehr hâkimiyetini de ele geçirmiş ve oranın idaresini büyük oğlu Mirza Uluğ Bey'e bırakmıştı. Mirza Şahruh on beş yıl içerisinde imparatorluk sınırlarını tekrar Horasan ve Mâverâünnehr bölgelerinin dışına taşıdı. Mirza Şahruh ilk olarak 1407 yılında Mâzenderan'ı, 1410 yılında Belh ve Toharistan'ı, 1413 yılında Harezm'i ve 1414 yılında ise, Fars ve Irak-ı Acem'i, isyan eden Mirza İskender'den alarak idaresini oğlu İbrahim Sultan'a bıraktı.[273] Mirza Şahruh, Ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1407 yılının başında Emir Pir Ali Taz'ı da bertaraf ederek Mirza Pir Muhammed'e ait olan bölgelerin de hâkimiyetini ele geçirmişti.[274] Mirza Şahruh, daha sonra bu bölgelerden Belh ve yöresini Mirza Pir Muhammed'in oğlu Mirza Kaydu'ya bıraktı ve kendisine bazı beyleri yardımcı olarak görevlendirdiği gibi, Emir Cihan Melik'i de kendisine atabek tayin etti. Mirza Şahruh son olarak Herat'a dönmeden evvel Şaburgan'ı Mirza Ömer Şeyh'in oğlu Mirza Seyit Ahmed'e suyurgal olarak verdi.[275]

Öte yandan Emir Timur tarafından kendisine Hülegü Han tahtı olarak bilinen bölgeler verilen Mirza Ömer b. Miranşah, babası ve ağabeyi Mirza Ebû Bekir ile giriştiği mücadeleyi kaybetmiş olup, amcası Mirza Şahruh'a sığınmak mecburiyetinde kalmıştı.[276] Mirza Şahruh, daha sonra Mâzenderan'ın idaresini Mirza Ömer'e bırakmıştı. Fakat Mirza Şahruh, Mâverâünnehr'in durumunu Halil Sultan'dan tasfiye etmek için uygun gördüğü bir sırada Tus ve Meşhed yörelerinde bulunan Mirza Uluğ Bey ve Şah Melik'i de Herat'a çağırdığı anda, fırsattan istifade etmek isteyen Mirza Ömer, amcası Mirza Şahruh'a isyan ederek Horasan'a yöneldi.[277] Mirza Şahruh,

---

[272] Aka, **"Şahruh",** a,g,m, s. 293.
[273] Şahnaz Râzyuş, **a.g.m.** s. 831-832.
[274] Andican, **a,g,e,** s. 544.
[275] Aka, **Mirza Şahruh ve zamanı**, s. 76.
[276] Andican, **a,g,e,** s. 543.
[277] Aka, **a,g,e,** s. 72-73.

Mirza Ömer'in üzerine bizzat kendisi yürümüş ve savaşı kazanmıştı. 1407 yılında meydana gelen bu savaştan kaçan Mirza Ömer, daha sonra Mirza Şahruh'nın emiri Bedri ile giriştiği savaşı da kaybetmiş ve yaralı bir halde iken Herat yolunda ölmüştü.[278]

Aynı dönemde Şiraz hâkimi olan Mirza Pir Muhammed, kendi emiri Hüseyin Şerbetdar tarafından öldürmüştü. Fakat abisinin intikamını alan Mirza İskender, bu asi emiri öldürerek, Fars bölgesinin hâkimiyetini ele geçirmeyi başarmıştı.[279] Halil Sultan'ın Rey hâkimliğine tayin edildiği sıralarda, Ömer Şeyh'in oğulları savaş halindeydiler. Mirza İskender, kardeşi Mirza Rüstem'in hâkimiyet sahası olan İsfahan'ı kuşatınca, Mirza Rüstem Halil Sultan'dan yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine İsfahan'a varan Halil Sultan, her iki Mirza'ya da nasihatlerde bulunduysa da işe yaramadı. Barışa yanaşmayan Mirza İskender, İsfahan kuşatmasını kaldırmadığı gibi kuşatmayı daha da artırdı ve bu baskılara daha fazla dayanamayan Mirza Rüstem, oğlu Mirza Osman ile beraber şehri terk ederek Kara Koyunluların lideri Kara Yusuf'a sığındı. Aynı zamanda İsfahan'da bulunan Mirza Rüstem'in diğer kardeşi Mirza Baykara da Mirza İskender'den kaçarak Horasan'a gitmişti.[280]

Mirza Miranşah, oğlu Mirza Ebû Bekir ile beraber Karakoyunlu Türkmenleri ile Tebriz yakınındaki "*Serd-rüd Mevkiinde*" giriştiği savaşta öldürüldü (21 Nisan 1408).[281] Mirza Ebû Bekir ise, bu savaşı kazanamayacağını anlayarak ilk olarak Sultaniye'ye doğru çekildi. Fakat burada da kendini güvende hissetmeyerek Yezd tarafına gitti. Burada şehir kapıları yüzüne kapatılmıştı. Bunun üzerine Barlas İdigu'nun hâkimi olduğu Kirman'a varmış ve iyi karşılanmıştı. Mirza Ebû Bekir, Kirman'da rahat durmamış ve hatta İdigu Barlas'ın oğullarını yakalayıp hapse atmak için girişimlerde bulunmuş ve başarısız olunca buradan kaçarak Sistan'a varmıştır. Bu sefer Sistan şahları ile birleşerek Herat merkezi hükümetine başkaldırmıştır. Herat hâkiminin Sistan'a askeri sefer düzenlemesi üzerine bölgeden kaçan Mirza Ebû Bekir, tekrar Kirman'a gelmişti. Bu sefer İdigu Barlas'ın oğulları tarafından iyi karşılanmayan Mirza Ebû Bekir, çıkan çatışmada öldürülmüştür (1408).[282]

---

[278] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 59.
[279] Andican, **a,g,e,** s. 543-544.
[280] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 99.
[281] Alan, **a.g.e**. s. 97-98.
[282] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 63.

Miranşah'in diğer oğlu Halil Sultan da Mirza Şahruh tarafından tayin edildiği Rey şehrinde 2 Kasım 1411 yılında vefat etmiştir.[283] Halil Sultan'ın bu şekilde ölmesiyle Miranşah kolundan gelen mirzalar birer birer siyasi sahneden silinmiştir.

Daha evvel de bahsettiğimiz gibi Mirza Şahruh, 1413 yılında gönderdiği bir ordu ile Harezm'i Altın Orda'dan alarak gözünü batıya, yani Azerbaycan'a çevirmişti. 1415 yılında Karakoyunlular üzerine yönelmişken isyan eden yeğeni Fars hâkimi Mirza İskender'in ayaklanmasını bastırmak için sefer yönünü değiştirmek mecburiyetinde kaldı.[284] Mirza Şahruh'un asıl hedefi Karakoyunlular iken Mirza İskender'in itaatsizliği ve Mirza Şahruh'un geçeceği yolları tutması üzerine, bu Mirza'nin üzerine gidilmişti. Mirza Şahruh, Damgan'dan Rey'e gelmiş, Kum ve Save'yi de kontrol altına almıştı. Diğer taraftan Mirza Baykara ve Mirza İskender'in bazı emirleri Mirza Şahruh'a sığındılar. Mirza Şahruh, bu gelen takviye ile beraber Mirza İskender'in sığındığı İsfahan'ı kuşatma altına aldı. Fakat Mirza İskender teslim olmadığı için Mirza Şahruh'un takipçileri tarafından ele geçirildi ve Şahruh'un yanına getirildi. Mirza Şahruh onu kardeşi Mirza Rüstem'e teslim etti ve daha sonra Mirza İskender'in gözlerine Mirza Rüstem tarafından mil çekildi.[285] Bu olaydan memnun kalmayan Mirza Şahruh, Mirza İskender'in oradan alınarak diğer kardeşi ve aynı zamanda Lûristan hâkimi olan Mirza Baykara'nın yanına götürülmesini buyurmuştu.[286] Mirza İskender bu sefer kardeşi Mirza Baykara ile birlikte hareket ederek bazı ayaklanmalarda bulunmuştu. Bu olaylar Mirza Rüstem'in bölgeye ordu yollamasına sebebiyet verdi. Böylelikle Mirza Baykara Şiraz'a kaçarken, Mirza İskender Kaşkayî aşireti tarafından ele geçirilerek Mirza Rüstem'e teslim edilmiş ve öldürülmüştür.[287] Mirza Şahruh, 1417-1418 yılları arasında başkaldıran Bedehşân Şahlarını itaat altına aldığı gibi, kendisine isyan eden Mirza Kaydu b. Pir Muhammed'i de bertaraf ederek, ona ait olan (Kabil, Gaznin, Kandahar, Afganistan ve Sind Irmağına kadar kapsayan Hind ülkesini) bölgeleri oğlu Mirza Suyurgatmış'a verdi.[288]

Karakoyunlular lideri kara Yusuf'un Sultaniye ve Kazvin gibi stratejik ve ekonomik bakımdan değerli olan şehirleri zapt etmesi Mirza Şahruh'un birinci

---

[283] Alan, **a.g.e.** s. 98; Babür Şah, **"Babürnâme"** adlı eserinde Halil Sultan'ın ölüm hadisesine şüphe ile yaklaşarak ölmüş ya da öldürülmüş olabilir demiştir (**Babürnâme**, s. 47).
[284] Andican, **a,g,e,** s. 545.
[285] Alan, **a.g.e.** s. 99.
[286] Aka, **Mirza Şahruh ve zamanı,** s. 102.
[287] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 79.
[288] Alan, **a.g.e**. s. 101.

Azerbaycan seferine çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle 1420 yılının Ağustos ayında Herat'tan hareket eden Timurlu ordusu, yoldaki asker katılımları ile 200 bin gibi büyük bir orduya dönüşmüş oldu. Bu ordu ile başa çıkamayacağını anlayan Karakoyunluların Kazvin valisi şehri terk ederek Sultaniye'de bulunan Kara Yusuf'un oğlu Cihanşah'a sığındı. Bu sırada Kara Yusuf'un ölüm haberi Cihanşah'a ulaşmış o da Sultaniye şehrini terk etmek durumunda kalmıştı. Böylelikle Timurlu ordusu önce Sultaniye'yi ardından da Tebriz şehrini zorlanmadan ele geçirmeyi başardı.[289] Cihanşah'ın şehri terk etmesiyle şehir halkı savunmasız kalmıştı. Fakat Mirza Şahruh örnek bir hükümdar olduğunu göstermiş ve savunmasız kalan Sultaniye halkına karşı yapılacak her türlü yağmalamayı yasaklatmıştı.[290] Bundan sonraki süreçte Karakoyunlu İskender Bey, Mirza Şahruh'a karşı direnmeye çalıştı ise de savaşı kaybetti. Böylelikle Mirza Şahruh Azerbaycan hâkimiyetini ele geçirmiş oluyordu(1421).[291] Mirza Şahruh daha sonra Azerbaycan hâkimiyetini Akkoyunlulardan Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali'ye bıraktı.[292] Mirza Şahruh şayet ki bu noktada Azerbaycan hâkimiyetini daha da pekiştirseydi, kuşkusuz Timurlu İmparatorluğu kesin bir biçimde eski kurulmuş sınırlarına tekrar kavuşurdu. Fakat Mirza Şahruh kısa bir zaman içerisinde tekrar Horasan'a döndü ve bu fırsattan istifade eden İskender, Azerbaycan'ı hiç vakit kaybetmeden yeniden ele geçirdi.[293]

Bu durum Mirza Şahruh açısından yeni bir Azerbaycan seferi anlamına geliyordu. Timurlu ordusu 1429 Nisan ayının başlarında başkent Herat'tan yola çıkmış olup yol boyu katılımlar ile daha da büyüyerek Haziran ayının ortalarına doğru Sultaniye şehrine ulaştı. Karakoyunluların yeni lideri İskender ise yeni bir meydan muharebesinde başarılı olacağını düşünerek başkent Tebriz'i terk ederek Tebriz'in 100 km. güneybatısında yer alan "*Salmas Ovası'nda*" konumlanarak düşmanını beklemeye başladı.[294] Timurlu ordusunun da bölgeye gelmesi ile birlikte İskender savaş pozisyonu almış olup, kendisi merkezde ordunun sol cenahında kardeşi Cihanşah ve sağ cenahında ise diğer kardeşi Ebû Said yer almaktaydı. Timurlu ordusunda ise merkezde Mirza Şahruh, sol cenahta ise Mirza Baysungur, sağ tarafta Mirza İbrahim yer alırken Mirza Muhammed Cuki de yardımcı kuvvetler arasında

---

[289] Andican, **a,g,e,** s. 545.
[290] İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, TTK Yay. Ankara: 1991, s. 62.
[291] Grousset, **a,g,e,** s. 451.
[292] Alan, **a.g.e.** s. 102.
[293] Grousset, **a,g,e,** s. 451
[294] Andican, **a,g,e,** s. 546.

olup, mirzalar kumandan pozisyonundaydılar. Yardımcı kuvvetler arasında ayrıca Kara Yülük Osman, Şirvanşah Halilullah ve Gaverud'lu Baba Hacı da bulunmaktaydılar.[295]

Böylelikle iki ordu arasında savaş başlamış olup üç gün boyunca devam etti. Mirza Şahruh, savaşın sonunda bir kez daha İskender'e karşı galip gelirken İskender savaş meydanından kaçmak zorunda kaldı. Daha sonra Mirza Muhammed Cuki kendisini Muş'a kadar kovaladıysa da, İskender ele geçirilemedi. Bu zafer Mirza Şahruh açısından sadece Karakoyunlulara karşı galip gelmekten öte, Memluklüler ve Osmanlılar üzerinde de Emir Timur zamanında olduğu gibi yeni bir baskı oluşturması anlamına geliyordu. Mirza Şahruh bu sefer Azerbaycan'ın idaresini kendisine biat eden Kara Yusuf'un oğullarından Ebû Said'e vermiş ve böylece Karakoyunlular içerisinde bir hanedan kavgası çıkartma ve bu sayede daha kolay yönetebilme politikası gütmüştür.[296] Böylelikle Mirza Şahruh, 1430 yılının bahar ayında Salmas'tan Karabağ'a oradan ayrılarak 26 Eylül 1430 da Herat'a ulaştı.[297]Mirza Şahruh'un bölgeden ayrılmasından bir ay bile geçmeden Karakoyunlu lideri İskender kardeşi Ebû Said'i öldürerek tekrar Azerbaycan üzerindeki hâkimiyetini tesis etmeyi başardı.[298] İskender'in bundan sonraki hedef tahtasında Timurluların bölgedeki önemli vassallarından olan Şirvanşah Halilullah bulunmaktaydı. İskender'in Şirvan'ı zapt etmesi Mirza Şahruh'un üçüncü Azerbaycan seferine çıkmasına sebebiyet verdi. Timurlu kuvvetleri 1435 yılının Şubat ayında Rey'e ulaştı. Fakat bu sefer Mirza Şahruh farklı bir strateji izleyerek Mirza Muhammed Cuki'yi 60 bin kişilik bir ordu ile donatarak İskender'in üzerine yolladı. Kara Koyunlu İskender daha önceki cesur davranışının aksine Anadolu'ya çekilme kararı almış ve yolu üzerinde kendisi ile savaşa girişen Mirza Şahruh'un müttefiki Akkoyunlu lideri Kara Yülük Osman'ı çıkan çatışmada öldürerek yoluna devam etmişti. Mirza Muhammed Cuki, İskender'i Anadolu toprakları olan Akşehir'e kadar takip ettiyse de, yabancı topraklarda bulunmanın verdiği risk nedeni ile geri dönmüştür. [299]

İskender Osmanlı denetimi altında bulunan Tokat'a gelerek Osmanlılara sığındı. Mirza Şahruh ise Anadolu beyleri ve ayrıca Osmanlı padişahı olan II. Murat'tan kendilerine sığınan İskender'i himaye etmemelerini gönderdiği elçiler

[295] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, s. 142.
[296] Andican, **a,g,e**, s. 546.
[297] Alan, **a.g.e.** s. 103.
[298] Alan, **a.g.e.** s. 103.
[299] Andican, **a,g,e**, s. 546.

vasıtasıyla bildirdi. Mirza Şahruh bu son Azerbaycan seferi sonunda kendisine itaat eden Cihangir'i, kardeşlerini itaat altına alması şartı ile al tamgalı nişan vererek bölgede hâkim kıldı. Bunlara ilaveten Mirza Şahruh, Karakoyunluların başına geçen Cihanşah'tan adil bir hükümdar olmasını, imar faaliyetlerini desteklemesi ve ibadet edenlere saygılı davranmasını da isteyerek bu şartları yerine getirdiği takdirde ayrıca kendisine maddi destek sağlanacağını belirterek başkenti Herat'a döndü (1436).[300] İskender bir yıl sonra Anadolu'dan dönerek kardeşi Cihanşah ile mücadeleye girişti ise de kendi oğlu Şah Kubat tarafından öldürülecek ve böylece siyasi sahneden çekilecekti. Böylelikle Karakoyunlu Devleti, Cihanşah'in önderliğinde Mirza Şahruh'un iktidarı boyunca Timurlu İmparatorluğu'nun vassalı statüsünü koruyarak bölgede varlığını idame ettirecekti.[301]

Mirza Şahruh'un siyasi panoramasına baktığımızda, uğraştığı devletler batıda Karakoyunlular, kuzeyde Özbekler ve doğuda ise Moğollar olmuştur. Bunlardan birincisi ile bizzat kendisi uğraşırken diğer ikisiyle, (Özbekler ve Moğollar) Mirza Uluğ Bey'in uğraştığına şahit oluruz.[302] Mirza Şahruh zor da olsa imparatorluğun batısında dengeleri sağlamış ve kontrolü bir nevi lehine çevirmişti. Fakat doğuda Özbekler ve Cete Moğolları ile ciddi sıkıntılar ortaya çıkmış durumdaydı. Mâverâünnehr hâkimi Uluğ Bey, doğudaki Cete ve kuzeydeki Özbekler üzerine 1420'li yıllardan itibaren birkaç kez sefer düzenledi ise de pek muvaffak olamamıştı. Bilakis, Deşt-i Kıpçak'ta hâkimiyeti sağlamlaştıran Özbekler, birkaç kez Harezm ve Mâverâünnehr'e saldırılar düzenlemiş ve Harezm'i birkaç defa ele geçirerek yağmalamışlardı. Özbeklerin bu akınları Semerkand'a kadar uzanmış olup, başkenti bile sarsmıştı.[303] Bütün bu olaylara rağmen Mirza Uluğ Bey'in Mâverâünnehr'de hüküm sürdüğü 1447 yılına kadar kendisine karşı herhangi bir ayaklanmanın olmayışı ilginçtir. Fakat Mirza Uluğ Bey'in halk ve asker nezdindeki itibarini sarsan olaylar oğlu Mirza Abdülaziz'in son yıllarda sergilediği davranışlar olmuştu.[304]

Mirza Şahruh devrinde yaşanan trajik olaylardan biri de, 1436 yılında salgın bir hastalığın başkent Herat'ı etkisi altına almasıdır. Bu hastalık sonucu Herat'ta ölen kişi sayısını Abdürrezzak-ı Semerkandî, 400 bin ile 700 bin kişi arasında belirtirken, diğer tarihçi Muhinüddin İsfizari ise, 600 bin ile 1 milyon kişi arasında olduğunu

---

[300] Alan, **a.g.e**. s. 105.
[301] Andican, **a,g,e,** s. 547.
[302] **Babürnâme**, s. 48.
[303] Andican, **a,g,e,** s. 547.
[304] Barthold, **a.g.e.** s. 111.

iddia etmiştir. Herat'taki bu hastalıktan ölenler arasında birçok âlim fâzıl ve ediplerin de bulunduğu ayrıca zikredilmiştir.[305]

Mirza Şahruh'un iç ve dış siyaseti ile ilgili Babürnâmede şu tespite rastlarız; "*Şahruh doğuda Sığnak ve Taşkent, batıda Sultaniye'yi içine alan toprakların tek ve rakipsiz padişahî olarak kalmak istemiştir. Timur'un giriştiği işi başarmak ve sona erdirmek gibi bir düşünce beslemeyip o yolda bir politika gütmeyecek, bunun yerine kendisi Herat'ta ve oğlu Uluğ Bey de Semerkand'da oturup daha çok ellerindekini tutmak, sağdan soldan gelen akınları ve saldırıları önleyip onlara karşı koymakla uğraşacaktır.*"[306]

Babasının aksine daha yumuşak ve hoşgörülü bir siyaseti benimseyen Mirza Şahruh, bu meziyeti yüzünden hükümdarlığı boyunca birçok isyan ile karşılaşmak zorunda kalmıştır.[307] Mirza Şahruh son olarak Rey Hâkimi olan torunu Sultan Muhammed'in isyanı ile karşı karşıya kalmış, eşi Gevherşad Begüm'ün[308] ısrarı üzerine giriştiği bu sefer neticesinde hastalanarak Rey'de vefat etmiştir (1447).

Mirza Şahruh 1397 yılından bu yana sürdürmüş olduğu Herat merkezli Horasan hâkimiyetini başarı ile sürdürmüş ve daha sonra Maverünnehr'ın hâkimiyetini sağlayarak oğlu Mirza Uluğ Bey'e vermişti. Mirza Şahruh babasından farkı olarak başkenti Semerkand'a taşımayarak politikalarını Herat'tan tatbik etmiştir. Horasan ve Mâverâünnehr hâkimiyetini tesis ettikten sonra komşu ülkeler ile dostluk ilişkileri kurmaya azami çaba sarf etmiştir. Mirza Şahruh bu dostluğun göstergesi olarak Hindistan, Çin ve Kıpçak elçilerini huzuruna kabul etmiştir.

---

[305] Jaferi, **a,g,e,** s. 88.
[306] **Babürnâme,** s. 48.
[307] **Andican**, a,g,e, s. 547.
[308] Gevherşad Begüm ve ya Gevharşad Aga, Çağatay asilzadelerinden Gıyâseddin Turhan'ın kızı olıp, 1388 yılında Mirza Şahruh ile evlenmişti. Gevharşad Aga'nın Mirza Şahruh'un ilk eşi olup olmadığı taam netlik kazanmamıştır. Emir Timur zamanında pek etkili olamayan bu hanim, daha sonraki Mirza Şahruh döneminde devlet içerisinde çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Bkz. Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, s.39; Gevharşad Begüm, Mirza Şahruh'un ölümü üzerine ilk olarak torunu Alaüddevle b. Baysungur'u desteklemişti. Fakat bu mirza üzerinden devleti ele geçiremeyince, güney İran'da bulunan diğer torunu Mirza Muhammed b. Baysungur üzerinden devleti ele geçirme emellerine devam etmiştir. Ebû'l Kasım Babür'ün vefatından (19. Mart 1457) sonra Herat'a hâkim olan Mirza Ebû Said, ordu ve devlet üzerinde hâlâ çok etkisinin olduğunu gördü ve kendisini öldürdü. (1. Ağustos 1457).Bkz. Alan, **a,g,e,** s. 145-146; Gevharşad Aga'nin öldürüldü sırada seksen yaşında olduğunu dikkate alırsak, çok dirayetli, ihtiraslı ve siyasetten bir türlü vazgeçmeyen bir figür olduğunu anlayabiliriz. Devlet işlerinde çok etkili olan bu hanım ayrıca birçok hayır işlerine de vesile olmuştur. Gevharşad Aga, ayrıca siyasi faaliyetleri ve akıbeti bakımından Osmanlı Devleti'ndeki Sultan I Ahmet'in eşi Kösem sultan ile benzerlikler göstermiştir.

Nerede ise 40 yıl boyunca saltanat sürmüş olan Mirza Şahruh'un en büyük başarısı ise, babasından devir aldığı ve yeterince kurumsallaşamayan İmparatorluğu muhafaza edebilmiş olmasıdır.[309] Fakat onun ölümünden sonra siyasi karışıklıklar yeniden devam etmiş ve devlet adeta ikinci fetret devrini yaşamıştır. Böylece sürekli iç savaşlara ve mirzalar arasındaki boğuşmalara sahne olan imparatorluk yavaş yavaş kendi sonunu hazırlama evresine girmiştir. Mirza Şahruh'un ölümünden sonra meydana gelen olaylara ayrıca bakılacaktır.

2. 9. MİRZA ŞAHRUH SONRASI İKTİDAR MÜCADELELERİ

Mirza Şahruh babasının aksine kendisinden sonraki Timurlu saltanatının naibini belirtmemişti. Oğullarından Baysungur 1433[310] yılında, diğer oğlu İbrahim Sultan 1435'te[311] ve Muhammed Cuki[312] 1444-45 yıllarında vefat etmişlerdi.[313] Mirza Şahruh'un hayatta kalan tek oğlu olan Mirza Uluğ Bey, (ö.1449) Timurlu saltanatının tamamını elde etmek için Herat'a doğru hareket etmiştir. Bu sırada Gevherşad Begüm'ün desteğini alan Mirza Alaüddevle b. Baysungur Herat'ta hâkimiyeti ele geçirmiştir. Mirza Uluğ Bey ve Mirza Alaüddevle arasında gerçekleşen savaşa geçmeden önce Mirzaların vaziyetlerine ve gerçekleşen olaylara bakmakta yarar var. Mirza Şahruh'un ölümünün ardından Timurlu devletindeki mirzaların durumları ve hâkim oldukları bölgeler, Babürnâme'ye göre şöyledir;

a) Tahta doğal olarak geçmesi gereken ve akla ilk gelen Mirzalardan olan Uluğ Bey, Semerkand hâkimidir.
b) Şahruh'un torunu Alaüddevle b. Baysungur dedesi tarafından Herat'ta kaymakam olarak tayin edilmiş olup Timurlu devleti başkenti ve hazinesi onun elinde bulunmaktaydı.
c) Alaüddevle'nin kardeşi, Sultan Muhammed (II) Mirza, dedesine isyan etmiş olup, fiilen Irakeyn Valisi konumundadır.

---

[309] Andican, **a,g,e,** s. 547.
[310] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 148.
[311] Aka, **a,g,e,** s. 160. Mirza Babür Şah eserinde İbrahim Sultanın ölüm tarihi olarak (1429-1430) yıllarını göstermiştir (**Babürnâme,** s. 48).
[312] Mirza Şahruh'un dördüncü oğlu olup, babası tarafından Belh hâkimliğine getirilmişti. Barthold'a göre; 1401-1402 yıllarında dünyaya gelmiştir. Yine ayni kaynağa göre ise Mirza Şahruh ölmeden önce bu Mirza'yı veliaht seçme düşüncesini içinden geçirmiştir. Fakat Gevherşad Begüm'ün devlet üzerinde olan tesiri Mirza Şahruh'un bu düşüncesini ortaya koymasına imkân vermemiştir. Çünkü Gevherşad Begüm Baysungur'un 17 Haziran 1417 yılında doğan oğlu Mirza Alaüddevle'yi çok sevmek ile beraber, diğer torunu Mirza Abdüllatif b. Uluğ bey'den çekindiği için Mirza Alaüddevle'yi veliaht seçmeye cesaret edememişti. Bkz. Barthold, **a.g.e.** s. 125.
[313] Barthold, **a.g.e.** s. 125.

d) Alaüddevle'nin bir diğer kardeşi olan Ebû'l-Kasım Babür dedesi Mirza Şahruh ile isyan eden kardeşi Muhammed (II) Mirza üzerine giden ordu içerisinde yer alıp Cürcan ve Esterabad valisi konumundadır.
e) Mirza Şahruh'un torunlarından Muhammed Cugi'nin oğlu Mirza Ebû Bekir Belh vilayetinin valisidir.
f) Yine Mirza Şahruh'un torunlarından İbrahim Sultan'ın oğlu Abdullah Mirza, babasının ölümünden sonra getirildiği Fars hâkimliği konumundadır.

İsyan eden torunu Sultan Muhammed Mirza'nın üzerine giden Şahruh Mirza'nın ordusunda bulunanlar arasında Abdüllatif b. Uluğ Bey, Ebû'l-Kasım Babür b. Baysungur ve Mirza Halil b. Muhammed, Cihangir b. Muhammed Sultan yer almaktaydılar.[314] Bu vaziyet içerisinde her ne kadar Mirza Uluğ Bey, Mirza Şahruh'un hayatta kalan tek oğlu ve varisi olarak görülse de diğer mirzalar için bu durum pek önem arz etmeyip tüm varisler kendilerini saltanata müstahak görüyorlardı. Bunlara ek olarak Mirza Şahruh'un ölmeden önce bir veliaht dahi tayin etmemiş olması, Mirzalar arasındaki saltanat mücadelesini daha da kızıştırmıştı.[315]

Mirza Şahruh'un ölümünün ardından ordu düzenini sağlama ve Herat'a doğru hareket etme görevini üstlenen Mirza Abdüllatif, burada düzeni sağlamış ve hazırlanan Mirza Şahruh'un naaşı ile birlikte Horasan'a doğru hareket etmiştir. Zira orduda bulunan Mirza Ebû'l-kasım Babür ve Mirza Halil Sultan daha evvel Horasan'a doğru hareket etmişlerdi.[316] Mirza Abdüllatif ayrıca Turhani Emirlerinin Gevherşad Ağa ile birleşme ihtimalini göz önünde bulundurarak, bu emirlerin mallarını yağmalatmış ve bazılarını de tutuklatmıştır.[317] Orduda bu olaylar cereyan ederken Gevherşad Ağa hemen bir elçiyi Herat'a yollayıp torunu Mirza Alaüddevle'yi gelişen olaylardan haberdar etmiştir. Bu elçi gelmeden önce Mirza Alaüddevle hazinenin bir kısmını Semerkant'a amcası Uluğ Bey'e gönderme kararı almış ve ayrıca ona tabi olacağını bildirmek üzereydi. Fakat Mirza Abdüllatif'in bu hareketi üzerine karşı tavır alan Mirza Alaüddevle, derhal hazineyi açarak ordu toplamaya başlamıştır. Mirza Alaüddevle toplamış olduğu ordunun başına Mirza Salih'i birçok emir eşliğinde donatarak Abdüllatif'in üzerine yollamış ve yapılan bir baskın sonucu Mirza

[314] **Babürnâme,** s. 54.
[315] **Babürnâme,** s. 54.
[316] Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer,** s. 1971.
[317] Alan, **a.g.e.** s. 110.

Abdüllatif Meşhed'de yakalanarak Mirza Alaüddevle'nin yanına Herat'a götürülmüş ve Herat'taki İhtiyareddin kalesine hapsedilmiştir. Ayrıca Mirza Şahruh'un naaşı da Gevherşad Ağa medresesine götürülerek Mirza Baysungur'un yanına defin edilmiştir.[318]

Öte yandan Mirza Uluğ Bey, hükümdar babasının ölüm haberini almış ve birkaç gün Semerkant'ta yas ilan ettirerek dualar okutmuş, fakir fukaraya adaklar adamıştır. Ardından Mâverâünnehr ve Türkistan'dan büyük bir ordu tertip ettirerek Ceyhun Irmağına yakın bir yerde konaklamıştır. Bu sırada Mirza Ebû Bekir b. Muhammed Cuki kendi suyurgal'ı olan Arheng, Salı Saray ve Huttelan dışında kalan Belh, Şibirğan, Kunduz ve Bağlan'ı da zapt ederek saltanatı ele geçirme niyeti içerisinde bulunmuştur. Bunun üzerine Mirza Uluğ Bey, bu asi Mirza'ya ardı ardına yollamış olduğu elçiler sayesinde kendi yanına gelmesini sağlamıştır. Mirza Uluğ Bey, ilk etapta bu Mirza'ya kızını vereceğini vaat etmişti. Fakat Mirza Ebû Bekir'in isyancı hal ve tavırlarından şüphelenen Mirza Uluğ Bey, bu asi Mirza'yı Semerkand'a yollayarak hapsettirmiştir.[319] Daha sonra buradan hareket eden Mirza Uluğ Bey, Amu Derya'yı geçerek Belh'i ele geçirmiş ve oğlu Mirza Abdüllatif'in akıbetinden haberdar olmuştu.[320] Mirza Uluğ Bey burada yaptığı bir toplantı sonucunda sadaret makamında bulunan Mevlana Mirek Mahmud'u görevlendirerek Mirza Alaüddevle'ye göndermiş ve oğlu Mirza Abdüllatif'in serbest bırakılması dışında bir amacının olmadığını kendisine bildirmişti. Mirza Alaüddevle diğer yandan kardeşi Mirza Ebû'l- Kasım Babür tarafından da tehdit edildiğini görerek, Uluğ Bey'in bu isteğini kabul etmek zorunda kaldı ve Mirza Abdüllatif'i hapisten çıkartarak babasına teslim etti. Böylelikle Mirza Uluğ Bey, Herat üzerine gitmeyerek Belh şehrini oğlu Abdüllatif'a suyurgal olarak verdi ve kendisi Semerkand'a döndü.[321]

Mirza Alaüddevle, Uluğ Bey ile yaptığı anlaşmadan sonra, ilk olarak kendisini Cürcan tarafından tehdit eden kardeşi Ebû'l-kasım Babür tehlikesini anlaşarak[322]

---

[318] Kazvinî, **a.g.e.** s. 530-531.
[319]Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer**, s. 1970; Barthold'a göre Mirza Ebubekir, Uluğ Bey tarafından Semerkand'daki Kök Saray Köşkünde tutuklanmış ve ardından Uluğ Bey'in talimatı ile burada öldürülmüştür. Bkz. Barthold Uluğ Bey ve zamanı, s. 127; Fakat Handmir'in yazmış olduğu Tarih-i Habibü's-Siyer, adlı eserde bu Mirza'nın öldürülmesi ile ilgili bir bilgi yoktur (Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer,** s. 1970).
[320] Barthold, **a.g.e.** s. 127.
[321] Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer,** s. 1970-71.
[322] Babürnâme'ye göre; iki kardeşin savaşmaktan vazgeçmelerinin sebebi bu savaşın en çok amcaları Uluğ Bey'e yarayacağını düşünmeleri olmuştur ve bu sebepten dolayı anlaşma sağlamışlardır. Anlaşma

bertaraf etmeyi başardı.[323]Fakat bu sefer Belh'te bulunan Mirza Abdüllatif, Mirza Alaüddevle'ye verdiği sözünü hatırlatarak nökerlerini ve hazinenin bir kısmını kendisine yollamasını istedi. Bunun üzerine Alaüddevle, sözünü tutmak yerine, Mirza Salih'i[324] Andhud ve Şibirğan tarafına, Mirza Abdüllatif ile savaşması için yolladı. Böylelikle Mirza Abdüllatif ve Mirza Salih arasında cereyan eden savaşı kazanan Mirza Abdüllatif olmuş ve Mirza Salih canını zor kurtararak Herat'a varmıştır. Bu olaya iyice bozulan Mirza Alaüddevle, Abüllatif'in nökerlerini derhal öldürttü.[325] Bu hadisenin ardından 1448 yılının ilkbaharında, Mirza Uluğ Bey ve oğlu Abdüllatif 90 bin kişilik ordu ile birlikte kendilerine karşı Herat'in 14 fersah uzaklığındaki "*Tarnap*" bölgesinde pozisyon alan Mirza Alaüddevle ile savaşa girdiler. Gerçekleşen bu savaşı[326] Mirza Uluğ Bey kazandı ve Mirza Alaüddevle önce Meşhed'e ardından da kardeşi Ebû'l-Kasım Babür'ün bulunduğu Kuçan'a kaçtı. Bu savaş sonunda Ayrıca Herat'ta bulunan vezirler ve beyler de Gevharşad Begim ile beraber şehri terk etmek zorunda kaldılar.[327] Herat'tan ayrılan Gevharşad Ağa, kardeşi emir Muhammed Sufi Tarhan ve bazı emirler, Kum'da bulunan Mirza Muhammed Sultan'a sığındılar. Bu hadiseden sonra Mirza Uluğ Bey, Herat şehrinin yeni hâkimi oldu.[328]

2.10. ULUĞ BEY'İN KISA SALTANATI OĞLU İLE MÜCADELESİ

Mirza Uluğ Bey, Tarnap savaşının kazanılmasından sonra etrafa fetihnameler yazdırıp göndermiş ve bu savaşın kazanılmasında büyük oğlu Mirza Abdüllatif'in katkılarından hiç bahsetmeyerek küçük oğlu Mirza Abdülaziz'i ön plana çıkarmıştı. Bu olay Mirza Abdüllatif'in babasına karşı kırılmasına sebebiyet veren ilk hadise olmuştu.[329] Baba ile oğlun arasını açan başka bir olayı Barthold, "*Herat'ta Abdüllatif daha büyük hakarete uğramıştı.*" diyerek belirtmiştir. Şöyleki; Mirza Şahruh, zamanında, İmad kalesini Alaüddevle'ye İhtiyareddin kalesini de Mirza Abdüllatif'a vermişti. Fakat savaştan sonra bu kale ele geçirilmiş ve Mirza Abdüllatif kendisine ait

---

gereği Meşhed'in doğusu Alaüddevle Mirza'ya ve batısı Ebû'l-Kasım Babür Mirza'ya bırakılmıştır. Bkz. **Babürnâme**, s. 55.

[323] **Babürnâme,** s. 55.

[324] İsmail Aka bu Mirza'nın Ömer Şeyh kolundan geldiğini yazmıştır (Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, s. 171).

[325] Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer**, s. 1972.

[326] Handmir'a göre; Mirza Alaüddevle bu savaş öncesinde oğlu İbrahim Mirza'nın sünnet düğünü ile meşguldü ve Mirza Uluğ Bey'in ani baskını ile karşı karşıya kaldı. Handmir, **Tarih-i Habibü's-Siyer**, s. 1973; Babürnâme'ye göre; Alaüddevle'nin Ordusu'ndan önemli bir görev ifa eden Mirza Abdullah b. İbrahim'in saf değiştirmesi savaşın kesin bir şekilde Mirza Uluğ Bey'in kazanmasına yol açmıştır. Bkz. **Babürnâme,** s. 55; Kazvinî, **a.g.e.** s. 535-536.

[327] Barthold, **a.g.e.** s. 129.

[328] Kazvinî, **a.g.e**, s. 536.

[329] Alan, **a.g.e**. s. 112.

hazine'yi buradan almak istemişti. Ancak babası buna karşı çıkmış ve oğlunu da azarlamıştı. Bu olayda baba ile oğlun arasını açan başka bir neden olmuştu.[330]

Mirza Uluğ Bey, Özbeklerin Semerkand'a gelerek yağmalama girişimlerinde bulunduğunu görerek, daha fazla Herat'ta kalamayacağına kanat getirmişti. O, babasının naaşının yanısıra Herat'taki bazı önemli sanatkârları, değerli eşyaları ve bir kısım hazineyi de alarak oğlu Mirza Abdüllatif'i Herat'a bırakarak Mâverâünnehr'in yolunu tutmuştu.[331] Uluğ Bey'in Herat'tan bu şekilde aniden ayrılmasının sebebi Babürnâme'ye göre; Özbeklerin Semerkand'a akınlar düzenlemesi ile açıklanır.[332]

Fakat tarihçilerin hemfikir oldukları bir diğer husus ise, Uluğ Bey'in dedesi Emir Timur gibi Semerkand'ı ön planda tuttuğu ve başkentin yeniden Semerkand olduğunu herkese göstermek için bu hareketi yaptığı yönündedir.[333] Uluğ Bey'in Semerkand'a geri döndüğünü duyan muhalifler bir baskın yaparak Mirza Abdüllatif'i Herat'tan uzaklaştırdılar. Babasından askeri yardım göremeyen Mirza Abdüllatif, Belh'e çekilmek zorunda kalmıştı. Bunlara ek olarak Mirza Abdüllatif'a isyan edip öldürülen Miranşah adlı bir şahısın özel eşyaları arasında Uluğ Bey'in kendisini desteklediği yönünde bir mektubun bulunması ve bu mektubun Abdüllatif'in eline geçmesi baba ile oğul arasındaki ilişkilerin daha da bozulmasına sebebiyet vermişti. Bu hadiseden sonra Mirza Abdüllatif babasına karşı tavır almış ve babasının çok önem verdiği "*Tamga*"[334]vergisini Belh'de kaldırtmıştı. Son olarak Barlas ve Turhani emirlerinin de Mirza Abdüllatif'ı babasına karşı kışkırtmaları de eklenince baba ile oğul arasında bir savaşın meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştu.[335] Savaş öncesi duruma bakılacak olursa Mirza Abdüllatif, dedesi Mirza Şahruh'un himayesi altında yetişmiş olduğu gibi dedesi ile birçok askeri seferlere katılmış ve askeri alanda tecrübeler kazanmıştı. Fakat Mirza Uluğ Bey ise, babasının himayesi altında Mâverâünnehr'i idare ederken askeri kabiliyetlerinden çok bilim adamlığı ve edebiyatçılığı ile ön plana çıkmış bir devlet adamı profili çizmişti.[336]

---

[330] Barthold, **a.g.e.** s. 130.
[331] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 171-172.
[332] **Babürnâme,** s. 56.
[333] Barthold, **a.g.e.** s. 131; Alan, **a.g.e.** s. 113.
[334] Diğer adı ile Ticaret vergisi, bkz. Barthold, **a.g.e.** s. 134.
[335] Alan, **a.g.e.** s. 113.
[336] Andican, **a,g,e,** s. 548.

Gelişen bu olaylar neticesinde Mirza Uluğ Bey, isyan eden oğlunun üzerine yürümek zorunda kaldı. Uluğ Bey, ayrıca küçük oğlu Abdülaziz'i Semerkand'a kaymakam olarak bırakırken Mirza Abdullah'ı[337]da yanına aldı.[338]

İki ordu Ceyhun'da karşı karşıya geldiler. Fakat üç ay boyunca tam bir savaş olmadı. Arada ufak tefek çarpışmalar meydana geliyordu ve bu çarpışmaların birinde Mirza Abdullah esir düşmüştü. Bu hadise ile Mirza Uluğ Bey, yardımcısını kaybetmişti. Fakat Mirza Uluğ Bey'in bu savaşı kaybetmesine etki edecek asıl iki mesele Semerkand'da meydana gelecekti. Bunlardan ilki Semerkand'da bulunan Mirza Abdülaziz'in, bazı emirlerin[339] aileleri ve çocuklarına baskı yapması olurken, diğer bir hadise ise Miranşah'ın torunu Mirza Ebû Said'in[340] Özbekler ve Türkmenler ile ittifak yaparak Semerkand'ı kuşatma altına almış olmasıdır.[341]Babürnâme'ye göre; "*Baba oğul kavgası sırasında Ebû Said Mirza Argunlarla bir olup Semerkand'a saldırır, orada bulunan ve bazı uygunsuzlukları dolayısıyla sevilmeyen Uluğ Bey'in küçük oğlu Abdülaziz Mirza'ysa kalenin dışına çıkıp çarpışmaktan çekinerek şehre kapanır. Ebû Said'de onu kuşatır. Bunu duyan Uluğ Bey'in, payitahtını kaybetmemek için oğlu Abdüllatif'le uğraşmayı bırakıp Semerkand'a dönmesi üzerine şehri kuşatmakta olan Ebû Said oradan uzaklaşır. Abdüllatif ise ordusuyla babasının arkasından yürümüştür; bu yüzden baba oğul orduları arasında Semerkand yakınlarında çarpışma olur (1449 sonbahar); içine korku giren Uluğ Bey ordusundan*

---

[337] Mirza Abdullah 19 Mart 1433 yılında doğmuştur. Babası Mirza İbrahim Fars hâkimi iken 1435 yılında vefat etmiştir. Babasının yerine Fars hâkimi olan Mirza Abdullah, daha sonra 1447 yılında Mirza Şahruh'un Ordusu ile Herat'a dönmüştür. 1448 yılında Tarnap savaşı sırasında Mirza Alaüddevle'nin ordusundayken, Alaüddevle savaşı Mirza Uluğ Bey'e karşı kaybedince Mirza Uluğ Bey ile birlikte Semerkand'a gitmiştir. Devletşah'ın bilgileri doğrultusunda bu Mirza Semerkand'a Mirza Uluğ Bey'in kızlarından biri ile evlenmiştir (Barthold, **a.g.e.** s. 134.135).

[338] Barthold, **a.g.e.** s. 134-135.

[339] Barthold'a göre bu emirlerin çoğu Uluğ Bey ordusunda yer almaktaydılar. Mirza Abdülaziz'in bu emirlerin ailelerini baskı altına almış olması ordu içerisinde bulunan emirleri öyle çok öfkelendirmişti ki az kalsın bu emirler Mirza Uluğ Bey'i kendi elleri ile bağlayıp oğlu Mirza Abdüllatif'a teslim edeceklerdi. (Barthold, **a.g.e.** s. 135). Emirlerin Mirza Uluğ Bey'e bu denli kızgın olmalarının altında yatan başka bir sebep ise Mirza Uluğ Bey'in diğer Timurlu hükümdarlarından farklı olarak halktan toplanan vergileri komutanlara ve çevresindekilere dağıtmayıp, halkın yararına olan ilmi araştırmalara, yani medrese, kütüphane ve rasathane gibi yerlere harcamasıydı (Yavuz Unat, **"Uluğ Bey**", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 2012, C. 42, s. 127.

[340] Gleb Golubev, **"Uluğ Bey"** adlı eserinde Ebû Said için, Uluğ Bey'in sahte akrabası demiştir. Yine ayni kaynağa göre; " *bir sürü Seyit ve Şeyhler de onun Miranşah'ın torunu olduğuna kefil oluyordu*" demiştir (Golubev, **a.g.e.** s. 122). Ebû Said'in babası sultan Muhammed Mirza'nın Miranşah'in oğlu olduğuna dair ismi Semerkandî, Handmir ve Kazvini'nin eserlerinde geçmiyor. Fakat bu üç esrede de Miranşah'in yedi oğlu olduğunu belirtip, beş tanesinin ismini yazmışlardır. Bu üç kaynakta da Miranşah'in kalan iki oğlunun ismi olmadığından, bunlardan birinin isminin Muhammed sultan olabileceğini bize aktarırlar. Fakat Muhammed Mirza'nın ismine Babür'ün yazmış olduğu kendi eserinde rastlamaktayız (**Babürnâme,** s. 56).

[341] Golubev, **a.g.e.** s. 122.

kaçar ve Semerkand önüne gelir, ama kurgandakiler ona kapıları açmaz ve Uluğ Bey Seyhun bölgesindeki Şahruhiye'ye kaçarken oğlu Abdüllatif de Semerkand'ı alır. Abdüllatif kardeşi Abdulaziz'i ve birkaç gün sonra da babası Uluğ Bey'i öldürecek ya da öldürülmelerine göz yumacaktır (853 h.ş.- 1449)."[342]

پدر کـش پادشـاهـی را نـشـایـد وگر شـایـد بـجز شـش ماه نپـایـد[343]

Baba katilindan padişah olmaz eğer olsa da altı aydan fazla sürmez.

Böylelikle Mirza Abdüllatif, Semerkand tahtına oturmuş ve ilk icraatına babası Uluğ Bey'in sadık nökerlerini öldürtmek ile başlamıştı. Ardından kendisi için tehlike arz edebilecek olan emirleri de birer birer ortadan kaldıran Mirza Abdüllatif, Semerkand'da oldukça sert politikalar uygulamaya başladı.[344]

Mirza Abdüllatif her ne kadar kısa süreli hükümdarlık yaptı ise de, onun döneminde kuzeyden sürekli tehdit eden Özbekler, korkularından Semerkand'a bile yaklaşamadılar. Abdürrezzak-ı Semerkandî'ye göre; Özbekler daha evvel kış aylarında bile Semerkand'ın 5 fersah yakınlarına gelerek yağmalamalarda bulunurken, Mirza Abdüllatif zamanında Semerkand'a 100 fersah bile yaklaşamamışlardır.[345] Mirza Abdüllatif, ayrıca politika gereği derviş ve Sufiler ile iyi geçinmiş ve onlar ile sık sık dini sohbetler tertip ettirmiştir. Böylelikle Saray artık derviş ve Sufilere ardına kadar açılmış olup, din adamları her istediklerinde rahatça saraya girme yetkisine sahip olmuşlardı.[346] Görüldüğü üzere Mirza Abdüllatif, Mâverâünnehr ve Semerkand'da hâkimiyetini tesis etmişti. Fakat "*baba katili*" sıfatıyla tanılan bu Mirza'nın saltanatı ancak altı ay sürmüş ve düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştü.[347] Barthold'un eserinde Mirza Abdüllatif'in ölüm hadisesi söyle zikir edilmiştir; 8 Mayıs 1450'de Mirza Abdüllatif, Bağ Çınar'dan Semerkand'a doğru gelirken pusuda bekleyen suikastçılar tarafından ok ile vuruldu. Mirza

---

[342] **Babürnâme,** s. 56. Uluğ Bey ve oğlu Abdülaziz'in öldürülmesinde kurgu ve riyakârlık olduğunu hemen hemen tüm kaynaklar belirtmiştir. Mirza Abdüllatif, babasının öldürülmesine sanki hiç karışmamış gibi yapmış ve babasının ölüm fermanını kendi tayin ettiği kukla bir Han'ın fetvasıyla Abbas adlı birinin şikâyeti ile çıkartmıştır. Fakat kardeşi Abdülaziz'in öldürülmesi için fetvaya bile gerek görmemiştir (Barthold, **a.g.e.** s. 136-138). Buna benzer bir olay da kayınbiraderi Emir Hüseyin'i yenen Emir Timur tarafında gerçekleştirilmiştir. Şöyle ki; Emir Hüseyin teslim olduktan sonra aynı Mirza Uluğ Bey gibi Mekke'ye gitmek istemiş ve ilk etapta Emir Timur buna müsaade etmiş gibi görünse de, daha sonra çıkarılan Kukla Han'ın fetvasıyla kısasa kısas edilmek suretiyle Emir Hüseyin ve oğulları öldürülmüştür.

[343] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s. 406.

[344] Golubev, **a.g.e.** s. 123.

[345] Jaferi, **a,g,e,** s. 94.

[346] Golubev, **a.g.e.** s. 123.

[347] Alan, **a.g.e.** s. 114.

Abdüllatif atından düşerek yere yığıldı. Daha sonra Mirza'nın korumaları sağa sola kaçarlarken, suikastçılar yaklaşarak Mirza'nın kafasını kılıç ile kestikten sonra ibret olması için Uluğ Bey medresesi'nin girişine astılar. Daha sonra bu suikastçının Mesud baba Hüseyin Bahadur olduğu anlaşıldı.[348] Onun yerine hapisten çıkarılarak padişah olan Mirza Abdullah da saltanat tahtında ancak bir yıl kalabilmiş ve Mirza Ebû Said ile giriştiği mücadele sonucu öldürülmüş ve yerine Mirza Ebû Said, 22 Haziran 1451'de geçmişti[349]

2.11. SEMERKAND'DA EBÛ SAID, HERAT'TA EBÛ'L-KASIM BABÜR

Mirza Ebû Said 1451- 1469 yılları arasında Timurlu Devleti'ni idare eden bir hükümdardır. 1424 yılında dünyaya gelen Ebû Said'in babası Muhammed b. Miranşah'tır. Babası ölmeden önce Mirza Ebû Said'i Mirza Uluğ Bey'e emanet ettiğinden dolayı çocukluğu ve gençliği Semerkand'da Mirza Uluğ Bey'in denetimi altında geçmiştir.[350]1451 yılına gelindiğinde Timurlu Mirzaları arasında cereyan eden mücadeleler nispeten durulmuş olup, Semerkand merkezli Mâverâünnehr hâkimiyetini Özbek Ebûlhayr'ın yardımı ile Mirza Ebû Said kazanmıştı. Herat merkezli Horasan'da ise, mücadele Mirza Baysungur'un oğullarından Mirza Ebû'l-Kasım Babür ile kardeşi Mirza Muhammed arasında cereyan etmiş ve Mirza Uluğ Bey'in öldürüldüğü yılda (Ekim 1449) Mirza Muhammed kardeşine karşı galip gelerek Herat'ta hâkimiyetini ilan etmişti.[351] Fakat onun saltanatı uzun sürmedi. Zira Ebû'l-Kasım Babür, 1451'de, kardeşi ile giriştiği mücadeleden galip ayrılarak kendisini öldürttü ve diğer kardeşi Mirza Alaüddevle'nin de gözlerine mil çektirerek Herat merkezli Horasan'ın yanı sıra, Irak ve Fars bölgesinin de hâkimi oldu. Böylelikle Timurlu imparatorluğu Emir Timur'un ölümünden yarım asır bile geçmeden filli olarak ikiye bölünmüş durumdaydı.[352]

Mirza Ebû'l-Kasım Babür, Fars Bölgesindeki hâkimiyetini tesis etmek için söz konusu bölgeye gitme kararı aldı. Irak'a vardığında Kara Koyunlu lideri Cihanşah'a bir mektup yollayarak daha önceki usulün devam etmesini ve şimdi de sikke ve hutbede kendi adının geçmesi talebinde bulundu. Fakat Cihanşah, çeşitli sebeplerden

---

[348] Barthold, **a.g.e.** s. 139-140.
[349] Alan, **a.g.e.** s. 114.
[350] Abdülkadir Yuvalı, **"Ebû Said Mirza Han",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, s.224-225.
[351] Andican, **a,g,e,** s. 548.
[352] Andican, **a,g,e,** s. 548-549; Alan, **a.g.e.** s. 117-118; **Babürnâme,** s. 57.

ötürü Mirza Ebû'l-Kasım Babür'ün yeterince güçlü olmadığı kanaatine vardı.[353] Daha sonra Mirza Babür, Irak ve Fars bölgelerine kendi emirlerini tayin etti. Save'ye Emir Şir Bahadır, Kum'a Derviş Ali'yi görevlendirerek, Rey yerine, Yezd üzerinden bölgeye ulaşmaları sağlandı. Buna karşılık Cihanşah, oğlu Pir Budak ile beraber seçkin beylerini Mirza Babür'ün elinde bulundurduğu bölgeleri ele geçirmeleri için görevlendirdi. Pir Budak ve emirleri, sırasıyla Save, Kum, Cerbedekan ve İsfahan gibi yerleri ele geçirdi. Mirza Babür ise olaylardan habersiz bir şekilde Şiraz'da zevk sefa ile meşgul iken, İsfahan'ın Karakoyunluların eline geçtiği haberini aldı.[354]

Dolayısıyla olaylardan ancak dört ay sonra haberdar olan Mirza Babür, derhal on bin kişilik kuvvet ile seçkin beylerini İsfahan'ı geri almaları için görevlendirdi. Ardından Şiraz'ın idaresini Mirza Sencer b. Ömer Şeyh'e bırakıp kendisi de İsfahan'a doğru yolla çıktı. Mirza Babür Kasr-ı Zerd yakınlarına vardığında, daha evvel gönderdiği kuvvetlerinin Türkmenler tarafından yenilgiye uğratıldığı haberini aldı. İsfahan'a giren Türkmenler şehre bazı atamalar yaptıktan sonra Şiraz'a yönelmiş ve oranın da hâkimiyetini kolayca ele geçirmişlerdi. Dolayısıyla Irak'ta yapacak bir şeyin kalmadığını gören Mirza Babür, Herat'ı ele geçirmek için Mirza Alaüddevle'nın bazı girişimlerde bulunduğu istihbaratını alarak 22 Recep 857/29 Ağustos 1453'te Yezd'a vardı. Yezd'den Tun'a varan Mirza Babür, bu bölgeleri Türkmenlerden tasfiye etti. Bu sırada Mirza Babür'ün Emirleri tarafından yenilgiye uğrayan Mirza Alaüddevle ise Irak'a kaçarak Cihanşah'a sığındı ve burada iyi karşılandı. Bu arada Mirza Babür'ün Fars bölgesi idaresine tayin ettiği Mirza Sencer de, Türkmenler tarafından yenilgiye uğramış ve Mirza Babür'ü takiben Horasan'a dönmüştü. Böylelikle seksen yıldır Timurluların kontrolünde bulunan Fars ve Irak bölgeleri elden çıkmış bulunuyordu.[355] Burada Ebû'l-Kasım Babür'ün kardeşi Mirza Muhammed'i, 1451 yılında öldürtmüş olması stratejik bir hata olarak değerlendirilebilir. Zira Mirza Muhammed tâ Mirza Şahruh zamanından bu yana söz konusu bölgenin idaresini ele geçirmiş olup, Cihanşah ile varılan mutabakat gereği bölgede dengeleri sağlamıştı.

Mirza Ebû'l-Kasım Babür ve Mirza Ebû Said, iktidarı ilk ele geçirdikleri zaman Timurlu topraklarının tamamına hâkim olabilmek için daha ilk yıllardan itibaren bazı girişimlerde bulundular. 1454 yılının sonbaharında Mirza Ebû'l-Kasım

---

[353] Alan, **a.g.e.** s. 117.
[354] Alan, **a.g.e.** s. 149.
[355] Alan, **a.g.e.** s. 150.

Babür, topladığı ordusu ile Semerkand'a kadar gelmiş ve şehri kuşatma altına almıştı. Bu kuşatmanın 40 gün sürmesi, kış şartlarının zorluğu ve orduyu besleyecek yeterince erzakın bulunmaması, Mirza Babür'ü anlaşma yapmaya mecbur bırakmıştı. Ayrıca bazı Nakşibendî şeyhlerinin da arabuluculukları neticesinde iki mirza, bir diğerlerinin bölgelerine saldırmamak üzere anlaşmaya vardılar. İki mirzanın mutabık kaldıkları sınır ise Amu Derya olarak belirlenmiş ve bu anlaşma Mirza Babür'ün 1457 yılında ölümüne kadar geçerliliğini korumuştu.[356]

Mirza Ebû'l-Kasım Babür'ün vefatından sonra oğlu Şah Ahmed[357] iktidarı ele geçirdiyse de, kuzeni Mirza İbrahim b. Alaüddevle ile olan iktidar mücadelesini kaybetti. Mirza İbrahim'in başkent Herat'ı ele geçirmesi, mirzalar arasındaki sorunu tam olarak bertaraf etmedi. Bu neden ile ahali tarafından bölgeye davet edilen Mirza Ebu Said, Herat şehrine girerek kontrolünü sağladı[358]. Fakat Herat'ın önemli kalelerinden biri olan İhtiyareddin Kalesi'nde ise Mirza İbrahim adına vekâleten bulunan Ahmet Yasavul, Mirza Ebû Said'in tüm cazip tekliflerine rağmen kaleyi teslim etmedi. Öte yandan Herat hâkimiyetini ele geçiren Mirza Ebû Said, Mirza Şahruh zamanında geniş yetkiler ile devleti yönetmiş olan ve hâlâ oldukça nüfuza sahip olan Gevherşad Ağa'yı ziyaret etmiş ve kendisine son derece saygılı davranmıştı.[359] Bu ziyaretten sonra bazı kimseler Mirza Ebû Said'i, Gevherşad Ağa'ya karşı tahrik etmiş ve güya kendisinin Mirza İbrahim ile hâlâ irtibatlı olduğu ve ordu toplamak ile uğraştığını ileri sürmüşlerdi. Nitekim Mirza Ebû Said, Niretu kalesi'nde bulunan ve Mirza Şah Mahmud adına mücadele veren Emir Şir Hacı'yı da yanına çekebilmek için 10 Ramazan 861/1 Ağustos 1457'de Gevherşad Ağa'yı öldürttü.[360] Mirza Ebû Said'in Gevherşad Ağa'yı öldürtmesi elbette ki yukarıda bahsedilen iki olayla açıklanamaz. Fakat Mirza Ebû Said'i asıl endişelendiren hadise ise Gevherşad Ağa hayatta olduğu sürece Herat'taki hâkimiyetini asla koruyamayacağını düşünmüş olmasıdır. Fakat Ebû Said, gerek İhtiyareddin Kalesinin ele geçirilememesi, gerek Gevherşad Ağa'nın öldürülmesi ile şehirde oluşan olumsuz atmosferin tesiri ve ayrıca Mirza Abdüllatif'in oğlu Mirza Ahmed'in Belh'te isyan

---

[356] Andican, **a,g,e,** s. 549; **Babürnâme,** s. 58; Alan, **a,g,e,** s. 136.
[357] Diğer kaynaklarda bu Mirza'nın ismi Şah Mahmud olarak zikir edilip, babasını öldüğü ve tahta çıktığı zaman on bir yaşında olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Bkz, İsmail Aka, Timurlular Devleti Tarihi, s. 109, Hayrunnisa Alan, bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular, s. 138. Aynı eserde, Mirza Şah Mahmud için, Mirza Ebû'l-Kasım vefat ettiği zaman hayata olan tek oğlu olarak da bahsedilir. Alan, **a,g,e,** s. 138.
[358] Andican, **a,g,e,** s. 549.
[359] Alan, **a.g.e.** s. 145.
[360] Alan, **a.g.e.** s. 146.

çıkartması sebebi ile Herat'tan ayrıldı (9 Şeval 861/30 Ağustos 1457) ve şehir yeniden Mirza İbrahim'in kontrolüne geçti.[361]

Bu sıralarda Karakoyunlu lideri Cihanşah, Timurlu mirzaların kargaşalarından yararlanmış ve kuzeyden güneye doğru Saveh, Kum ve İsfahan gibi şehirlerin yanı sıra, bu eksenin batı kısımında yer alan Fars ve Irak bölgelerini de ele geçirmişti. Bunlara ek olarak Mirza Babür'ün vefatı ve saltanat mücadelesini kaybeden Mirza Alaüddevle'nin de kendisine destek çıkmasıyla beraber, ordusuyla birlikte hızla Horasan'a geldi ve Herat şehrini ele geçirdi.[362]

Bu durum Mirza Ebû Said'in yeniden Herat'a sefer düzenlemesine sebep olacaktı. Fakat Karakoyunlu Cihanşah, Maku Kalesinde siyasi muhalefeti sonucu hapiste bulunan oğlu Hasan Ali'nin serbest kalmasından ve isyan hareketi başlatmış olmasından dolayı, Mirza Ebû Said ile Horasan'ın Cuveyn bölgesindeki Ab-i Ruşen akarsuyu sınır olmak üzere doğu tarafı Mirza Ebû Said'e, batı tarafı ise kendisine kalacak şekilde bir antlaşmaya vardı. Böylelikle Cihanşah hızla bölgeden uzaklaşarak Azerbaycan'a doğru giderken, Mirza Ebû Said ise, tekrar Herat'a hâkim oldu.[363] Mirza Ebû Said, 14 Safer 863 (21 Aralık 1458) de büyük şeyhlerden olan Abdullah Ensari'nin kabrini ziyaret etti ve ardından ahalideki garibanlara bol miktarda bahşişler dağıttırdı. 22 Aralık Cuma günü şehrin bahçelerinden içeri giren Ebû Said, ahali tarafından hediyeler ile karşılandı. Mirza Ebû Said, aynı gün ahali ile Cuma namazını kılmış, adına vaaz verilmiş ve hutbe okunmuştu. Mirza Ebû Said daha sonra adına sikke de kestirerek Horasan'daki hâkimiyetini bir nevi tescillemiş oluyordu.[364] Bu süreçten sonra Mirza Ebû Said ile Karakoyunlu lideri Cihanşah arasında bir dostluk kurulmuştu. Bunun göstergesi olarak 1461-63-65 ve 66 yıllarında Türkmenlerin elçileri Herat'a gelmiş ve iyi karşılanmışlardı.[365]

Bu süreçten sonra Mirza Ebû Said, iktidarda kaldığı son on yılını daha çok geleneksel hale gelen mirza isyanları ile geçirecekti. İlk yıllarda Ebû Said'in uğraştığı mirzalar[366] ise, Mirza Alaüddevle, onun oğulları Mirza İbrahim ve Mirza Sencer iken,

---

[361] Alan, **a.g.e.** s. 146.
[362] Andican, **a,g,e,** s. 549.
[363] Andican, **a,g,e,** s. 549-550.
[364] Alan, **a.g.e.** s. 161.
[365] **Tarih İran Devrey-i Timuriyan**, püjûhiş az danişgahi Cambridge, çeviren, Dr. Yakub Ajand, Merkez tahkikatı kamputeri İslam, 1379 (h.ş) s. 123.
[366] Bu üç Mirza ile Mirza Ebû Said, arasında 1459 yılının Mayıs ayında, Serahs ve Merv arasındaki yerde çetin bir savaş meydana geldi. Savaş ilk başlarda bu üç Mirza'nın lehine seyretmiş ve hatta Ebû Said'in ordusundan kaçan bir kısım asker Semerkand'a giderek Mirza Ebû Said'in yenildiği haberini

daha sonraları bunları takiben Mirza Uluğ Bey'in torunları Mirza Ahmed, Mirza Muhammed Cuki ve Mirza Uveys isyanları çıktı. Bu mirzalardan sadece Mirza Alaüddevle ve oğlu Mirza İbrahim'in kendi ecelleri ile öldükleri bilinmekte olup, geri kalanları Ebû Said tarafından mağlup edilip öldürülmüşlerdir. Bu mirza isyanlarından iyice tedirgin olan Mirza Ebû Said, sonunda kendisine karşı bir isyan teşebbüsü olmadığı halde, ondan fazla mirzayı tutuklatarak farklı şekillerde ortadan kaldırdı. Mirza Ebû Said'i en çok uğraştıran Mirza ise, Hüseyin Baykara olmuştu. Aslında Mirza Ebû Said, Hüseyin Baykara'yı ilk zamanlarda ele geçirip hapsetmişti. Fakat bir şekilde kurtulmayı başaran Hüseyin Baykara, Ebû Said'in yıllarca uğraşmasına rağmen bir daha ele geçirilememiş ve ortadan kaldırılamamıştı.[367]

Mirza Ebû Said, saltanat tahtını koruyabilmek için sadece Mirza'ların isyanları ile uğraşmıyordu. O, aynı zamanda başkaldıran bâzı emirleri ile de uğraşmak zorunda kalmıştı. Mirza Ebû Said, bu gerekçeye dayanarak Emir Halil'i çocukları ile birlikte öldürtmüş ve bu olay ile ilgili diğer emirlere savunmasını yapmak zorunda kalmıştı. Bu olay emirlerin hükümdara karşı bir nevi güçlü pozisyonda olduklarının bir göstergesidir.[368]

Diğer taraftan Mirza Ebû Said ile bir anlaşmaya vararak Azerbaycan'a dönen Cihanşah, ilk önce isyan eden oğlu Hasan Ali'yi bertaraf etmiş, ardından isyan eden bir diğer oğlu Pir Budak'ı öldürterek hanedan içerisindeki ayaklanmaları bastırmıştı. Fakat aynı bölgelerde yıllarca Timurlu Devleti'nin vassalı konumda bulunan Diyarbakır merkezli Akkoyunlu devleti yeni ve hırslı lideri Uzun Hasan ile birlikte bölgedeki güç dengelerini değiştirerek, Karakoyunlu devleti'nin batı sınırlarına kadar dayanmıştı. Bu oluşan yeni durum Cihanşah'ın Akkoyunlular üzerine gitmesine sebebiyet verdi. Cihanşah Uzun Hasan ile savaşmak üzere gittiği ve Çapakçur (Bingöl) bölgesinde karargâhta bulunduğu bir sırada Uzun Hasan'ın beş-on bin kişilik ordusunun ani baskınına uğramış ve yapılan çarpışmada birçok emiri ile birlikte kendisi de öldürülmüştü.[369] Böylelikle Uzun Hasan'ın oluşturduğu Akkoyunlu

---

yaymışlardı. Fakat daha sonra Mirza Ebû Said'in kumanda ettiği merkez ordusu hücuma kalkmış, savaşın seyrini değiştirmiş ve savaşı Mirza Ebû Said kazandırmıştır. Ardından yakalanan Mirza Sencer, ayni yıl öldürülmüştür. Kaçan Mirzalardan İbrahim b. Alüddevle ise bir süre kaçtıktan sonra Meşhed'e gitmiş, asker toplamış ve hükümdarlığını ilan ettikten bir süre sonra, rahatsızlığı artarak vefat etmiştir. 6 Ağustos 1459. Mirza Alaüddevle de Rüstemdar tarafına kaçmış ve 6 Aralık 1460 yılında burada vefat etmiştir. Alan, **a.g.e.** s. 168-170.

[367] Andican, a,g,e, s.550; Alan, **a.g.e.** s. 303; **Babürnâme,** s. 58.

[368] Alan, **a.g.e.** s. 273-274.

[369] Andican, **a,g,e,** s.550-551; **Babürnâme,** s. 61.

devletinin sınırları Diyarbakır'dan Bağdat'a Azerbaycan'dan İran'ın iç kısımlarına kadar uzanmıştı.[370] Kara Koyunlular'da ise Cihanşah ölmüş ve yerine oğlu Hasan Ali yeni hükümdar olmuştu. Hasan Ali bir yandan ülke içerisindeki hâkimiyetini tesis etmek isterken bir yandan da Mirza Ebû Said'den Uzun Hasan'a karşı destek istemiş ve bu isteği kabul görmüştü.[371]

Bu durumdan haberdar olan Uzun Hasan, Mirza Ebû Said'e bir elçi vasıtasıyla yolladığı mektupta "*kendi soyunun yüz yıldır Timur soyuna illik ve kulluk ettiğini hatırlatarak, ne buyurursanız yaparım*" dese de, Mirza Ebû Said elçileri geri yollayıp, ilerlemeyi sürdürmüştü. Ordusuyla Azerbaycan'a varan Ebû Said, Karabağ'da karargâh kurdurarak bekleyemeye başladığı sırada ordusunda kıtlık baş göstermiş ve ayrıca geri dönüş yolları da Uzun Hasan tarafından kesilmiş durumdaydı.[372] Uzun Hasan burada vur kaç taktikleri ile önce Ebû Said'in ordusunu yıpratmış ve geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Ebû Said, ordusuyla geri çekilirken kış şartlarının azizliğine uğramış, ordusu ve atları da bu koşullardan ağır biçimde etkilenmişti. Ardından Ebû Said'in yanında savaşan Şirvanşah Ferruh Yesar'ın de saf değiştirerek karşı tarafa geçmesi adeta Ebû Said'e vurulan son darbe niteliğindeydi. Mirza Ebû Said'in geri çekilmesini dikkat ile izleyen Uzun Hasan, son bir baskın yaparak Mirza Ebû Said'i esir almayı başardı(29 Ocak 1469). Uzun Hasan Mirza Ebû Said'i daha evvel kendisine sığınan Mirza Muhammed'in oğlu Mirza Yadigâr'a teslim etti. Mirza Yadigâr, Ebû Said'i Şahruh'un eşi Gevherşad Begüm'ü öldürülmesinin kısası olarak öldürttü.[373]

Dönemin Timurlu tarihçileri tarafından, kâmil, akıllı, bilgili, adil ve anlayışlı bir hükümdar olduğu kaydedilen Mirza Ebû Said'in ayrıca cihangirlik fikri taşıdığı da bilinmektedir. Bunun bir göstergesi olarak genellikle kendi evlatlarına, Emir Timur'un oğulları ve torunlarına münasip gördüğü isimleri tercih etmiş olması gösterilebilir. Mirza Ebû Said ayrıca mensubu olduğu hanedana büyük muhabbet duyan ve imparatorluk sınırlarını Emir Timur dönemindeki sınırlara ulaştırma niyeti içerisinde bulunan bir hükümdar profili çizmiştir.[374]

---

[370] **Babürnâme,** s. 61.
[371] Andican, **a,g,e,** s.551; Alan, **a.g.e.** s. 190-191.
[372] **Babürnâme,** s. 61.
[373] Andican, **a,g,e,** s.552; **Babürnâme,** s.61; Alan, **a.g.e**. s. 201.
[374] Hayrunnisa Alan, **Sultan Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469),** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: 1996, s. 140-141.

Yukarıda mütalaa ettiğimiz gibi, Mirza Şahruh'un ölümünün ardından Mirzalar arasında oldukça sert ve amansız mücadeleler meydana gelmiştir. Bu mücadeleler sırasında Mirza Uluğ Bey ve oğlu Abdülaziz, diğer oğlu Mirza Abdüllatif tarafından öldürülürken Mirza Abdullah ise, Mirza Ebû Said tarafından ve Mirza Sultan Muhammed de Mirza Ebû'l-Kasım Babür tarafından öldürülmüşlerdir. Fiili durumda, Mâverâünnehr'de Ebû Said hâkimiyetini tesis ederken, Herat'ta da Mirza Ebû'l-Kasım Babür hâkimiyeti ele geçirmiştir. Fakat 1457 yılında Mirza Ebû'l-kasım Babür'ün vefatı üzerine Herat'a yürüyen Mirza Ebû Said, buranın hâkimiyetini de ele geçirerek Timurlu Devleti'nin toprak bütünlüğünü bir nebze de olsa sağlayabilmiştir.

1469 yılında, Mirza Ebû Said'in Akkoyunlular ile giriştiği sefer kendisinin ölümü ile neticelenmiş ve bu fırsattan istifade eden Ömer Şeyh'in kolundan gelen Sultan Hüseyin Baykara, Herat ve Horasan'ın hâkimiyetini ele geçirmiştir.

2.12. SULTAN HÜSEYİN BAYKARA VE MÜCADELESİ

Mirza Sultan Hüseyin b. Mansur b. Baykara b. Ömer Şeyh b. Timur'un oğludur. 1438 yılında Herat'ta[375]dünyaya gözlerini açmıştır. Annesi Firuze Begüm, Miranşah b. Timur'un kızından torunudur. Bu sebeple Mirza Hüseyin, hem anne hem baba tarafından Emir Timur'un soyundan gelmektedir. [376] Emir Timur 1405'te öldüğü sırada, Hüseyin Baykara'nın dedesi Baykara, 12 yaşlarındaydı. Fars'ta olan hâkimiyet sahasını, siyasi kargaşa döneminde 1415 yılında Amcası Mirza Şahruh'a kaptırmış ve Kandahar'a sürgün edilmişti. Burada entrika çevirmekle suçlanan Baykara, 1417'de Kandahar'dan da Hindistan'a sürülmek istendiyse de bundan vazgeçilerek Semerkand'a gönderilmiş ve burada ölmüştür. Baykara öldüğü sırada yaşı küçük olan oğlu Mirza Mensur ise 1445/46 yıllarına kadar Herat'ta normal bir vatandaş gibi maddi sıkıntılar çekerek yaşamış ve ölmüştür.[377]

Babasının öldüğü sırada henüz yedi yaşlarında bulunan Hüseyin Baykara, bu hadiseden yedi yıl sonra annesinin de meşvereti ile 1452'de Mirza Ebû'l-Kasım Babür'ün hizmetine girdi. Daha sonra 1454'te Mirza Ebû'l-Kasım Babür ile

[375]Bu günkü Afganistan sınırları içerisinde yer alan, oldukça köklü ve eski bir şehirdir. Ayrıca Emir Timur'dan sonra oğlu Mirza Şahruh tarafından imparatorluğun başkenti yapılmıştır.
[376] Alan, **a.g.e**. s. 207.
[377] Aka, **Timur ve Devleti,** s. 137.

Semerkand'a giden Hüseyin Baykara, burada Ebû Said'in yanında kaldı.[378] Fakat Ömer Şeyh'in kolundan gelen Muhammed oğlu Üveys'in ayaklanması neticesinde Ebû Said bütün mirzalara şüphe ile yaklaştı ve Hüseyin Baykara'yı da diğer 13 akrabası ile beraber Semerkand kalesine hapsettirdi. Bu haberi duyan Hüseyin Baykara'nın annesi Firuze Begim derhal Herat'tan Semerkand'a gelmiş ve oğlunun af edilmesini Ebû Said'ten istemiştir. Firuze Begim'in bu isteği kabul görmüş ve Hüseyin Baykara serbest kalarak Herat'a dönmüş ve yeniden Mirza Ebû'l-Kasım Babür'ün hizmetine girmiştir.[379] Mirza Ebû'l-Kasım Babür, Mirza Hüseyin Baykara'yı iyi karşılamış ve kendisine yüz bin kebeki maddi yardımda bulunmuştur.[380]

Ebû'l-Kasım Babür'ün 1457 yılında ölmesi üzerine, genç şehzade saltanat için hak iddia etmek yerine, Horasan da taht davası etmekte olan bazı kişilerin yanında yer aldı. Hüseyin Baykara, Ebû'l-Kasım Babür'ün öldüğü sırada, muhtemelen Merv bölgesinde hakim olan Mirza Sencer b. Ahmed b. Ömer Şeyh'in yanına gitmiş ve onun kızı Bike Sultan Begüm ile evlenmişti. Bu sebepten ötürü Sencer'in itimadını kazanmış ve kayınpederi Meşhed'e gittiğinde Merv'in idaresini elinde bulundurmuştur. Sencer'in yokluğunda Merv idaresinde sıkıntılara maruz kalan Hüseyin Baykara, buradan Murgab boyuna kadar çekilmiş ve oradan da daha güneye giderek, Ebû Said ile temas kurmuştur. Cihanşah'ın Herat'tan ayrılması sonucunda zor durumda kalan Hüseyin Baykara, Astarabad'da tutunamayarak Harezm'e dönmek zorunda kalmıştı. Burada bulunan Ebû Said'in taraftarlarını yenilgiye uğratan Hüseyin Baykara, Hive ve etrafını da ele geçirmeyi başardı[381] Daha sonra Hüseyin Baykara öylesine ciddi bir güç haline geldi ki, Özbeklerin yardımına başvurmaksızın Horasan'ın hâkimiyetini ele geçirmeyi başardı. Çünkü Ebû Said 1468 yılında Azerbaycan seferine çıkmış ve öldürülmüştü. Ebû Said'in yokluğunda Herat'ın Hüseyin Baykara'nın hücumuna maruz kalacağı bilindiği için şehirde belli başlı tedbirler alınmıştı. Hatta Ebû Said'in oğullarından Sultan Ahmed'e haber varmış, o da ordusuyla Amu Derya'yı geçerek yola koyulmuştu. Tam bu sırada Azerbaycan'dan

---

[378] Ghulam Sakhi, Vekilzâde, **Andhoyi, Türk-ha der Gusterdeyi Tarih (1. Cilt),** Kabul: Azizi Yay, 2013. s. 481-484

[379] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 112; **Babürnâme**, s. 59.
[380] Alan, **a.g.e.** s. 207.
[381] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 112

dönmüş olan bir diğer Şehzade Mahmud, Herat'a varmış olmasına rağmen halkın Hüseyin Baykara'ya olan ilgi ve alakasını görünce Horasan hâkimiyetinden vazgeçerek Mâverâünnehr'e dönmek zorunda kalmıştı. Nihayet 24 Mart Cuma günü 1469'de hutbe Hüseyin Baykara adına okunmuş ve hükümdarlığı kabul görmüştü.[382]

Onun bundan sonraki en büyük rakibi Şahruh'un oğlu Baysungur'un torunu Yadigâr Muhammed Mirza olmuştu. Zira Ak Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan'dan yardım gören Yadigâr Mirza'nın faaliyetleri iyice tehdit edici bir hal almaya başlamıştı. Bunun üzerine Hüseyin Baykara, 1470 yılı Mart ayında Astarabad seferine çıktı. Fakat Mirza Mahmud b. Ebû'l-Kasım'ın kuzeydoğudan Herat'a yöneldiğini öğrenen Hüseyin Baykara, seferi yarıda bırakarak başkent Herat'a döndü. Ordudaki bazı emirlerinin ihaneti ile karşılaşan Hüseyin Baykara, başşehri Herat'ı terk etmek zorunda kaldı ve Yadigâr Mirza kolayca şehri ele geçirdi. Yadigâr Muhammed'in halka kötü davranması ve sürekli sarhoş olması, yanında bulunan Türkmenlerin de onunla aynı davranışı sergilemeleri sebebiyle halk ondan yüz çevirmişti. Bu durumdan istifade etmek isteyen Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevai'yi ve bazı diğer kişileri Yadigâr Muhammed'in üzerine yolladı. Yapılan baskında Yadigâr Muhammed sarhoş ve uykulu vaziyete ele geçirildi ve idam edildi.[383]

1470 yılında ikinci kez Herat'a hakim olan Hüseyin Baykara, 1506 yılına kadar aralıksız burada hüküm sürdü. Hüseyin Baykara hükümdarlık yıllarında çeşitli seferler yaptı ise de, onun hâkimiyeti kuzeyde Harezm, güneyde Kandahar, doğuda Gazne ve Belh, batıda ise Damgan ve Bistam'dan öteye geçmiyordu.

2.13. HÜSEYİN BAYKARA VE TİMURLULARIN SONU

Hüseyin Baykara döneminde ülkenin refahı üst seviyede olsa da maddi, siyasi ve idari zorluklar eksik olmadı. Buna çare olarak sık sık devlet adamları değiştirildi. Önce Kadı olan Nizamü'l-Mülk vezir tayin edildi. Ardından Mecdeddin Muhammed, pervane makamına getirildi. Fakat beklenenin aksine devlet işlerinde aksaklıklar devam etmiş ve iki vezir arasında uyuşmazlıklar artmıştı.[384] Öte yandan Mirza Ebû Said'in ölümü ile beraber Mâverâünnehr'deki Timurlu Devleti Ebû Said'in oğulları arasında adeta taksim edilmiş durumdaydı. 1495 yılına gelindiğinde Mâverâünnehr'de hâkim olan mirzalardan Fergana hâkimi Ömer Şeyh'in, ardından Semerkand hâkimi

---

[382] Aka, **a,g,e,** s. 112.113.
[383] Aka, **a,g,e,** s. 113.
[384] Yusuf Çetindağ, **Ali Şir Nevayi,** İstanbul: Kaynak Yay, 2011, s. 26.

Mirza Ahmed ve ayrıca Hisar hâkimi Sultan Muhammed Mirzaların arka arkaya ölmeleri üzerine bölgeye göz diken Moğol Han'ı Sultan Mahmud, bu iş için Özbek Ebülhayr Han'ın torunu Muhammed Şeybani Han'ı görevlendirdi.[385]

Mâverâünnehr'de olaylar bu şekilde seyrederken, 1497 ile 1500 yılları arasında Hüseyin Baykara'yı meşgul eden en önemli iç mesele, büyük oğlu Astarabad valisi Bediüzzaman'ın davranışları oldu. Zira Hüseyin Baykara'nın Hisar'a karşı açmış olduğu sefere oğlu Bediüzzaman da çağırılmış ve o, Astarabad'daki yerine oğlu Muhammed Mühmin'i bırakarak babasına katılmıştı. Fakat sefer sonunda Bediüzzaman, Belh valiliğine atanmışken, Astarabad'a Bediüzzaman'ın oğlu Mühmin yerine, hükümdar kendi oğlu Muhammed Hüseyin'i atamıştı. Bu olay Sultan ile büyük oğlunun arasını açmıştı. Buna ilaveten Hüseyin Baykara'nın sarhoş bir halde iken Muhammed Mühmin'in idam hükmünü onaylaması ve bu infazın da gerçekleştirilmiş olması Bediüzzaman'ın babasına karşı isyan etmesine sebebiyet verdi.[386]

1498 yılında Bediüzzaman ordusuyla Herat'a geldi ve püskürtüldü. O sırada Hüseyin Baykara'nın Merv ve Abiverd'de bulunan iki oğlu da ayaklandılar. Sultan Herat'a oğullarından Muhammed kasım'ı bırakarak, Merv üzerine savaşa çıktı. Buradaki oğlu Abdül Muhsin ile sulha benzer bir anlaşmaya varıldı. Fakat Sultan ile oğulları arasında süren savaşlar, Sultan için tehlikeli bir hal almıştı. Bu duruma çok üzülen Ali Şir Nevai, gönderdiği bir elçi ile Bediüzzaman'ı babasına karşı savaşmaktan vazgeçirdi.[387]

Hüseyin Baykara'nın son yıllarında Muhammed Şeybanî Han, Mâverâünnehr'e hâkim olmuş ve Ceyhun Irmağını da geçerek Murgab yöresinde faaliyetlere başlamıştı. Hüseyin Baykara, oğlu Bediüzzaman'ı Murgab boyuna gönderdiği gibi kendisi de arkasından hareket etti. Lakin Herat'tan ayrıldıktan kısa bir süre sonra Baba İlahi menziline geldiğinde rahatsızlandı ve hayata veda etti (05 Mayıs 1506).[388] Hüseyin Baykara'dan 14 erkek çocuk ve 11 kız çocuk geriye kalmıştı. Erkek evlatlarından yedisi kendisi hayata iken vefat etmiş ve kalan yedi oğlu

[385] **Babürnâme,** s. 67.
[386] Çetindağ, **a,g,e,** s. 26
[387] Çetindağ, **a,g,e,** s. 26-27.
[388] Alan, **a.g.e.** s. 227.

kendisinin öldüğü sırada hayatta idiler. Ayrıca kendisinin dışında oğullarından Bediüzzaman ve Şah Garip Mirza'nın de şair olduğu bilinmektedir.[389]

16. Asır Timurlular için adeta felaket asrı oldu. Cengiz Han'ın torunu Şeybanî Han, önce Harezm ve Mâverâünnehr'i, Hüseyin Baykara'nın ölümünün ardından da Horasan'ı ele geçirerek Timurluların hâkimiyetine son verdi. Netice itibari ile Sultan Hüseyin Baykara, her ne kadar Herat şehrini ilim, irfan ve medeniyet bakımından çok yüksek mertebelere taşıdı ise de, içeride oluşan oğullarının ayaklanmalarını tam olarak bastıramamış ve ayrıca Özbeklerin akınlarına karşı koyamamıştır. Son olarak 1506 yılında Sultan Hüseyin Baykara'nın ölümü ile oğullarından her ikisinin birden saltanat tahtına oturma arzuları de eklenince ülkede çift başlılık oluşmuş ve bu fırsattan istifade eden Özbekler, Şeybani Han önderliğinde Herat'ı işgal ederek Timurlu Devleti'ne son vermiştir.[390] Bundan sonra Timurlu Devleti'nin temsilcilerinden olan Ebû Said'in torunu Mirza Babür, Ata yurtları olan Semerkand ve Horasan'dan ayrılarak Kabul ve Hindistan'da yeni bir devletin temellerini atacaktır.

2.14. ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BABÜR VE MÜCADELESİ

Zahirüddin Muhammed Babür, 6 Muharrem 888 yılında (14 Şubat 1483) Fergana'da dünyaya geldi. Babası Ömer Şeyh,[391] Emir Timur'un torunlarından olup, Fergana'nın hâkimiydi. Annesi Cengiz Han'ın torunlarından olan Yunus Han'ın kızı olup ismi Kutluğ Nigar hanım'dır. Çocukluğu hakkında fazla bilgi bulunmayan Mirza Babür, annesi ile birlikte Endican[392] Kalesi'nde ikamet ederken, babasını bir kaza sonucu kaybetti ve 5 Ramazan 899 yılında (9 Haziran 1494) daha on iki yaşlarında iken Fergana'nın hâkimi oldu.[393] Mirza Babür yaklaşık üç yıl kadar sonra on yedi yaşlarında iken diğer mirzalar ile verdiği mücadeleden galip ayrılmış ve büyük dedesi Emir Timur'un efsanevi başkenti Semerkand'ı ele geçirmeyi başarmıştı.[394]

Mirza Babür bu olayı kendi eserinde şöyle anlatmıştır. "*Baysungur Semerkand'dan ayrılınca bize haber geldi. Hoca-Didar'dan hareket ederek*

---

[389] Andhoyı, **a,g,e,** s. 481-482.
[390] **Babürnâme,** s. 84-85.
[391] Mirza Ömer Şeyh, Mirza Ebû Said'in oğludur. Emir Timur'un Fars'ta ölen ikinci oğlu ile karıştırılabilir.
[392] Endican, Fergana vilayetinin o zamanki başkenti idi. Gülbeden, **Hümayünnâme**, çev: Abdürrab Yelgar, TTK Yayınları Ankara: 1987, s. 115.
[393] Enver Konukçu, **" Babür"** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: 1991, İslam Yay, s. 395-396.
[394] Andican, **a,g,e,** s. 578.

Semerkand üzerine yürüdük. Yolda Semerkand'ın büyükleri beyler ve yiğitler birer birer bizi karşılayıp kutlamaya geldiler. Rebiyülevvel ayının sonlarına doğru (Kasım 1497) erke girip Bostan-Saray'a indim. Yüce Allah'ın inayetiyle Semerkand şehri ve vilayeti zapt edilip ele geçirildi."[395] Ne var ki bu genç Mirza'nın başarısı kısa sürmüş ve bir yıl sonra başkent Semerkand'ı başka bir Timurlu mirzasına kaptırmak durumunda kalmıştı.[396]

Mirza Babür, 1500 yılında, Şeybanî Han'ın hâkim olduğu Semerkand'ı kendisinin olmadığı bir sırada ele geçirdi. Fakat Şeybanî Han'ın bölgeye tekrar zuhur etmesi ile kuşatma altında fazla direnemeyen Mirza Babür, Semerkand'ı tekrar terk etmek zorunda kaldı ve ardından Kabil şehrini ele geçirmeye muvaffak oldu. Tüm Mâverâünnehr üzerinde hâkimiyet sağlamış olan Şeybanî Han, 1506 yılında son Timurlu hükümdarı Mirza Hüseyin Baykara'nın de ölmesiyle, bir yıl gibi kısa süre içerisinde Timurluların son başkenti olan Herat'ı da savaşmaksızın ele geçirdi ve Timurlu Devleti'nin hâkimiyetine son verdi.[397]

Mirza Babür'ün kızı Gülbeden'ın Hümayünname'de yazdıklarına göre; Sahipkıran Emir Timur zamanından Mirza Babür zamanına kadar gelmiş geçmiş hiçbir Timurlu sultanı Mirza Babür kadar zorluk ve meşakkat çekmemiştir. Aynı eserde Mirza Babür'ün on iki yaşında padişah olduktan sonra durmaksızın tam on bir sene boyunca çeşitli kuvvetler ve sultanlar ile savaştığından bahseder. Bu çatışmalar öyle sert ve çetin savaşlardı ki kalem bunları yazmakta aciz kalır.[398] Yine ayni eserde nakledilenlerden anladığımız kadarıyla, Mirza Babür oldukça iyi eğitimli olup, tıpkı Emir Timur gibi büyük düşünen ve cihangirlik iddiası içerisinde bulunan bir mirzaydı. Şöyle; "*Bizim Hazretimizin (Mirza Babür) cihangirlik uğrunda maruz kaldığı mihnet ve tehlikelere pek az kimseler mâruz kalmışlardır. Ol hazretin muharebeler ve tehlikeler anında gösterdiği cesaret, erlik ve tahammül pek ender olarak bir padişahtan nakledilmiştir. Kılıcının darbesiyle iki defa Semerkand'ı fethettiler. Birinci defasında Hazreti Padişah babam on iki, ikinci seferinde on dokuz ve üçüncüsünde yirmi iki yaşında idiler. Altı ay da içeride (Semerkand'da) kabal edildiler (mahsur kaldılar); amcaları olan Sultan Hüseyin Mirza Baykara gibi zevat Horasan'da idiler; kendilerine kömek (yardım) göndermediler ve dayıları olan Tagay Sultan Mahmut*

---

[395] **Babürnâme,** s. 184.
[396] Andican, **a,g,e,** s. 578.
[397] Andican, **a,g,e,** s. 578.
[398] Gülbeden, **a,g,e,** s. 115.

Han ki Kâşgarda idiler, onlar dahi kömek göndermediler. Hiçbir taraftan yardım görmeyince meyus oldular."[399]

1501 yılında İran merkezli Şah İsmail önderliğinde Safevî Devleti kuruldu ve 1510 yılında Mâverâünnehr'deki güç dengelerini yeniden etkileyecek bir savaşta Özbek Devleti'nin lideri Muhammed Şeybanî Han'ı öldürmek suratıyla bertaraf ederek bölgeye hâkim oldu. Bu hadise Mirza Babür için ecdat topraklarını yeniden ele geçirme fırsatı yaratmıştı. Zira Şah İsmail, Şii mezhebine destek verilmesi ve Mâverâünnehr camilerinde on iki imam adına hutbe okunması şartıyla Mirza Babür'e ordu ve para göndermeyi kabul ediyordu. Bu yardımlar sayesinde bir yıldan sonra Semerkand ve Mâverâünnehr'i Özbeklerden tasfiye eden Mirza Babür, Emir Timur'un torunu olduğu gerekçesiyle halk tarafından iyi karşılandı. Fakat daha sonra Şii mezhebinin yayılma eğilimi ile karşılaşan halk, Mirza Babür'ü Şah İsmail'in kuklası olarak gördü ve kendisini himaye etmediler. Ardından Özbekler Mirza Babür'ü yaptıkları iki savaş ile mağlup ederek tekrar bölgeye hâkim oldular.[400]1514 yılında Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim Han, Çaldıran'da Şah İsmail'i mağlup etti. Dolayısıyla müttefikini kaybeden Mirza Babür için artık Mâverâünnehr'de dedesi Emir Timur'un kurduğu imparatorluğu tekrar ihya etmesi mümkün gözükmüyordu. Böylece çaresiz bir durumda kalan Mirza Babür, kendi başkenti Kabil'e dönmek durumunda kaldı. Kabil şehrinin dağlık bir bölgede olmasından dolayı fakir bir şehir sayılmaktaydı. Bu sebepten Mirza Babür gibi büyük hayalleri olan bir Mirza için burası kesinlikle yeterli gelmemekteydi. Dolayısıyla bu tarihten sonra kendisi daha çok güneye yani Hindistan'a yönelmiş[401] ve ileride büyük bir imparatorluğa dönüşecek olan Babürlüler Devleti'nin temellerini atmıştır.

[399] Gülbeden, **a,g,e,** s. 115-116.
[400] Andican, **a,g,e,** s. 578.
[401] Andican, **a,g,e,** s. 579.

III. BÖLÜM

TİMURLULARDA HÂKİMİYET ANLAYIŞI VE İDARİ TEŞKILÂTLAR

3.1. EMİR TİMUR VE TİMURLULAR'DA HÂKİMİYET ANLAYIŞI

14. yy'de bir şahıs dünya hükümdarı olmak için çaba sarf etti ve her ne yaptı ise başarılı de oldu. O, ilk başlarda pek mühim bir şahsiyet değildi. Fakat Orta Asya'nın merkezinde yer alan küçük ama verimli toprakları, (Keş bölgesi ve yörelerini) iyi bilen ve yönetebilen bir kimse idi. Timur, Makedonyalı İskender gibi padişah oğlu değildi. Ayrıca Cengiz Han gibi aşiret reisliğini babadan devir alan bir kimse de değildi. Büyük İskender ve Cengiz Han, cihangirlik faaliyetleri içerisinde bulunduklarında onları destekleyen ve kollayan yandaşları ve yoldaşları varken, Emir Timur, yandaşlarını ve silah arkadaşlarını kendisi oluşturdu.[402]

Son İlhanlı hükümdarı Ebû Said'in ölüm yılında dünyaya gelen Timur, kısa sürede Mâverâünnehr'deki rakiplerini bertaraf ederek güç ve şöhret sahibi oldu. Daha sonra İran'daki küçük ve zayıf devletlere yönelen Timur, gerçekleştirdiği birkaç seferde bu etkisiz devletleri otoritesi altına almayı başardı. Hatta söz konusu devletlerden bazıları, kendi güçsüzlüklerinin farkına varmış ve kendi iradeleri ile Timur'a tabi olmuşlardı.[403]

Şüphesiz Müslüman bir ortamda dünyaya gelen ve Müslüman bir aile mensubu olan Timur'un hâkimiyet anlayışı da Müslümanlık üzerine inşa edilmişti. Fakat o Moğol geleneklerine de sadık kalmış ve yasayı da ihmal etmemişti. Hatta dönemin bazı Arap tarihçilerinin iddialarına göre ise, Emir Timur, yasayı şeriattan daha üstün tutmaktaydı. Bu sebepten kendisini kâfirlik ile suçlamışlardır.[404] Emir Timur, hâkimiyeti ele geçirdiği zaman Cengiz Han hanedanı eski gücünü kaybetmişti. Fakat bu hanedan saygınlığını hala korumaktaydı. Bu sebeple Emir Timur, son derece tedbirli davranmış ve kendisini padişah ilan etmemişti. O, Cengiz Han soyundan gelen Suyurgatmış'ı Han ilan ettirerek faaliyetlerini bazen Han, bazen de divân adına yürütmüştür. Fakat Timurlu devletinin sosyal yapısı tamamı ile Cengiz Han geleneğine bağlı değildi. Zira buna ek olarak İran-İslam geleneği de sistem içerisinde

---

[402] Abdül Vahit Seyedi, **Tarih ve Farhang Horasan Devrey-i Timori (6. Cilt),** Belh- Mezari Sharif, 2014, s. 2.
[403] Abdül Mohammad Azizyan, **"Divân Saları Ahd Timuri",** Merkez-i Tahkikati-i Kamputeri-i Ulûm-i İslami, Tahran, h.ş. 1387, S. 31, s. 33-34.
[404] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 121.

varlığını sürdürmekteydi. Buradan hareketle, Emir Timur'un hâkimiyet anlayışını bu iki temel üzerine inşa edildiğini görmekteyiz[405]

Fakat Timurlu Devlet anlayışını incelediğimizde Cengiz Han'ın geleneğinin tedrici bir şekilde zayıfladığını görmek mümkündür.[406]Emir Timur'un hâkimiyet döneminde, siyasi kararlar düzenlenen kurultaylarda alınıyordu. Keza devletin önemli meseleleri Karşı, Karabağ, Semerkand ve başka bölgelerde düzenlenen kurultaylarda karara bağlanırdı. Bu kurultaylara katılanlar arasında Mirzalar, Mecebdarlar, Ameldarlar, (Mahallî hâkim), Memurlar, Harbilar yer alırlardı. Örneğin Timur, Harezm meselesinde Kat ve Hive'nin Suyurgatmış'ın divân tasarrufuna bırakılmasını isterken, Horasan meselesinde ise büyük kurultaya vurgu yapmıştı.[407]

Moğollarda geçerli olan "*Gökyüzünde bir tane güneş ve ay varken, yeryüzünde nasıl iki hâkim olabilir*" anlayışı Emir Timur zamanında da devam ettiği gibi Timurlu dönemi tarihçilerinden biri " *Dünya iki hükümdara yetecek kadar geniş değildir. Allah nasıl bir tane ise, sultan da bir tane olmalıdır*" diyerek Emir Timur'a atıfta bulunmuştur.[408] Uzunca olarak nitelendirebileceğiz hükümdarlık süresinin nerede ise çoğunu askeri seferlerde geçiren Timur, yeni ve kapsamlı bir idari yapı tesis etme girişiminde bulunmadı. Modern çağ öncesindeki bir takım liderleri örnek alarak, kurumlara değil bizzat kendisine hizmet edecek kişileri tercih etti. Dolayısıyla Timur, oluşturduğu idare biçimi ile astlarının işlerine her istediğinde müdahele edebilirdi. Nitekim bu sistem Emir Timur hayatta olduğu sürece amacına ulaştı. Böylelikle emrindeki kişileri mevki ve makam sahibi yaparak ordusunu ve tebaasını yönetebildi.[409]

Emir Timur devlet işlerini tek elden yürütür ve daha çok kendi fikirleri ile hareket ederdi. Savaşlarda öncelikle kendi fikrine güvenir, daha sonra aile üyelerinin fikirlerine önem verirdi. Emir Timur, memurlarından en çok din adamlarına âlimlere ve aksakallılara hürmet gösterirdi.[410]Ayrıca Göçebeler, feodaller de Timurlu Devleti'nde üst düzey memurlar olarak muamele görmekte olup, devletin temelini sağlamlaştıran unsurlar olarak da göze çarpmaktaydı.[411] Din âlimleri ve aksakallılar, her ne kadar idari işlerde yetki sahibi olarak görünseler de, Timur'un elinde

---

[405] Alan, **a.g.e**. s. 267.
[406] Alan, **a.g.e.** s. 267.
[407] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 76.
[408] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 122.
[409] Manz, **a,g,e,** s.197.
[410] Barthold, **a.g.e.** s. 23.
[411] Azizyan, **a,g,m,** s. 33-34.

gerektiğinde kullanılabilen kimselerdi. Konu bağlamında Barthold'un tespiti önem arz eder. Şöyle ki; Ulemanın bağlılığı Timur için elbette ki önemliydi. Fakat siyasi bakımdan askeri teşkilâtın öncelik taşıması nedeni ile Emir Timur, daha çok silah arkadaşlarının kendisine bağlı olmalarını tercih etmekteydi.[412] Fakat şunu da biliyoruz ki, tüm eski Türk devletlerinde olduğu gibi Timurlular da bilim adamlarına, âlimlere, fazilet sahipleri ve din adamlarına gerekli ehemmiyeti vermiş olup, kendilerine karşı hiçbir zaman saygıda kusur işlenmemeye çalışılmıştır. Zira Emir Timur, yapacağı seferler öncesinde ulemanın ve şeyhlerin dualarına ve manevi desteklerine her zaman ihtiyaç duymuştur.[413] Şeyhlere ve din adamlarına duyulan saygı ve hürmete Emir Timur'un halefleri zamanında da riayet edilmiştir. Örneğin Mirza Ebu Said'in büyük oğlu Mirza Ahmed, hocası Ubeydullah-ı Ahrar'a duyduğu saygının bir göstergesi olarak onun karşısında dizini diziyle değiştirmemiştir. Rivayete göre bu olay Mirza Ahmed tarafından bir kere gerçekleşmiş olup, onda da Mirza'nın oturduğu yerde bulunan bir kemiğin sebep olduğu belirtilmiştir.[414]

Ortaçağa baktığımızda Türk-İslam devletlerinin meşruiyetlerini dayandırdıkları zemin genelde soy ve dini gerekçeler olmuştur. Bu neden ile rüya motifleri Türk devletlerinin kuruluşu aşamasında hükümdarlara bir nevi meşruiyet kaynağı ola gelmiştir. Selçuklular ve Osmanlılarda da görülen benzeri motifler, Timurlularda 'da ilahi meşruiyete duyulan bir ihtiyacın yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Cengiz Han'da olduğu gibi Timur'un da Tanrı'dan direk mesajlar aldığı zikir edilir.[415] Max Weber, topluluklara göre çok çeşitlilik gösteren hükümranlık şekilleri arasında ortak özellik taşıyan üç model olduğundan bahseder. Bu modeller şu şekilde açıklanmıştır; *"gelenekçi hâkimiyet, karizmatik hâkimiyet ve kanunî hâkimiyet. Eski Türk hükümranlık anlayışı bu modellerden karizmatik hâkimiyet ile özdeşleştirilmektedir. Bu hâkimiyet türünde esas olan şey "charisma/karizma", yani bir çeşit insanüstü lütuf ve inayet ile donatılmış olma gücüdür. Daha çok dinî topluluklarda görülen bu hâkimiyet anlayışına göre hükümdarlık yetki ve kudreti Tanrı tarafından bağışlanmaktadır ki, geleneksel Türk devletlerinde hâkimiyetin daima ilahî bir menşee dayandığı, Türk hükümdarlarına idare etme hakkının Tanrı*

---

[412] Barthold, **a.g.e.** s. 23.
[413] Yüksel, **a,ge,** s. 77-81.
[414] **Babürnâme,** s. 153.

[415] Neslihan Yücedağ, **Emir Timur'un Savaş Stratejileri**, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015, s. 24.25.

tarafından verildiği ve bunun Türklerin sahip oldukları Gök Tanrı inancından kaynaklandığı bilinen bir gerçektir".[416]

Timurlu Devlet'inde rüya motiflerine benzer başka bir hususu da görmek mümkündür. Nitekim Mevlana Abdullah Lisan'ın Emir Timur'un zaferini Yıldırım Bayezid'e karşı tahmin etmesi yine belirttiğimiz motiflere örnek olabilecek niteliktedir. Yapılan bu tahminden sonra bir kuyruklu yıldızın gökyüzünde görünmesi ve bu hadisenin Anadolu'nun fethi ve Yıldırım Bayezid'in esareti ile sonuçlanacağına yorumlanmasıdır.[417] Timur'un kurmuş olduğu devlet anlayışı her şeyden önce, güçlü ordu ve fütuhata dayalıydı. Bu sebepten ordu teşkilâtın en önemli unsulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçi Timur'dan sonra tahta çıkanlar, cihangirlik faaliyetleri içinde pek olamadılar ise de, mevcut toprakların korunması, yerel ayaklanmaların bastırılması ve aile içerisindeki husumetleri bertaraf etmek için yine güçlü orduya ihtiyaç duymuşlardır. Timur'un ilk faaliyet yıllarında Çağatay Ulusu ve onlardan müteşekkil Çağatay ordusunun önemi oldukça fazlaydı. Gerçek anlamda Timur için en önemli ve en sadık askerler Çağatay askerleriydi ve bu sebepten onlar Timur tarafından her türlü maliyeden[418] muaf tutulmuşlardı.[419]

Timurlular devrinde askeri düzen, temelde onluk sisteme dayanmaktaydı. Bu sistem başta Hunlar olmak üzere, diğer Türk devletlerinde de kullanılagelen bir sistem idi. Cengiz Han Devletini kurduktan sonra 1206 yılında topladığı kurultay da bu sistemi kabul etmişti. Timurlu Devleti de, bu onlu sistemi benimsenmiş ve kullanmıştır. Şöyle; "*ordu asıl anlamı "on bin" demek olan "tümen" "binlik" veya "hazare" ve "yüzlük" veya "koşun"lardan oluşuyordu. Ordu hareket ederken ve savaşırken "merkez kol", "sağ kol"(barangar), "sol kol" (cavangar) ile "öncü"(monglay), "artçı" (cagdavul) kısımlardan oluşuyordu. Timur bu klasik üçlü düzeni biraz genişletmiş ve kolların da kollarını oluşturarak yedili bir sistem kullanmıştı*"[420]

---

[416] Yüksel, **a,g,e,** s. 39.

[417]. Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 68.

[418] Timurlu Devleti'nde vergiden tamamen muaf olan başka bir kurum da Tarhanlık idi. Tarhanlık her ne kadar askeri ve ticari olarak iki ayrı dala ayrılsa da, özü itibari ile aynıdır. Bunlara ilaveten ayrıca Tarhan sahibleri işledikleri dokuza kadar suçtan da sorgulanmıyorlardı. Bkz. Aka, Mirza Şahruh Ve Zamanı, s. 189).

[419]Cavat Abbasi **"Sipahi Eyalat der asr-ı Timuriyan",** Püjûhiş-hâyı Ulûm-ı Tarihi, S. 5, 1391. s. 155.

[420] Alan, **a.g.e.** s. 287.

Avrupalılar onu "*Tamerlane*" olarak adlandırdılar. Aslında beş yüz sene önce onu tatar olarak biliyorlardı. Timur, her ne kadar savaş sırasında birçok insanın ölümüne sebebiyet vermiş ve Avrupa kapılarına kadar gelip dayanmış olsa da, aslında Avrupalılar onun cihangirliği hakkında fazla bilgi sahibi değillerdi. Fakat Asya'daki insanlar onu iyi tanıyorlardı. Adeta onun sevincini ve üzüntüsünü birebir yaşamışlardı. Bu neden ile Asya'daki insanlar onu "*İri bir kurt olarak tasvir ederken*" Timur'un yandaşları ise onu dünyayı fethetmek isteyen "*aç bir Aslan'a"* benzetiyorlardı. 17. yüzyılda yaşayan ve gözleri görmeyen ünlü İngiliz şair John Milton,[421] Timur hakkındaki efsaneleri dinledikten sonra, canlı renkleri kullanarak Timur'u büyük bir şeytan olarak tasvir etmiştir.[422]

Yukarıda mütalaa ettiğimiz gibi Emir Timur'u kimileri cihangir olarak nitelendirirken, kimileri de onu vahşilik ile suçlamakta ve hatta şeytan ile eş değer tutmaktadır. Bu kavram bölgeden bölgeye coğrafyadan coğrafyaya farklılık arz etmektedir. Fakat gerçek olan şu ki 15. Asırda, Avrupa siyasi bakımdan "*karanlık çağı* "yaşamakta iken, Asya'da da durum pek iç açıcı değildi. Zira o devirde bu savaşlar olağan karşılanmaktaydı. Belki de o dönemi en iyi özetleyen söz Nizamüddin Şami'nin şu ifadesinde gizlidir; "*siyasetsiz memleket yaşamaz, kılıçsız padişah mevkiinde tutunamaz.* "[423] Kaldı ki Emir Timur, gerçekleştirmiş olduğu tüm savaşlar için, kendince geçerli sebepler ileri sunmuştur. Kısacası şu ifadeyi kullanabiliriz ki zamanın ruhu ve şartları olayların gidişatını etkileyen en önemli faktör olmuştur.

Emir Timur, hükümranlığı süresince ele geçirilen yerlerin idaresini oğulları ve torunlarına bırakırdı ve onların yanına en güvendiği emirleri de, tecrübeleri ile mirzalara katkı sağlamaları için görevlendirirdi. Bu sayede mirzalar, bu seçkin emirlerin tecrübelerinden yararlanırken, emirler de mirzalar vasıtasıyla itibarlı bir konuma yükselirlerdi. Böylece Timur, Emirlerinin desteğini üzerinde toplarken, İran unsurlarından da bürokraside azami istifadelerde bulunuyordu. İran unsurları büyük kararlar alma konusunda geniş yetkilere sahip olmasallar da, özellikle mali konularda geniş yetkilere sahiplerdi. Böylelikle Emir Timur, İranlı bürokratlar ile Çağatay emirlerinin güçlerini dengeleyebilmişti.[424]

---

[421] John Milton bir ingliz şairidir. O, ayrıca İngilizceye en çok kelime kazandıran kişidir. "*Kaybedilmiş Cennet*" adlı şiiriyle tanınır. "*İsa'nın doğduğu sabah*" eseri hem dinsel teması hem de güçlü ritmi bakımından şairin üstalık dönemini yansıtmaktadır. Bunu "*Neşeli ve Düşünceli*" adlı şiirleri izledi.
[422] Lamb, **a.g.e.** s. 11-12.
[423] Şami, **a,g,e,** s. 17.
[424] Alan, **a.g.e.** s. 270.

Emir Timur'dan sonra bir takım mücadeleler sonucu iktidarı ele geçirmeyi başaran Mirza Şahruh, kukla bir han tayin etmemişti ve kestirilen sikkelerde "*sultanü'l –azam*" unvanını kullanmıştı. Fakat dönemin kaynakları kendisinden " *hakan-ı Said*" olarak bahsetmiştir. Mirza Şahruh, hükümdarlığını ve meşruiyetini İslam gelenekleri ile ifade ediyordu. Ancak bu durum onun devrinde, yasanın tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu.[425] Zira Mirza Şahruh her ne kadar şeriatı yasaya tercih etti ise de, bazı davranışları onun yasayı de tamamen terk etmediğini ortaya koymuştur. Örneğin 1440 yılında Mirza Şahruh, Kandahar ve Gazne vilayetlerinin idarecisi konumunda bulunan torunu Mirza Mesut'u " *Töre ve kaide-i Cingiziye muhalefeti*" nedeniyle Herat'a davet ederek tutuklatmıştı.[426]

Fakat aynı hükümdarın zamanında Mâverâünnehr hâkimiyetini elinde bulunduran Mirza Uluğ Bey ise, Moğollar ve Özbekler ile sınırdaş olması sebebi ile "*Küregen*" lakabını taşımak ile beraber, sarayında da kukla bir han bulundurma ihtiyacını hissetmişti. Zira bu iki bölgedeki boy yapılarındaki konar- göçerlik geleneği hala oldukça kuvvetli olup, bütün canlılığını muhafaza etmekteydi.[427] Mirza Uluğ Bey zamanında Semerkand'da sikke Mirza Şahruh adına basılmaktaydı. Fakat yarlıklar kukla Han olarak tayin edilenler adına çıkartılmaktaydı. Bu durum Emir Timur zamanında ise çok farklıydı; " *Timur zamanında bu gibi Hanlar görünüşte bütün imparatorluğun başı sayılıyor ve Timur'a bağlı olan bütün ülkelerde, sikkeler ve hutbelerde Timur'un adı ile birlikte bu Hanların da adı geçiyordu*".[428]

Mirza Ebû Said ise kendisini Han tayin etmek durumunda kalmamıştı. Ancak kestirilen sikkelerde ve yarlıklarda "Küregen" lakabını kullanmayı elzem görmüştü. Mirza Ebû Said'in saltanat ve hâkimiyetini payidar kılan iki hayatî husus vardı. Bunlardan birincisini; Ubeydullah-ı Ahrar ve onun tasavvuf erkânı oluştururken, ikinci önemli husus ise, Argun kavminin Timurlu Devlet teşkilâtındaki yeridir. Zira Argun kavminden, Emir Timur ve Mirza Şahruh zamanında fazla söz edilmez iken, bu kavmin etkisi Mirza Ebû Said döneminde artmış ve devletin önemli makamlarında görülmeye başlanmıştı. Mirza Ebû Said'in Gevharşad'ı öldürmesi ve ardından gelişen olaylarda da görüldüğü gibi, onun ölümünün ardından boşalan Turhani emirlerinin yerlerini Argun kavminin emirlerinin doldurmuş olmaları da, bir nevi bu kavime

[425] Alan, **a.g.e.** s. 272.
[426] Yüksel, **a,g,e,** s. 57-58.
[427] Alan, **a.g.e.** s. 272.
[428] Barthold, **a.g.e.** s. 74-75.

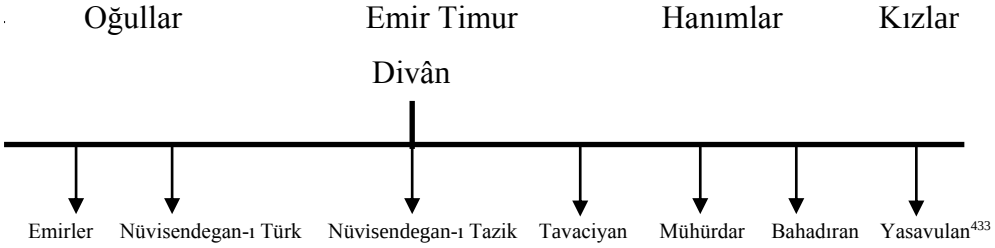
verilen değerin bir göstergesidir.[429] Mirza Ebû Said'in hâkimiyet dönemine damga vuran kişi ise, Taşkent'ten Semerkand'a getirilen Nakşibendî tarikatının şeyhi ve aynı zamanda Mirza Ebû Said'in de akıl hocası olan Hoca Ubeydullah-ı Ahrar olmuştur. Daha evvel kırk yıl Semerkand'da hüküm süren Mirza Uluğ Bey'in hâkimiyet anlayışı, artık yerini Hoca Ubeydullah-ı Ahrar'ın hükmünün geçeceği kırk yıla bırakacaktı. Hoca Ahrar, kelâm ilmini pek sevmese de, şeriat yanlısı oluşu ve İslam'a uygun hayat tarzı nedeniyle, kendisinin keramet sahibi bir evliya gibi tanınmasına vesile olmuştu.[430]

Timurlular devrinin son hükümdarı sayılan Mirza Hüseyin Baykara ise serbest düşünceli bir hükümranlık sürdürmüş olup devlet yönetiminde dine yeterince ehemmiyet vermemiştir. Bütün bunlara rağmen yasa yerine şeriatın tercih edilmesi Mirza Şahruh ile beraber başlamıştı. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi yasa Timurlular devri boyunca tamamen ortadan kalkmadığı gibi, Babürlüler devleti ile birlikte Hindistan'a kadar ulaşmıştı.[431]

3.2.TİMURLU DEVLETİ'NDE İDARİ YAPILAR

3.2.1. MERKEZ TEŞKİLÂTI

Mevcut bilgiler ışığında, Timurlu Devletinin başlangıcından çöküşüne kadar sabit ve değişmez bir devlet teşkilâtından bahsetmek pek olası değildir. Ancak Muizzü'l ensab gibi kıymetli bir eserin olması ve bu eserde her hükümdarın ve mahiyetinde bulunan görevlilerinin isimlerinin liste halinde bize aktarılmış olması konumuz açısından oldukça önem arz etmektedir.[432]

Muizzü'l-ensab'da, Emir Timur'un mahiyetinde bulunan kurumların adları yukarıdaki gibi zikr edilmiştir. Buradan hareketle bu makamların hükümdarın hizmetinde olmaları dikkate alınarak bu yapılandırmanın merkez teşkilâtı olduğu

[429] Alan, **a.g.e.** s. 273.
[430] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 108.
[431] Aka, **a,g,e,** s. 122.
[432] Alan, **a.g.e.** s. 278.
[433] **Muizzü'l-ensab,** Paris Nüshası, s. 97-99.

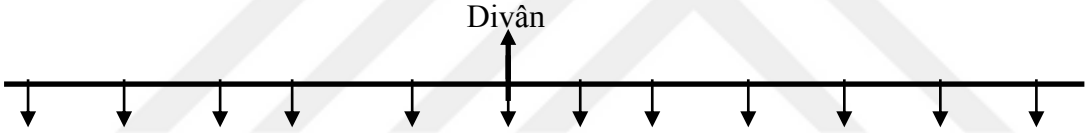
sonucuna varabiliriz. Yine Muizzü'l-ensab'da verilen bilgiler doğrultusunda söz konusu olan kurumların hükümdarlara göre farklılık arz ettiği de görülmektedir.[434]

Örneğin bazı Mirzaların isminin altında "*Nüvisendegân-ı Türk*" yazılmış olup, bu makamı temsil eden görevli ismi zikir edilmezken, bazılarının altına da söz konusu memuriyet (*Nüvisendegân-ı Türk*) hiç yazılmamıştır.[435] Hayrunnisa Alan'ın Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâmesi'nden yaptığı tespiti doğrultusunda; yukarıdaki tabloda yer almayan üç kurumun, yani, Ahtacıyan, Yurtciyan ve Yargucian'in Emir Timur zamanında da olduğu yönündedir. Fakat bu kurumların adlarının neden Muizzü'l-ensab'da yer almadıklarını ise bu eserin Mirza Şahruh zamanında hazırlanmış olmasına ve ya devlet kurumlarının Mirza Şahruh devrinde ihtiyaçtan dolayı genişlemiş olmasına bağlamaktadır.[436] Hükümdarın mahiyetinde bulunan kurumlardaki eksiklikler ve fazlalıklar, hükümdarların ve mahiyetinin tasvir edildiği tablolarda göze çarpacaktır.

MİRZA ŞAHRUH

Emirzade Şahruh Bahadur Hanımlar

Divân

Emirler-Tavacıyan-Nüv.Türk-Nüv.Tazik-Yargucuyan-Yurtcuyan-Sudur-Mühürdar-Yasavulan-Bahadıran-Kurcuyan-Bakavulan-Sucuyan – Barscıyan – Ahtacıyan- Ümera-i Ceb/rast- Ümera-i Tümen – Ümera-i Gol – Ümera-Kerbudend[437]

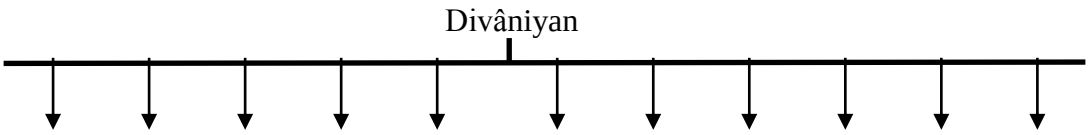
Muizzü'l ensab'da, Mirza Şahruh devrinde yetkili olan emirler, *Divâniyân* satırbaşlığı ile tek tek yazılmış iken, aynı eserde Emir Timur dönemindeki emirler ise, " *Ümera-yı Tavacıyan*" başlığı altında sıralanmıştır.[438]

MİRZA ULUĞ BEY

Emirzade Uluğ Bey Küregen Hanımlar ve Kumalar

Ümera

[434] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s.102.
[435] Alan, **a.g.e.** s. 278.
[436] Hayrunnisa Alan, **"Muizzü'l-ensab'ın Timurlu Teşkilâtı Tarihi Bakımından Değeri",** Timur Dönemi ve Sonrası Kaynak Araştırmaları Sempozyumu 13-19 Temmuz 2009, Ankara, s.539.
[437] Alan, **a.g.m**. s. 538.
[438] Alan, **a.g.e.** s. 272.

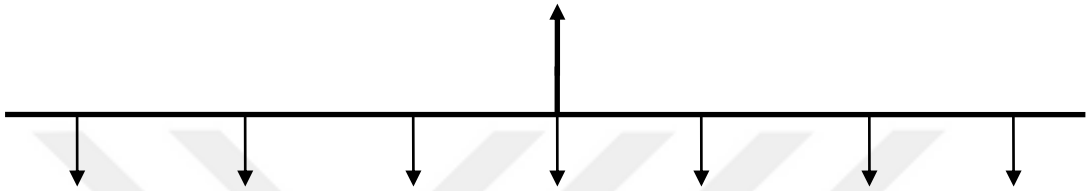

Nüv.Türk- Nüv.Tazik- Tavacıyan- Mühürdar- Yasavulan- Bahadıran- Kurcuyan- Bakavulan- Sucuyan- Kuşcuyan-Yarğuciyan

Yürtciyan Sudur Marciyan Ahtacıyan.[439]

EBÛ'L-KASIM BABUR MIRZA

Emirzade Babür Bahadur Hanımlar

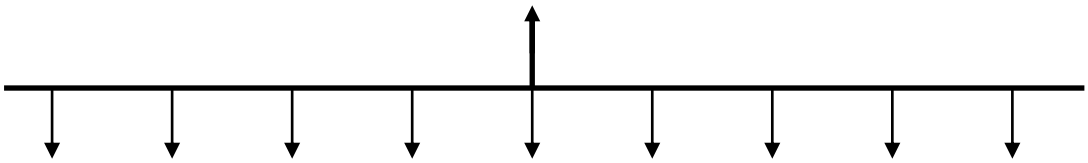

Ümera Tavacıyan Nüv.Türk Nüv.Tazik Bakavulan Ahtacıyan Sudur[440]

SULTAN EBÛ SAID MIRZA

Emirzade Sultan Ebû Said Bahadur-Gürgen Hanımlar

Divân

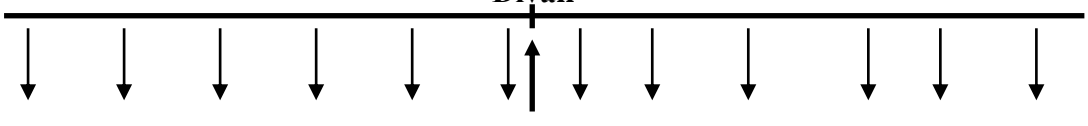

Ümera Tavacıyan Ümera-i Tümân Nüv.Türk Nüv.Tazik Pervaneciyan Mühürdaran Kurcuyan Sudur[441]

SULTAN HÜSEYİN BAYKARA MIRZA

Ebû'l Gazı Sultan Hüseyin Bahadır Han Hanımlar

Divân

Ümera Tavacıyan Pervançiyan Mühürdar Yurtcuyan Sudur Nüv.Türk Kurcuyan Bakavulan Nüv.Tazik Sucuyan Kuşçuyan[442]

---

[439] **Muizzü'l-ensab,** Paris Nüshası, s. 138-139.
[440] **Muizzü'l-ensab,** Paris Nüshası, s. 146-147.
[441] **Muizzü'l-ensab,** Paris Nüshası, s. 152-153.

3.2.2. Merkezi Divânlar ve Görevlileri

Emir Timur hükümranlık anlayışını iki temel üzerinden inşa etmişti. Bunlardan birincisini Türk-Moğol hükümranlık geleneği oluştururken, ikincisi ise Türk-İslam anlayışıydı. Emir Timur bu iki anlayış üzerinden yola çıkarak hâkimiyetini tesis etmişti. Emir Timur yerleşik düzende yaşayan İranlı divân görevlilerini yerinde bırakmış, Fakat Türk Moğol geleneklerinden gelen Çağataylı idarecileri de onların üzerlerine konumlandırmıştı.[443] Emir Timur'un başında bulunduğu iki önemli divân vardı. Bunlardan biri divân-ı âlâ ismi ile zikir edilirken, diğeri divân-ı bozorg (büzürg) olarak adlandırılmıştı. Bu divânın görevlileri tamamen emirlerden oluşuyordu. Bu emirler hükümdar ile beraber devleti yöneten ve bu konuda gerekli kararları alabilen merkezi bir meclis azasıydılar. Dolayısıyla devletin idari merkezi bu divân olup, her türlü idari ve askeri kararlar burada alınırdı. Emir Timur ilk faaliyet zamanından itibaren "*Divân"*ı önemsemişti. Zira Harezm üzerine sefer düzenlerken, söz konusu bölgenin Çağatay hanının divânının tasarrufunda olduğunu, şimdi de bu divânın tasarrufuna bırakılmasını belirterek Kat ve Hive'yi istemişti.[444]

Divân-ı âlâ ve divân-ı bozorg Her ne kadar işlevleri bakımından bağımsız gibi görünseler de, bazen bu iki divânın işlevleri iç içe geçebilmekteydi. Fakat kaynaklardan anladığımız kadarıyla divân-ı âlâ'nın geniş mesuliyetleri olup, teşkilâtında İranlı münşilerin görev yaptığını görebiliyoruz. Ayrıca divân-ı âlâ'ya, "*merkezi divân*" denildiği de kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bir diğer divân olan divân-ı bozorg ise faaliyetleri bakımından Çağataylı Emirlerin işlerinin görüldüğü askeri mahkeme niteliğindeydi.[445]

3.2.3. Divân-ı âlâ'nın işlevleri

Merkezi divân olarak da adlandırılan divân-ı âlâ teşkilâtında yer alan ekip, Emir Timur'un talimatı doğrultusunda kendisi ile birlikte seferlere iştirak etmekteydi. İlhanlılar ve bazı Ortadoğu hanedanlıklarında da görülen bu uygulama Timurlular tarafından da benimsenmişti[446]. Zira "*Amanname*"[447] olarak adlandırılan ve ilk

---

[442] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 105.
[443] Azizyan, **a.g.m.** s. 35.
[444] Alan, **a,g,e,** s. 278.
[445] Azizyan, **a.g.m.** s. 35.
[446] Manz, **a,g,e,** s. 301
[447] Bu vergi türü ilk fethedilen bölgeden tahsil edilen bir vergi olup, diğer adı da mal-ı emân olarak da bilinmektedir. Bkz. Andican, **a,g,e,** s. 326.

tasarruf edilen bölgelerden alınacak olan bu verginin tahsili en üst düzey Çağatay emirlerinin görevi iken, bazen kendilerine divân-ı âlâ'nın görevlilerinin de eşlik ettiğine şahit oluyoruz. Katılan bu görevlilere "Münşi" adı verilmişti ve bu münşiler Çağatay emirleri ile beraber hareket ederek toplanan maliyeleri kayda geçirmekteydiler. Örneğin Dimaşk'ta 1401 yılındaki fetihten sonra emirlerin yanısıra İranlı Münşilerden de iki kişi bizzat hazır bulunmuş ve toplanan maliyeleri kayda geçirmişlerdi.[448] Fakat divân-ı âlâ'nın asıl görevleri şunlardı; düzenli maliyelerin toplanması, baçların ve tasarruf edilen bölgelerin hazinesinde bulunan malların kayda geçirilmesi. Taşralardaki mali yapıların denetlenmesi ve mahalli idarelerin yolsuzluklarını önlemekti.[449]

Yukarıda da belirtiğimiz gibi divân-ı âlâ ile divân-ı bozorg arasındaki farklılıkları ayırmak zordu. Örneğin ilk tasarruf edilen bölgelerin maliyelerini toplamak ile görevliler divân-ı bozorg görevlileri iken, bazen de divân-ı âlâ'nın görevlilerinin kendilerine eşlik ettiklerini görmekteyiz.

3.2.4. Divân-ı Bozorg (Divân-ı Çağatay-î)

Ağrılıklı olarak askeri işlerin görüldüğü bu divân başta "*Divân-ı Buzurg-i emaret*" olarak zikr ediliyordu. Ayrıca Tavacı Divânı adının da verildiği bu divânın begleri, Cengiz Han yasası ve Timur'un töresi gereği diğer tüm görevlilerden üstün kılınmıştı. Faaliyetleri bakımından Türklerin ve Türkleşmiş Moğolların işlerinin görüldüğü bu divâna ayrıca Türk Divânı adının da verildiği ve kâtiplerine ise Nüvisendegan-ı Türk veya Bahşi adı denildiği bilinmektedir.[450]

a. Emirler

Emir Timur zamanındaki tarihi kayıtlara göre; emir terimi Türkçe beg, yani "reis" ya da "kumandan" anlamında kullanılırdı. Bu unvan kademe olarak farklı rütbelere sahip önder kişilere verilirdi. Manz'a göre; "*Çağatay Ulusu hükümdarlarına- Timur'un kendisi de dâhil- emir denildiği gibi, aşiret reislerine, aşiret zadegânı ve Timur erkânı arasındaki birçok kişiye, hatta ordudaki en küçük bir asker grubunun kumandanına bile böyle hitap edilirdi*".[451] Bu unvan babadan oğlu irsi olarak geçmek ile beraber, aile fertlerinden sadece bir kişi bu unvanı taşıma hakkına

[448] Azizyan, **a.g.m.** s. 35.
[449] Manz, **a.g.e.** s. 301.
[450] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 188.
[451] Manz, **a.g.e.** s. 317.

sahip olabilirdi. Timurlu Devleti'ndeki bu uygulama sayesinde emir sayısının çoğalması önlenmiştir.[452] Bazıları emir ve bahadur kelimesini eş anlamlı olarak kullanırken, Timur özellikle bu iki terimi ayrı tutmuştur. Zira Muizz el-Ensab'da mevki ve makam sahiplerini belirtirken bu iki unvan ayrı ayrı listelenmiştir.[453]

b. Tavacıyan

Babürnâme'ye göre Tavacı," *Kıtaların zapt ve raptına nezaret eden ve kumandanın emirlerini ulaştırmakla görevli olan subay*"[454]dır. Tavacıların görevleri vaziyeti kontrol altında tutmak, asker toplamak ve hükümdarın talimatını orduya iletmekti. Fakat bu makamın en önemli görevi asker toplamaktı. Tavacılar, asker toplamayı kimi zaman kendileri yaparken kimi zaman da taşra emirlerine bu işi yaptırırdı. Örneğin Emir Timur'un Çin (1404-807) seferi öncesinde Tavacıların devasa bir ordu tertip etmelerinin altında yatan en büyük sır ise iş paylaşımıdır. Zira Tavacı emirlerinden her biri belli sayıda askerin toplanmasını üzerlerine alarak en üst makamdaki Çağatay Ulus'unun üyesine bildirmek zorundaydılar.[455] Timurlu beylerinin asker toplamak ile görevlendirildiklerinin bir örneğine 1391 yılı öncesinde Toktamış Han ile yapılacak sefer hazırlıklarında rastlamaktayız. Bu sefer öncesi Emir Timur büyük bir kurultay düzenlemiş ve bu kurultaya katılan emirlerin toplamayı vadettikleri asker sayıları kaydedilmiştir. Kayda geçen asker sayısında bir eksiklik olması durumunda sorumlu beylerin çıkarılan bir ferman ile cezalandırıldıklarına rastlamaktayız.[456]

c. Nüvisendegan-ı Türk

Muizz'ül ensab şeceresinde *" bahşi"* olarak zikr edilen bu divân görevlilerinin Uygur yazısını bildikleri gibi Moğolcayı de bildikleri söylenebilir. Örfi hukuk olarak da bilinen yasa, divân-ı âlâ da uygulanmakta olup, bu husus divân-ı âlâ için oldukça önem arz etmekteydi. Ayrıca bu makam görevlileri divân-ı âlâ'nın kayıtlarını tutmakla görevliydiler.[457]

d. Nüvisendegan-ı Tacik (vezir)

---

[452] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 96.
[453] Manz, **a.g.e.** s. 317.
[454] **Babürnâme,** s. 721.
[455] Şeherzad Sasanpour ve Ekrem Eyvazlou, **"Sahtar, Nihad-ha ve Karkard-hayi Nizam-i Divâni der Asr-ı Timuriyan tâ Payân-ı Saltanat-ı Şahruh",** Püjûhiş der Tarih, Güz 1390, S. 3-4, s. 59.
[456] Andican, **a,g,e**, s. 179.
[457] Alan, **a,g,e,** s. 279.

Bitikçi, nüvisendegan, vezir ve sahib-i divân gibi terimler bu görevi yerine getiren şahıslar için kullanılmaktaydı. Bu unvanı taşıyan kişiler devletin tüm mali kayıtlarını tutmakla görevliydiler. Bu görevliler muhasebe konusunda oldukça maharetli olup, yetki bakımından hükümdardan sonra en güçlü pozisyonda yer almaktaydılar.[458]

e. Mühürdar

Bu görevli bulunduğu pozisyon bakımından hükümdara yakın durmaktaydı. Dolayısıyla mühürdarlar çok saygı duyulan kimselerdi. Bu neden ile bu makama gelebilen emirler, Emir Timur'un itimadını kazanıp ve onca emirin arasından sivrilerek seçilmekteydi.[459]

f. Yargucu

Timurlularda adalet sistemi ile ilgili bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kurum ayrıca Çağatay hanlığında da kadı ile birlikte var olmuştur.[460].

3.3. SARAY TEŞKİLÂTI VE GÖREVLİLERİ

3.3.1. Kurcu

"*Kur*" kelime anlamı itibarıyla "*silah*" anlamına gelmekte olup, ordu içerisindeki silah ihtiyaçlarını tedarik eden kişilere verilen bir ad olarak karşımıza çıkmaktadır.[461] Kurcu ayrıca hükümdarın hassa ya da muhafız kıtasının bir mensubu olup, "*sadak taşıyıcı*" olarak da bilinirdi.[462]

3.3.2. Ahtacı

Ahtacı hükümdarın atlarından sorumlu olan kişiler için kullanılan bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhtemelen Ahtacılar hükümdar atlarının sağlığından da sorumlu tutulmaktaydı.[463]

3.3.3. Bakavul

Sarayda görevli olan bu kişiler, yemekleri denetleyen kişilerdi. Görevleri icabı yemeklere zararlı şeylerin katılmasını engellemek ile görevliydiler. Ayrıca bu

---

[458] Alan, **a,g,e,** s. 280.
[459] Manz, **a,g,e,** s. 309-310
[460] Alan, **a,g,e,** s. 281.
[461] Alan, **a,g,e,** s. 282.
[462] Manz, **a,g,e,** s. 311.
[463] **Babürnâme,** s. 627.

makamdaki kişiler mutfakta görev yapan aşçı olarak bilinen "*bavurçi*"dan daha yüksek bir mevkie sahiplerdi.[464]

3.2.4. Suci

Saka, su dayatıcısı anlamına gelir dolayısıyla bu şahıslar su taşımak ile görevliydiler.[465]

3.4. TAŞRA TEŞKİLÂTI VE GÖREVLİLERİ

Mirzalar, bir yerin veya bölgenin yönetimine atandığı zaman, burada merkezdeki gibi saray ve idare teşkilâtını aynen muaheze eder ve bağımsız bir hükümdar gibi davranırlardı. Merkezde bulunan hükümdar ancak mirzalar arasındaki anlaşmazlık ve isyana kalkışma durumunda kendilerine müdahele ederdi.[466] Buradan da anlaşılacağı üzere Taşra veya Eyaletin en başında Mirza yer almaktaydı. Timurlularda hükümdarın kendi divânı olduğu gibi, bölgelerin yöneticisi konumunda bulunan Mirzaların da kendi divânları bulunmaktaydı. Bu divân modeli merkezdeki ile aynı olup, sadece teşkilât bakımından merkezdekine oranla daha küçük çaptaydı.[467] Taşra divânlarının Şiraz, İsfahan, Yezd, Herat ve Semerkand şehirlerinde bulundukları kaynaklarda bulunan az sayıdaki bilgiler arasındadır. Timurlularda ayrıca Taşra divânının başkanlarına ise "*Sâhib-i-divân*" adının verildiği görülmektedir.[468]

Bu durum Osmanlı devletinde de görünmektedir. Şöyle ki;*"Şehzadeler babalarının sağlığında yüksek bir sancağın idaresine (sancağa çıkma) tayin edilirler ve bu suretle bütün askeri ve idari işlerde alıştırılırlardı*." Osmanlı devletinde bir şehzade ortalama on beş yaşlarına geldiğinde sancağa çıkar ve kendilerine yardımcı olmak ve yetiştirmek üzere Lala denilen tecrübeli bir devlet adamı gözetiminde faaliyette bulunurdu. Sancakta bulunan şehzadelere Çelebi sultan deniliyordu. Ayrıca şehzadelerden sancakbeyi olanların mahiyetinde nişancı, defterdar, reisülküttab, kalem heyetiyle miralem, mirahur, kapı ağası ve diğer bazı saray erkânı bulunurdu. Şehzadeler üzerine tayin edilen lalalar devlet içerisinde itimat edilen tecrübeli vezirlerdi ve yaşça küçük olan Çelebi sultanların divân işlerini de bu lalalar görürdü.

---

[464] Alan, **a,g,e,** s. 283.
[465] Alan, **a,g,e,** s. 283.
[466] Yağlı, **Vezirlik Kurumu**, s. 86.
[467] Alan, **a,g,e,** s. 279.
[468] Manz, **a,g,e,** s. 302.

Fakat yaşça büyük Çelebi sultanlar kendi divânlarını oluşturur ve sancaklarına ait işleri kendileri görürlerdi.[469]

TIMURLU TAŞRA TEŞKİLÂTI

MIRZA/EMIR

1----------1----------1----------1

HÜKÜMDAR

DİVÂN MUHASIL TAMGACI KUTVAL DARUGA

Muizzü'l- Ensab'a göre; Timurlu Devlet Teşkilâtının merkez teşkilâtı ile taşra teşkilâtının aynı olduğu açıkça görülmektedir. Bu benzerliğin yanısıra vezirlik kurumunun her iki teşkilâtta da aynı olduğu göze çarpan başka bir özelliktir. Mirzalar, Emir Timur tarafından önemli şehirlerin başına getirildikleri gibi, hükümdarlık için tecrübe ve deneyim kazanmaları için[470] onların başına atabek olarak en güvendiği emirlerini de görevlendirirdi. Bu sayede Mirzalar, bu seçkin emirlerin tecrübelerinden yararlanırken, emirler de Mirzalar vasıtasıyla itibarlı bir konuma yükselirlerdi.[471] Ayrıca belirtilmelidir ki, Timurlu devletinde önemli şehirlerin başına sadece hanedan mensubu olanlar değil, gerektiğinde emirler de tayin edilebilirlerdi. Emirler tek başlarına taşra teşkilâtlarına tayin edildikleri gibi bazen Mirza'nın yanına yardımcı olarak da tayin edilebilirlerdi.[472]

3.4.1. Daruga

Moğol hakimiyetinin bir sonucu olan yeni terimler, feth edilen bölgelerde kullanılmaya başlandı. Dolayısıyla "*Daruga*" kelimesi Moğol kültürünün bir ürünüdür. Bu makam tüm Moğol devletlerinde görüldü gibi Timurlu devletinde de görülmüştür. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Timurlu devletinde bir nevi eyalet sistemi vardı. Bu bağlamda daruganın görevleri arasında, şehrin idaresini, emniyetini sağlamak ile beraber, asker toplamak ve bölgenin imar ve zirai faliyetlerini teşvik etmekti.[473] Babürnâme'ye göre; "*daruga askeri vali, bir bölgenin idaresini ve*

---

[469] Halaçoğlu, **a.g.e.** s. 4-5.
[470] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s. 113.
[471] Alan, **a.g.e**. s. 270.
[472] Yağlı, **Vezirlik Kurumu**, s. 113.
[473] Salih Pergâri, Hüseyin Müftehari ve Akber Saburi, **"Caygah ve Karkerd Menseb-ı Daruğa der Devrey-i Timuriyan",** Fasılnâmey-i iİlmi- Püjhûhişi Tarih-i İslam ve İran, Kış 1393, S. 24, s. 44.

düzenini sağlayan memurdur."[474] Bir diğer kaynağa göre" *Cengiz Han'ın halefi bütün devletlerde görülen bu memuriyet Timurlu Devleti döneminde de varlığını sürdürdü. Ancak Timurlu devleti bünyesinde var olan darugalar ile diğer devletlerdekinin birebir aynı olduğu söylenemez. Darugalar yeni ele geçirilen bölgelere gönderilen ilk Çağataylı görevlileri idi. Hatta küçük devletçikler, yerel hanedanlar, kendi bölgelerine daruga tayin edilmesini Timur'dan isteyerek, onun hâkimiyetini kabul ettiklerini gösterirlerdi*".[475]

Manz'a göre Timur, " *hâkimiyeti altına aldığı yerlere yönetici olarak oğullarını ya da torunlarını atıyor, emirleri altına Ulus içindeki farklı gruplardan oluşan Çağatay ordularını veriyordu*".[476] Daruga, eyaletlerin hâkimi olan Mirzalardan sonra en etkili mevkie sahip kişilerdi. Daruga, şehrin veya nahiyenin hâkimiydi. Bazen bölgenin yerel hâkimi ile beraber şehri yönetirlerdi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi darugalar, fethedilen bölgeye ilk atanan Çağataylılardı ve onlar ile birlikte bir Çağatay garnizonu da bölgeye sevk edilirdi. Keza bu teşkilâtın görevi bölgedeki düzeni sağlamak ve olası isyanları ve ayaklanmaları bastırmaktı. Daruga, şeri davalara müdahele etme hakkına sahip değildi. Fakat mahkeme davalarında (Yarğuyi davalar) kendisine başvurulurdu. Örneğin gasp edilen hakların geri verilmesi ve şehir düzenini bozan bozgunculardan gelen şikâyetlere müdahele etmek gibi veya buna benzer şehir düzenini tehdit eden her türlü unsurlara karşı kendisine başvurulurdu. Darugalar her ne kadar mahalli divân ile irtibat halinde olsa da, maliye toplama gibi bir yetki sahibi değildi ve maliye personelleri de onların denetimi altında değillerdi.[477]

3.4.2.Kutval

Bu kelimenin Hintçe menşeli olduğu söylenmektedir. "*kot" ve " vala*" kelimelerinin birleşmesi sonucunda oluşmuştur. Kutvallar kale veyahut hisarın korunmasından sorumlu kimseler olup, gerek görüldüğü zaman darugalar da bu görevi devir alabilirlerdi.[478] Divân işlerinde dahil olmayan bu makam için kaynaklarda pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır.[479]

---

[474] **Babürnâme,** s. 656.
[475] Alan, **a.g.e.** s. 283-286.
[476] Manz, **a.g.e.** s. 125.
[477] Azizyan, **a.g.m.** s. 38.
[478] Yağlı, **Vezirlik Kurumu,** s.119-120.
[479] Azizyan, **a.g.m.** s. 37.

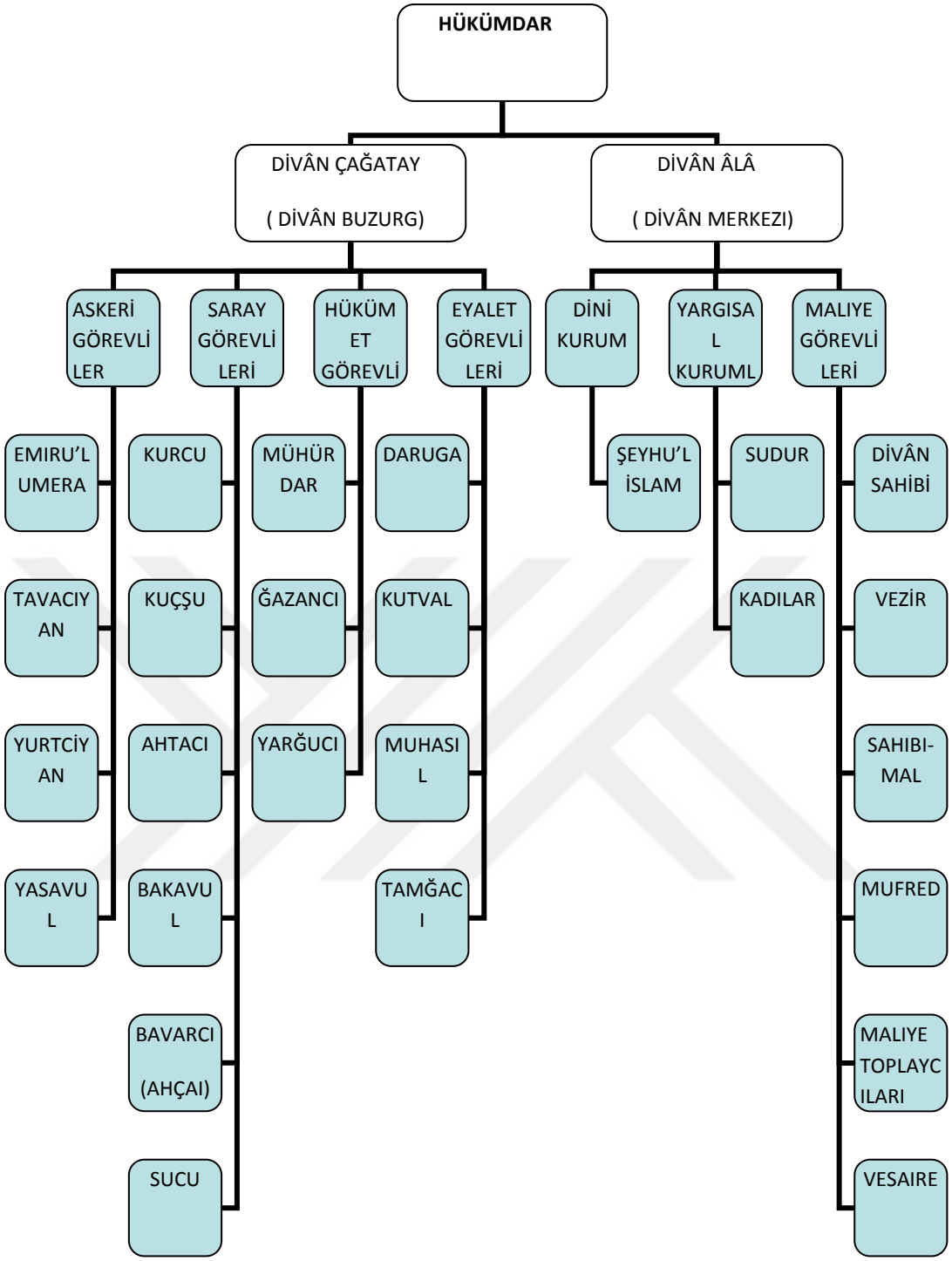
3.4.3. Muhassıl

Muhasıllar maliye toplayıcıları olup, genellikle Çağataylılardan seçilirlerdi.[480] Bu makam İlhanlılar zamanındada faaliyet göstermiş olup, bazen taşradaki mali sistemi denetlemek için de görevlendirdikleri görülmüştür.[481]

3.4.4. Tamgacı

Bu makam görevlileri Emir Timur zamanında, ticari vergiler ve özellikle gümrük vergilerini toplamak ile mükellef olan tahsildarlar idi. Bu makam Altın Orda, Kırım ve İlhanlılarda da mevcuttu. Bu makam görevlilerinin topladığı tamga vergisi, İran'dan elde edilen bac ile eşdeğerdi. Yine şehirlerden ticaret ve sanayiden alınan vergiler tamga vergisi kapsamında toplanmaktaydı.[482]

[480] Şeherzad Sasanpour ve Ekrem Eyvazlou, **a.g.m.** s. 54.
[481] Azizyan, **a.g.m**. s. 37.
[482] Manz, **a.g.e.** s. 309.

Resimdeki şema Timurlu Devleti'nin divânları ve dalları göstermektedir.[483]

[483] Şeherzad Sasanpour ve Ekrem Eyvazlou, **a.g.m,** s. 63.

IV. BÖLÜM

MİRZALAR'IN DİNİ HAYATI, İMAR VE İLMİ FAALİYETLERI

4.1. MİRZALAR'IN DİNİ HAYATI

Barthold'a göre Timur'un babası Turagay hakkında bilinen tek şeyin onun inanmış bir müslüman olduğu ve devrin ileri gelen şeyhleri ile iyi münasebetler içerisinde olduğu yönündedir.[484]Dolayısıyla müslüman bir anne babadan dünyaya gelen Timur, ilk dini eğitimini de onlardan almıştı. Okul çağına gelen Timur, Keş'teki dervişlerin medreselerine gitmek sureti ile İslamiyet hakkında yeterince malumat sahibi olmuştu. Timur'da tıpkı babası gibi daha gençlik yıllarında Şeyh Şemseddin Külal[485] ve onun mürşidi Emir Külal ile iyi münasebetler kurmuş ve bu sayede dini bilgilerini pekiştirdiği gibi tasavvuf erkânı ile de irtibatını güçlendirmiştir.[486] Biz ayrıca Emir Timur'un Sünni bir Müslüman olup, Hanefi mezhebine bağlı olduğunu biliyoruz.[487]

Emir Timur'un küçük oğlu Mirza Şahruh, Timurlu hükümdarları içerisinde en dindarı olarak bilinmektedir. Dönemin tarihçileri Mirza Şahruh'u günlük hayattaki ibadetini hiç aksatmayan mütedeyyin bir müslüman ve ayrıca devlet idare ederken İslam dininin gereklerini daima göz önünde bulunduran bir hükümdar olarak nitelendirmektedir.[488] Mirza Şahruh da tıpkı babası Emir Timur gibi dini âlimler ile bir araya gelmekten hoşlanır ve onlar ile beraber her gece tefsir, hadis, fıkıh ve tarih kitaplarını mütalaa ederek çeşitli mevzulardan bahs ederdi. Dini vecibelerini yerine getiren diğer mirzaların içki içtikleri de bilinen bir gerçektir. Fakat Mirza Şahruh diğer mirzaların aksine asla içki içmemiştir. Ayrıca dinen yasaklanmış olan her türlü oyun ve eğlenceden de uzak durmaya özen göstermiştir. [489]

Mirza Uluğ Bey'in ilme ve sanata olan ilgisini anlamamız açısından aşağıdaki sözler oldukça değerlidir. "*Uluğ Beg'e gelinceye dek İslam dünyasında bir bilginin tahtta oturduğu görülmemiştir. İslam tarihçileri bu konuda Uluğ Beg'i ancak*

---

[484] Barthold, **a.g.e.** s. 15.
[485] "Zafernâme"de bu Şeyh'in adı Şemseddin Külal, Barthold'a göre ise Şemseddin Külar ve İbni Arabşah'a göre ise Şemseddin Fahuri olarak zikir edilmiştir. Fakat özü itibari ile bu üç isimde ayni kişiye aittir (Bkz. Barthold, **a.g.e.** s. 15).
[486] Yüksel, **a,g,e,** s. 21.
[487] Yüksel, **a.g.e.** s. 23.
[488] Yüksel, **a.g.e.** s. 29.
[489] Yüksel, **a.g.e.** s. 31.

Aristo'nun hükümdar öğrencisi ile mukayese edebiliyorlardı"[490]. Dönemin İslam tarihçilerinin de takdir ettiği Mirza Uluğ Bey, gerçek bir mümin ve müslüman idi. Uluğ Bey'in dindarlığı hakkındaki şu sözler oldukça anlamlıdır. "*Uluğ Bey babası Şahruh kadar dindar ve İslami açıdan örnek gösterilecek bir hükümdar olmasa da dönemin tarihçileri tarafından namazlarını kılan, Ramazan ayında oruç tutan, dini bayramlarda farz, sünnet ve vecibeleri yerine getirerek sadaka ve zekât veren dindar bir kişi olarak anılmaktadır*".[491] Diğer Timurlu haneden fertleri gibi Mirza Uluğ Bey'in de, ölen yakın akrabaları için Kuran okutmayı ve ayrıca bu özel günlerde yetimlere, fakirlere ve dervişlere sadaka dağıtmayı ihmal etmediğini görüyoruz. Bunlara ilaveten Mirza Uluğ Bey, saltanatı oğlu Mirza Abddüllatif'a kaptırınca, üzerinde bulunan son dini vecibesini de yerine getirmek niyeti içerisinde bulunmuştur.[492]

Mirza Uluğ Bey'i öldürterek Semerkand hâkimiyetini ele geçiren Mirza Abddüllatif devrinde, derviş ve sofilerin önü açılmıştı. Onlar artık her istedikleri vakit saraya girebiliyordu. Mirza Abddüllatif de tıpkı amcası Mirza Şahruh gibi din adamları ile iyi geçinmekte olup, onlar ile dini konular üzerine sohbet etmekten hoşlanırdı. O, ayrıca şeyhler ve seyyidlerden aldığı cesaret ile Cuma hutbelerini merkez camide bizzat kendisi okumaya başlamıştı. Zira tarihte Cuma hutbesi okuyan hükümdarların, İslamiyet'in ilk zamanlarında cennet ile müjdelenmiş kimseler olması Abddüllatif açısından yüksek manevi değer taşımaktaydı.[493] Mirza Abddüllatif de babası gibi, astronomi, tarih ve şiir ile ilgili bir hükümdardı. Fakat onu başka Mirzalardan ayıran en belirgin özelliği ise, oldukça sert mizaclı olmasıydı. Öyle ki, en küçük suçu bile şiddetle cezalandırıyordu.[494] Gerek Mirza Abdüllatif ve gerekse halefi Mirza Abdullah'ın saltanatlarının kısa sürmesi, onların yaşantıları hakkında bizi fazla malumat sahibi yapmasa da, biz her ikisinin de mütevazı, dindar kimseler olduğunu ve ayrıca tıpkı diğer Timurlular gibi Sünni inançlı ve Hanefi mezhebine bağlı olduklarını söyleyebiliriz.[495]

1451 yılında Mirza Abdullah'ı bertaraf ederek Semerkand hâkimiyetini ele geçiren Mirza Ebû Said, akıllı, mantıklı ve feraset sahibi olan Timurlu

---

[490] Barthold, **a.g.e.** s. 113.
[491] Yüksel, **a,g,e,** s. 32.
[492] Yüksel, **a.g.e.** s. 33.
[493] Golubev, **a.g.e.** s. 127.
[494] Yüksel, **a.g.e.** s. 34.
[495] Yüksel, **a.g.e.** s. 35.

hükümdarlarındandı.[496] Mirza Miranşah'ın kolundan gelen Ebû Said, böylelikle saltanatı ele geçirerek, Mirza Şahruh kolundan süregelen hâkimiyete de son vermişti. Mirza Ebû Said zamanında basılan paraların üzerine " *es-sultan Ebû Said el Adil*" ve " *sultanü'l-azam sultan Ebû Said Gürkan*" gibi unvanlar darbedilmiştir. Mirza Ebû Said'in çocukluğundan itibaren 25 yaşına gelene dek kaynaklarda fazla bilgi olmamakla beraber, Mirza Uluğ Bey'in denetiminde ve ordusunda görev ifa etiği bilinen az sayıdaki malumatlar arasındadır.[497] Mirza Ebû Said on dokuz yıllık saltanatı süresince adaleti yaymak, halkını korumak ve tebaası üzerinde adaleti sağlamak ile meşgul olmuştur. Ayrıca bunları yaparken şeriatı her zaman göz önünde bulundurmuş, seyitler, ulema, şeyhler ve fâzıl kimselere iyi davranarak örnek bir hükümdar görüntüsü çizmiştir. Mirza Ebû Said adil kişiliğinin yanı sıra dindarlığı ile de ön plana çıkmış ve özellikle tasavvuf ehline verdiği önem itibarıyla Nakşibendî şeyhi Ubeydullah-ı Ahrar ile iyi münasebetler içerisinde bulunmuş ve her işinde kendisine danışmıştır. Yukarıda zikr edilen bilgiler ışığında kendisinin Mirza Şahruh'tan sonra en dindar Timurlu hükümdarı olduğu kanaatine varabiliriz.[498]

1469 yılındaki Ebû Said'in Azerbaycan seferi kendisinin ölümü ile sonuçlanmış ve bu fırsattan istifade eden Hüseyin Baykara, 24 Mart 1469 yılında Herat'ı ele geçirmiş ve adına hutbe okutarak Timurlu hanedanının son güçlü hükümdarı olma unvanını kazanmıştı.[499] O, ilk başlarda Şiiliğe ilgi duydu ise de, daha sonra bu kararından vazgeçerek Sünniliği tercih etmiştir.[500]Adil, cesur ve mütevazı bir kişiliğe sahip olan Baykara, şeriat kurumlarını güçlendirmiş, zulüm ve küfrü bertaraf etmek için çaba sarf etmiştir.[501]

4.2. MİRZALAR'IN İMAR FAALİYETLERİ

Şüphesiz Emir Timur'un otuz altı yıllık saltanatı genellikle seferler ve fetihler ile geçmişti. Timur'un fethi sırasında bazı şehirler tahribata uğramış ve oradaki mimarlar, sanatçılar, âlim ve fâzıl kimseler başkent Semerkand'a götürülmüşlerdir. Ve onlardan Semerkand'ı yeniden inşa etmeleri noktasında azami şekilde

[496] Yüksel, **a.g.e.** s. 35.
[497] Alan, **a.g.e**. s. 122.
[498] Yüksel, **a,g,e,** s. 35-36.
[499] Alan, **a.g.e.** s. 217.
[500] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 114.
[501] Yüksel, **a.g.e.** s. 37.

yararlanılmıştı.[502] Kaynaklara göre; Timur'un Hindistan seferinden getirmiş olduğu ganimetlerin ve binlerce kölenin nehirden[503] geçmeleri iki gün boyunca sürmüştü. Yine aynı kaynağa göre; " *Timur, ele geçirdiği tüm şehirlerden ressam, kakmacı, duvar ve silah ustaları arasından en mahir olanları bir araya getirilmelerini ve bileklerine zincir vurularak Semerkand'a götürülmelerini emretti*".[504] Buna benzer başka bir sevkiyat da Şam'ın fethedilmesinden sonra gerçekleşmişti. Emir Timur, 19 Mart 1401'de fethettiği Şam'ı terk etmişti. Fakat beraberinde Semerkand'ı şenlendirmek için ipek dokuyucuları, silahçılar, çömlekçiler ve topladığı bütün sanatkârları önüne katarak Semerkand'a getirdi ki, bunlar arasında daha on iki yaşında bulunan İbni Arabşah da bulunmaktaydı.[505] Yine Harold Lamp'a göre; Semerkand şehri Timur'un isteği ve zevki doğrultusunda inşa edilmişti. Emir Timur, kendi ırkdaş fatihleri gibi, İran mimarisini birebir taklit etmemişti. Bu sebepten Semerkand'daki yapılarda İran sanatsal mimari izlerinden çok, Tatar sanatsal izleri ile karşılaşmaktayız.[506]

Timur'un Hindistan seferinden galip olarak Semerkand'a dönüşünden sonra şehirde bütün yaz boyunca bayram yapıldı. Ayrıca Timur, Semerkand'ı dünyanın başkenti yapmakta ısrarlıydı ve bu nedenle şehrin merkezine dört katlı devasa "*Gök Saray*" adının verildiği kocaman bir sarayın yapılmasını emretti. Bu saray dışarıdan getirilen esir, köle ve ustaların gece gündüz çalışmaları sayesinde tamamlanabildi ve daha sonra Timurlu Devleti'nin hazinesi burada muhafaza edildi.[507]

(Emir Timur'un 1404 yılında Semerkand'da yaptırdığı muhteşem Kök Saraydan bir resim.[508])

---

[502] Abdül Hâkim Tabibi, **Tarih-i Herat der Ahd-i Timuriyan,** Kabil: İntişarat-ı Maiwand, 1368, s. 4-5.
[503] Emir Timur bu sırada iki gün Tirmiz şehrinde dinlenmişti ve bu sırada askerleri, ganimetleri ve köleleri Ceyhun nehrinden karşıya taşımışlardı.
[504] Golubev, **a.g.e.** s. 3
[505] Grousset, **a.g.e.** s. 441.
[506] Lamb, **a.g.e.** s. 218.
[507] Golubev, **a.g.e.** s. 4.
[508] http://www.aitotours.com/dtour/34/uzbekistan-to-iran/default.aspx. E.T. (01.12.2019).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Emir Timur, Semerkand'ı dünyanın en büyük şehri yapmak istiyordu. Bu maksat ile Semerkand yakınlarında birçok köyler inşa ettirdi ve onlara Dimaşk, Mısır, Şiraz, Sultaniye ve Bağdat gibi isimler verdi. Emir Timur ayrıca şehir dışında bahçeler inşa ettirmişti ki, bunlardan bazıları hanımlara özeldi. Bu bahçelerin isimleri Dilgûşa, Şimal, Nakş-i Cihan, Çenar, ve Taht-ı Karaca olarak kaydedilmiştir.[509] Barthold'a göre " *Timur Semerkand dışında yaptırdığı muhteşem saraylar ve bahçeleri (1378 yılında Tuman Ağa için yaptırılan Cennet bahçesi ve 1397'de Tükel Hanım'a verilen Dilgüşa bahçesi) yalnız hanımlarına ayırmıyor, aynı zamanda kızları içinde bahçeler inşa ettiriyordu (1397 yılında Timur'un torunu, Miranşah'ın kızı için yapılan Şimal bahçesi örnek verilebilir.)*[510]

Timur, bünyesinde suskun ve şairane bir zevk taşımaktaydı. Onun yaptırdığı binaların hepsi sağlam ve devasa boyutlardaydı. Ayrıca Timur, tüm diğer bozkır insanları gibi akan su nehirlerinden ve yeşilliklerden hoşlanırdı. Bu sebepten onun inşa ettirdiği tüm saraylar bahçeler ile çevriliydi.[511] Yukarıda verdiğimiz örneklerden açıkça görünmektedir ki, kendisini yerleşik düzenden uzak ve daha çok askere yakın hisseden Timur, son dönemlerinde farklı davranarak daha çok imar faaliyetleri içerisinde bulunmuştu. Enteresandır ki, aynı Emir Timur, daha evvel bu davranışı sergileyen Emir Kazağan'ın oğlu ve torununu Cengiz Han Yasa'sına karşı gelmek ve yerleşik hayatı benimsemek ile itham etmişti.[512]

4.2.1. Mirza Şahruh Devri İmar Faaliyetleri

Emir Timur'dan sonra iktidara gelen Mirzalar, Emir Timur'un cihangirlik siyasetini bir kenara bırakıp bayındırlık, ilmi ve sanatsal faaliyetlere azami bir çaba sarf ettiler. Bunun neticesinde onların döneminde, başta Herat, Şiraz, Meşhed ve Yezd şehirleri olmak üzere pek çok şehir gözle görülür bir ihtişama kavuştu. Konu ile ilgili Timurlular dönemine ait 210 şairden sadece 23 kişisi Timur'un dönemine ait iken, geriye kalanları ise Timur'dan sonra tahta geçen mirzalar döneminde desteklenmiş ve teşvik edilmişlerdi. Bilhassa Mirza Şahruh döneminde destek zirveye ulaşmıştır.[513] Mirza Şahruh babası dönemindeki savaşlara ve tahribatlara bizzat şahit olmuştu ve bu

---

[509] İsmail Aka, **"Faaliyet hay-i Umrani Timurian der asr Mirza Şahruh",** Meceley-i Mekteb-i Tarih, Çev: Akram Najabati, Sonbahar 2009, S. 5, s.175; Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, s. 193.
[510] Barthold, **a.g.e**. s. 29.
[511] Lamb, **a.g.e.** s. 218.
[512] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, s. 193.
[513] Abdül Hâkim Tabibi, a.g.e. s. 5.

sebepten yapılan bu tahribatları tamir etme düşüncesi içerisinde oldu. O, elinde bulundurduğu bölgelerde yeni savaşları ve tahribatları önlemek adına azami çaba sarf etti.[514]Mirza Şahruh ile ilgili Rene Grousset'in şu tespiti oldukça manidardır. " *Timur'un dördüncü oğlu olup babasının ölümü anında yirmi sekiz yaşında bulunan Şahruh, Horasan valiliğini almıştı. Derhal şunu söyleyeyim ki o ailenin yaradılış itibari ile en muvazeneli ve siyasi kabiliyetleri olan yegâne ferdi idi*."[515]

(Afganistan'ın Herat şehirnde bulunan ve ayrıca Timurlular devrinde ihya edilip günümüze kadar ayakta kalan ender yapılardan biri olan İhtiyareddin Kalesinden bir manzara.[516])

Mirza Şahruh, Halil Sultan ile olan saltanat mücadelesini kazandıktan sonra oğlu Mirza Uluğ Bey'i Semerkand'a vali tayin etmiş ve kendisi babası zamanında yapılan tahribatlar ile ilgilenmeye başlamıştı. O, İhtiyareddin kalesini yeniden onartmış ve Bağ-ı Sefed adı verilen köşkü de onararak diğer oğlu Mirza Baysungur'a tahsis ettirmişti. Mirza Baysungur burada şairler ve edipler ile divân şiirleri üzerine çalışmalar yapmıştı. Özellikle Firdevsi'nin Şehname'si üzerinde yaptığı çalışmaları ile bilinen Mirza Baysungur, Şehname'nin mukaddemesini bizzat kendisi yazmıştır. Daha sonra bu Şehname "*Zeyl-i Şehname'yi Baysunguri*" adı ile meşhur olmuştu.[517] Mirza Şahruh ayrıca 1410 yılında Mirza Baysungur'un karargâhı mahiyetinde olan Bağ-ı Safed'e yeni bir bölme ekleterek köşkü genişletmiş ve daha kullanışlı bir hale dönüştürmüştü. Mirza Baysungur bu köşke olan bağı sebebi ile hayatının sonuna kadar burada (ö.1433) kalmıştır.[518] Yine Herat'taki Kert (1245-1389) hanedanı

[514] Abdül Vahit Seyidi, a.g.e. s. 171.
[515] Grousset, **a.g.e.** s. 447.
[516] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herat_Citadel.jpg?uselang=fa. E.T. (01.12.2019).
[517] Abdül Hâkim Tabibi, **a.g.e.** s.31.
[518] Aka, **a,g,m** s.1.

zamanından kalma bir diğer önemli yapıt olan Bağ-ı Zagân, keza Mirza Şahruh tarafından onarılarak kendisi için devletin yönetildiği yer olarak tahsis edilmişti.[519]

Emir Timur hayatının son yıllarında imar faaliyetlerine ağırlık vermişti. Bilakis Mirza Şahruh hükümranlığının ilk beş senesi içerisinde fazlasıyla imar faaliyetleri içerisinde bulunmuştu. Mirza Şahruh, tahta geçince Herat'ı başkent yapmış ve özellikle bu şehirde imar faaliyetlerini yoğunlaştırmıştı. Zira Herat şehri ta Emir Timur'un 1381 yılında gerçekleştirdiği askeri seferden bu yana harap olmuş, şehir kapısı sökülerek Semerkand'a götürülmüş ve kaleleri de oldukça tahrip edilmiş vaziyetteydi.[520] Mirza Şahruh ayrıca Herat'ta bir Darüşşifa inşa ettirdiği gibi, 1425 yılında Herat'ın 2,5 km kuzey-doğusunda bir köyde yer alan Hâce Abdullah-ı Ensârî'nin (ö 1088) kabri üzerinde büyük bir türbe de yaptırmıştı.[521] Mirza Şahruh Halil Sultanı yendikten sonra kısa bir süreliğine Semerkand'da bulunmuş ve bulunduğu yerden emirlerinden Celaluddin Firozşah'a Herat şehrinin başta Esar-ı Faysal ve şehir kapıları olmak üzere en iyi şekilde tahkim edilmesi talimatını vermişti. Emir Celaluddin Firozşah, Mirza Şahruh'tan gelen bu talimatı harfi harfine yerine getirmişti. Hafız-ı Ebru'un dediği gibi "*o dönemde, o kadar çok iş yapıldı ki, daha önceki hükümdarlar bunun onda birini bile yapmamışlardı*."[522]

4.2.2. Mirza Uluğ Bey İmar Faaliyetleri

Mirza Uluğ Bey, 19 Cemâziyelevvel 796'da (22 Mart 1394) Azerbaycan'ın Sultâniye şehrinde doğdu. Babası Emir Timur'un küçük oğlu Mirza Şahruh, annesi Gevherşad begim'dir. Uluğ Bey unvanı Timurlular'daki "*Emîr-i Kebîr*"in Türkçe karşılığıdır.[523] Mirza Şahruh'un en büyük oğlu olan Mirza Uluğ Bey, babası tarafından Semerkand genel valisi olarak atanmıştı. Mirza Uluğ Bey, burada ilmi faaliyetler içerisinde bulunduğu gibi birçok medrese ve hankâh da yaptırmıştır. Mirza Uluğ Bey ayrıca Semerkand'a devasa bir rasathane yaptırmış olup, dönemin ünlü âlimlerinden Mevlana Gıyasüddin Kaşi ve Mevlana Muinuddin Kaşani gibi şahsiyetler ile burada çalışarak zicler/astronomi cetvelleri tertip ettirmiştir.[524]

---

[519] Aka, **a,g,m** s.1.
[520] Veliullah Kavusi, **Baz sazı asar mimari der devreyi Timurian,** Yay, Tarih Temedun İslami, 6. yıl S 12 sonbaha-kış 1389 h.ş. s. 115.
[521] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 195.
[522] Veliullah Kavusi**, a,g,m,** s. 115.
[523] Yavuz Unat, **a.g.m.** s. 127-128.
[524]Hayrunnisa Alan, **Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı son Dönem Sanatkârları**, Bilig Dergisi, Yaz 2004, S. 30, s. 158.

Uluğ Bey tarafından yaptırılan bir diğer önemli yapıt ise Uluğ Bey Medresesidir. Bu medrese bugün Registan adıyla anılmakta olup, zamanında pazar yeri olarak kullanılan meydanda yer almaktadır. Timurlu geleneğine uygun bir biçimde inşa edilen bu külliyeden, kervansaray, hankah ve diğer bölümleri zarar görürken sadece medrese ayakta kalmıştır. Giriş kapısı üzerindeki kitâbede medresenin Uluğ Bey Küregen tarafından 1417 yılında başlandığı ve 1420 yılında tamamlandığı yazılıdır.[525] Mirza Uluğ Bey ayrıca, Kûhek tepesinin batı eteğinde Meydan Bağı adlı bir bahçe yaptırmış ve onun ortasında Çihil-Sütün adı verilen büyük bir bina inşa ettirmiştir. İki katlı ve sütunları taştan oluşan bu binanın dört tarafında minareye benzer büyük burçlar konumlandırılmıştır.[526]Ayrıca Meydan Bağı'nın duvarları Çin'den getirilen çinilerle kaplatıldığı için ayrı bir güzelliğe kavuşmuştu.[527] Mirza Uluğ Bey, ayrıca medrese ve hankâha yakın bir yerde "*Mirza Hamamı*" adında bir hamam da inşa ettirmişti. Zemini çeşitli taşlar ile düşenmiş olan bu hamamın bir benzeri ne Horasan'da ne de Semerkand'a bulunamıyordu.[528]

(Matematikçi ve astronom olan Timurlu Hükümdarı (1447-1449) Mirza Uluğ Bey tarafından Semerkand'da inşa edilen çift katlı Medrese.[529])

---

[525] Engin Beksaç, "Uluğ Bey Medresesi", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 2012, C. 42, s. 129-130; Aka, Mirza Şahruh ve Zamanı, s. 197.
[526] Babürnâme, s. 188.
[527] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 198
[528] Aka, **a,g,e,** s. 198.
[529] Beksaç, **a.g.m**. s. 129.

(Uluğ Bey medresesi, Registan, Semerkand, Özbekistan. “Ulugh Beg Madrasah”.[530])

(Semerkand’da bulunun Uluğ Bey, Rasathanesi.[531])

[530] https://tr.depositphotos.com/92750762/stock-photo-ulugh-beg-madrasah.html. E.T. (01.12.2019).
[531] https://www.sonhaberler.com/genel/timur-un-unlu-astrolog-torunu-kimdir-h668767.html. E.T. (01.12.2019).

(Semerkand'da bulunan Uluğ Bey, Rasathanesine giden yol.[532])

4.2.3. Mirza Ebû Said Dönemi İmar Faaliyetleri

Mirza Ebû Said'in saltanatı 18 yıl sürmüştü. Bu dönem bir hükümdar için fazla görünse de, Mirza Ebû Said, saltanatının çoğunu içerdeki mirzaların isyanı, emirlerin başkaldırmasıyla ve dışarıdaki düşmanları ile mücadele etmekle geçirmişti. Mirza Ebû Said, bütün bu uğraşlara rağmen, ilim ve sanatı pek destekleyemediyse de, az miktarda imar faaliyetleri içerisinde bulunmuş, tarımı desteklemiş ve ahaliyi rahatlatmaya yönelik adımlar atmıştı.[533] Örneğin Niretu kalesi ele geçirilince, kale etrafındaki toprakların verimliliği fark edilmiş ve buradaki ahalinin hazırlanan tarlalara ekim yapmaları bizzat Mirza Ebû tarafından teşvik edilmişti.[534]

Mirza Ebu Said'in talimatı doğrultusunda veziri Kutbeddin Tavus Simnami'nin gözetiminde Herat'in kuzeyinde büyük bir sulama kanalının temeli atılmıştı. Sulama projesinin bittiği haberi Mirza Ebû Said'e ulaştığında, kendisi Irak üzerine sefer hazırlığında bulunmaktaydı. Mirza Ebû Said, bu projenin bitmiş olmasına çok sevinmiş ve Irak seferinden bu proje daha da önemli olduğuna vurgu yaparak "*böylece Herat şehri daha mamur olacaktır*" demiştir. Ayrıca bu işe vesile

---

[532] https://www.sonhaberler.com/genel/timur-un-unlu-astrolog-torunu-kimdir-h668767.html. E.T. (01.12.2019).
[533] Alan, **a.g.e.** s. 303.
[534] Alan, **Sultan Ebû Said Devri,** s. 143.

olan söz konusu vezirin de Mirza Ebû Said gözünde prestijinin artığı de zikredilmiştir.[535]

Mirza Ebû Said döneminde, tarımın teşvik edilmesi bir devlet politikası olarak ele alınırdı. Ayrıca onun döneminde tarım sadece Herat'ta değil bütün Mâverâünnehr'de teşvik edilmekteydi.[536] Zira bu dönemde büyük arazilere sahip olan Hoca Ahrar, buradan elde ettiği gelirleri tüccarlara işletmeleri karşılığında veriyor ve böylece büyük şehirlerde büyük sermayeler ortaya çıkmış oluyordu.[537]

4.2.4. Mirza Sultan Hüseyin Baykara Dönemi İmar Faaliyetleri

Mirza Hüseyin Baykara, Muharrem 842'de (Haziran-Temmuz 1438) Herat'ta dünyaya geldi. Hem annesi Fîrûze Begim, hem de babası Mirza Mansûr tarafından Emir Timur'un soyundandır.[538] Hüseyin Baykara sadece hükümdarlığı ve şairliği ile önemli bir şahsiyet değildir. Sanatkârları koruması ve yönettiği şehirleri de imar etmesi bakımından da tarih sayfalarında yerini almıştır. Onun döneminde Herat bir kültür merkezi olmuş ve burada pek çok sanatkâr ve ilim adamı yetişmiştir. Söz konusu dönemde sadece edebiyat değil, tezhip, minyatür ve cilt sanatları da büyük ilerleme kaydetmiştir.[539]

İmar faaliyetleriyle de ilgilenen Hüseyin Baykara, Cihânârâ Sarayı ile kendi adını taşıyan bir cami ve medrese inşa ettirmiştir. Şifâiye adı verilen tıp okulu ve hastane de onun döneminde hizmete açılmıştır. Hüseyin Baykara, Bâyezîd-i Bistâmî'nin soyundan Şemseddin Muhammed'in isteğiyle, Belh yakınlarında bir köyde bulunan ve Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen bir makamın üzerine türbe yaptırmış, burada daha sonra çarşı ve hamamlarıyla yeni bir köy kurulup vakıflar tahsis edilmiştir. Bu köy 19. yüzyılda büyüyerek Mezâr-ı Şerif adıyla Afganistan'ın en büyük şehirlerinden biri haline dönüşmüştür.[540] Timurluların sanat ve mimarisindeki en önemli unsur ise, daha evvel bu denli renklerin kullanılmamış olmasıdır. Binaların tüm görünebilir yerlerini kaplayan bu muhteşem renk zenginliği çinilerin süslemeleri ile bir araya gelerek oldukça güzel görüntüler ortaya

---

[535] Alan, **Sultan Ebû Said Devri,** s. 143.
[536] Alan, **Sultan Ebû Said Devri,** s. 143-144.
[537] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 155.
[538] Hamid Algar ve Ali Alparslan, **"Hüseyin Baykara",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 1998, C. 18, s. 530.
[539] http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/dogu-turkcesinin-sultan-sairi-huseyin-baykara. E.T. 15.01.2015).
[540] Hamid Algar ve Ali Alparslan, **a.g.m**. s. 531-532.

çıkarmaktaydı. İster yapı sanatı açısından ister süsleme bakımından seçkin ve nadide eserleri ile Timurlu devri mimarisi de oldukça üstün bir noktaya erişmişti. Avrupa'da sadece ilmi yönden değil aynı zamanda mimarı açıdan da "Timurlu Rönesans"ı tabirinin kullanılmaya başlaması büyük bir önem taşır. Timurlu dönemindeki bu güzel süsleme çiniler, daha sonra Safevîlere sirayet etmek suretiyle günümüze kadar ulaşmıştır.[541]

(Hüseyin Baykara Divân'ının ilk iki sayfası.[542]**)**

MEZAR-I ŞERİF / AFGANİSTAN DAKİ HZ ALİ TÜRBESİ

(Günümüzde Afganistan'ın Mezar-i Şerif şehrinde bulunan ve Hz. Ali'nin türbesi olduğuna inanılan "Ravza-i Şerif'ten" bir resim.[543])

---

[541] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, s. 200.
[542] https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-baykara E.T. 06.05.2020.

(Günümüz Herat'tan Timurlular devrinde yapılan tarihi yapıdan bir manzara[544])

4.3. MİRZALAR'IN İLMİ VE SANATSAL FAALİYETLERİ

Emir Timur kendisinden önce bölgeye hâkim olan göçebelerin aksine yerleşik hayata daha çok önem veren ve hatta teşvik eden bir hükümdar olmuştur. Emir Timur'un seferleri her ne kadar onun imar faaliyetlerini gölgede bıraksa da, aslında bu iki olay bir diğeri ile irtibatlıdır. Çünkü sefer demek kazanan açısından zenginlik ve refahın kaynağı olurken, kaybedenler açısından korku, dehşet ve yıkım demektir. Konu bağlamında Emir Timur'un çok erken dönemde şehirlerin, ticaretin ve tarımın önemini kavradığını görmekteyiz. Bu sebeple Emir Timur, uzun süren seferlerinden elde ettiği ganimetleri ve bu bölgelerden toplanan âlim sanatkâr ve zanaatkârları Semerkand ve civarlarını bayındır hale getirmeleri için adeta seferber ettirmiştir.[545]

Emir Timur, yukarıda bahsettiğimiz kaynaklar ile Semerkand'da devasa binalar, medreseler, mescitler ve ayrıca çok güzel ve etkileyici bahçeler yaptırmıştır. Emir Timur, sadece âlim ve fâzıl kişileri değil, aynı zamanda eli iş tutan her türlü meslek erbabını kendi başkenti Semerkand'a götürmeye özen göstermiştir. Timur, "*Dokumacı, terzi, taş ustası, marangoz, çadır dokuyucu, seyis, baytar, miğfer yapıcısı, nakkaş, şahin eğiticisi, yay ustası, kısacası elinden herhangi bir iş gelen ne kadar*

---

[543] http://peygambermezar.blogspot.com/2015/02/ hzalinin-mezari-ve-turbesi.html. E.T. (01.12.2019).
[544] https://www.altayli.net/turkistanda-turkluk-ve-ali-sir-nevai.html. E.T. (01.12.2019).
[545] Alan, **a.g.m.** s. 153.

insan varsa onları da topladı. Sonra bu insanları beylerine taksim edip Semerkand'a götürülmekle vazifelendirdi"[546] Timurlu devri tarihçilerinden Semerkandî Tezkire'sinde Emir Timur'un kendi ifadesinden alıntı yapılarak şöyle demiştir; *"Ben Semerkand ve Buhara'yı âbad etmek uğruna, kılıcımın gücüyle yeryüzünü harap*"[547]ettim. Emir Timur yedi yıllık seferin ardından çok sevdiği torunu Mirza Uluğ Bey'i evlendirdi. Arabşah'ın aktardıklarına göre; "*bu sırada başkent Semerkand fazilet sahipleri ve ilim adamlarının merkezi konumundaydı*."[548]

4.3.1 Mirza Şahruh ve Halefleri Dönemi'ndeki İlmi Faaliyetler

Emir Timur'un ölümünün ardından (ö.1405) saltanat mücadelesini kazanan Mirza Şahruh olmuş ve hâkimiyetini diğer Mirzalara kabul ettirmeyi başarmıştı. Mirza Şahruh'un saltanat devri, her şeyden önce iyi eğitimli mirzaların olması ve ayrıca siyasi istikrarın sağlanması ile birlikte, bilimde ve sanatta adeta tavan yapmıştır. Ayrıca Emir Timur devrinde iş başında bulun emirlerden Emir Alike Kükeltaş ve Emir Firuzşah'ın da tecrübeleri ile Mirza Şahruh'un hizmetinde bulunarak görevlerini sürdürmüş olmaları da elde edilen başarıların tesadüfî olmadığını gösterir. Öte yandan başta Mirza Şahruh'un eşi Gevharşad Hanım olmak üzere, mirzalardan her biri Uluğ Bey, İbrahim Sultan ve Baysungur Mirza, bilim ve sanatın hamiliğini yapmak için çetin bir yarışa girmişlerdir.[549]

Mirza Şahruh devrinde sadece Herat değil, aynı zamanda Şiraz, Meşhed, Semerkand, Buhara'da ilmi faaliyetlerden nasibini almıştır. Ayrıca Gevharşad Begim devlet işlerinde önemli katkılar sağladığı gibi, Meşhed'de de birçok medrese imaret ve camii yaptırmıştır. Ayrıca Fars bölgesinin merkezi olan Şiraz, Mirza İskender'den sonra Şahruh'un oğlu, İbrahim Sultan'ın denetimine girmiş ve İbrahim Sultan da burada önemli yapıtlar inşa ettirmiştir. Mirza İbrahim ayrıca edebiyata olan ilgisinin yanı sıra tarih ile de ilgilenmiş ve Şerefeddin Ali Yezdî'ye Zafernâme adlı eseri yazdırmıştır.[550] Mirza İbrahim tarafından Şiraz'da inşa edilen yapılar arasında "*Daru'l Safa*" medresesi de vardır. Kaynağa göre; Mirza İbrahim de oldukça mahir bir hattat olup, bu medresedeki bazı kitâbeleri bizzat kendisi yazmıştır.[551]

---

[546] İbni Arabşah, **a.g.e.** s. 272.
[547] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, s. 341.
[548] İbni Arabşah, **Zindegâni-i Şügüft-âver-i Timur**, s. 219.
[549] Alan, **a.g.m,** s. 156.
[550] Alan, **a.g.m,** s. 156.
[551] Andhoyi, **a.g.e,** s. 455.

Mirza Uluğ Bey, çocukluk zamanında diğer mirzalar ile hemen hemen aynı eğitimi almıştı.[552] Zira dedesi Emir Timur öldüğü sırada henüz on iki yaşında bulunan Mirza Uluğ Bey, yaşanan bir takım kargaşalardan sonra babası Mirza Şahruh'un bulunduğu Herat'a varmış ve saray kütüphanesinde vakit geçirirken kendisine, okumayı daha çok seven küçük kardeşi Mirza Baysungur rehberlik etmekteydi. O sıralarda daha çok avcılığa ilgisi olan Mirza Uluğ Bey de kardeşi Baysungur'a avcılık dersleri veriyordu.[553] Yine anladığımız kadarıyla Mirza Uluğ Bey'in 12 yaşında bulunduğu, Emir Timur'un vefatı zamanından Şah Melik'in kendisine Atabek olarak tayin edildiği son 5 yıllık süre zarfına değin fevkalade bir eğitim görmüş olması yaşanan kargaşalar ve çekişmeler sebebi ile mümkün olmamıştı. Dolayısıyla bu Mirza'nın ilme, edebiyata, sanat ve astronomiye olan ilgi ve alakası Mâverâünnehr'deki Şah Melik yok iken sürdürdüğü son 37 yılda gerçekleşmişti. Öte yandan Emir Timur zamanında, Semerkand'a getirilen bilginlerden bâzılarının hâlâ Semerkand'da faaliyetlerini sürdürüyor olmaları da, herhalde bu genç mirzaya ilham kaynağı olmuştur.[554] Kültürlü ve entelektüel bir karaktere sahip olan Mirza Uluğ Bey, müspet ilimlerle herhalde bu İranlı hocaların teşviki ile ilgilenmeye başlamıştı. Yine Barthold'un aktardıklarına göre; Uluğ Bey; "*dillerin ve dinlerin değişikliğe uğradığı halde müspet ilimlerin hükmünün her zaman ve her millet için sabit kalacağını, bu ilimlerin ilahiyat ve edebiyata üstün olduğunu"*[555]anlamıştı.

Mirza Uluğ Bey, astronomiye duyduğu ilginin bir göstergesi olarak Semerkand'da Kûhek tepesinin eteğinde, içerisinde zic[556] aleti bulunan üç katlı devasa bir rasathane yaptırmış[557]olup, dönemin ünlü âlimlerinden olan Mevlana Giyasüddin Kaşi ve Mevlana Muinuddin Kaşani gibi şahsiyetler ile burada çalışarak zicler tertip ettirmiştir. Daha sonra bu ziclere " *zic-i cedid-i Küregani*" adı verilmiştir. Mirza Uluğ Bey kendisinin de bir üyesi olduğu böylesine yüksek şahsiyetlerin bulunduğu atmosferde, Kadızade-i Rumi, Gıyasüddin Kaşî ve Ali Kuşçu gibi bilim adamları ile gözlemler yapmış ve bir yıldız kataloğu hazırlatmıştır. Onların bu faaliyetleri sadece zic hazırlamaktan ibaret olmayıp, aynı zamanda bir ekol oluşturmuş ve İslam âlemi için Nasrüddin Tusi'den sonra astronomi alanında adeta

---

[552] Barthold, **a.g.e,** s. 113.
[553] Golubev, **a,g,e,** s. 31.
[554] Barthold, **a.g.e,** s. 113.
[555] Barthold, **a.g.e,** s. 113.
[556] Zic; veya zeyr, eski zamanlarda yıldızların yerlerini ve hareketlerini göstermek için hazırlanmış cetvel. Bkz, **Babürnâme,** s.188.
[557] **Babürnâme,** s.188.

dönemin doruk noktasına ulaşılmıştır.[558] Mirza Uluğ Bey'in zicleri kapsayan eseri aslında h.ş.841 (1437) yılında tamamlanmıştı. Fakat aynı eser üzerinde düzeltmelerini sürdüren Mirza Uluğ Bey, bu eseri ancak öldüğü yıl (853/1449) tamamlayabilmişti.[559] Mirza Uluğ Bey'in hazırlamış olduğu bu zic'in önemi Babürnâme'de şöyle zikr edilmiştir. "*Uluğ Bey Mirza bu rasat ile zic-i Gürgânî'yi yazmıştır ki, dünyada hâlâ bu zic diğerlerinden daha fazla kullanılmaktadır*."[560]

Mirza Uluğ Bey, ayrıca Semerkand şehrinin dış kısmında Erk'in yakınında "*iki etek*" in başında kendi adı ile anılan bir medrese yaptırmıştı. 1417 yılında temelleri atılıp 1420 yılında tamamlanan bu medreseye ilk müderris olarak Hvaflı Muhammed görevlendirilmişti. Bu medresede Mirza Uluğ Bey ve müderrisin yanı sıra dışardan da bazı katılımlar oluyor ve bazen de burada Mirza Uluğ Bey ile bazı talebeler arasında ilmi münakaşalar cereyan ediyordu. Bazı rivayetlere göre ise Mirza Uluğ Bey ve Kadizâde Rumî'nin bu medreseye gelerek ders vermişlerdir. Yüzden fazla talebesi bulunan bu medresenin dersleri hangi ilim dalında olursa olsun o alanda eğitimli müderrislerin Semerkand'da bulunduğu bilinmektedir.[561]

Mirza Şahruh'un üçüncü oğlu Mirza Baysungur da en az diğer abileri kadar ilme ve sanata düşkün bir Timurlu mirzasıydı. "*Mirza Şahruh'un oğlu ve Timur'un torunu olan Baysungur, 21 zilhicce 799- da (15 Eylül 1397) Herat'ta doğdu. Annesi Gevherşad Hatun'dur. Daha on sekiz yaşındayken babasının hâkimiyeti altında bulunan Tus, Nişabur ve Esterabad şehirlerinin genel valisi olarak devlet işleriyle meşgul olmaya başladı*".[562] Mirza Baysungur gerçek anlamda çok yönlü ve kabiliyetli bir şahsiyete sahipti. O devlet idaresinde görev yaptığı gibi, aynı zamanda gerçek bir sanatçı ve sanatsever bir devlet adamıydı. Mirza Baysungur babası tarafından kendisine tahsis edilen konutunu, adeta bir güzel sanatlar akademisine dönüştürmüş ve burada hat, tezhip, ciltçilik gibi faaliyetleri dönemin en önde gelen sanatçıları ile birlikte icra etmişti.[563] Gıyâseddin Baysungur üç dilde (Türkçe, Farsça ve Arapça) şiir yazmıştır. Şairler ve tasavvuf ehli kişiler ile haşır neşir olan Mirza Baysungur'un

---

[558] Alan, **a.g.m,** s. 158.
[559] Barthold, **a.g.e.** s. 116.
[560] **Babürnâme,** s.188.
[561] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi**, s. 139; Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı**, s. 197.
[562] Ali Alparslan, **"Baysungur, Gıyâseddin",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, 1992, C. 5, s. 276.
[563] Alan, **a.g.m,** s. 156.

500,000 beyitlik şiir söylediği ve bunlardan sadece 120.000 beytinin toplanabildiği rivayet edilmiştir.[564]

Mirza Baysungur, âlim, fâzıl ve sanatçıları desteklediği gibi kendilerine de son derece saygılı davranırdı. Bu sebepten dolayı onun devrinde Herat Şehri, ilim ve irfan merkezi olmuş ve birçok âlim fâzıl ve sanatçı insanlar dünyanın birçok yerinden bu başkente akın etmişlerdi. Devletşah Semerkandi'ye göre; bu âlim ve sanatçılardan en ünlüleri şunlardır; Musiki alanında Abdulkadır Merâgi, ses sanatçısı Yusuf Andakâni, mühendislik ve mimari de Kıvamuddin Şirazi, hattatlıkta Mevlana Halil Müsavir.[565]

4.3.2. Mirza İskender Dönemi İlmi Faaliyetleri

Mirza İskender b. Ömer Şeyh b. Emir Timur, Mirza Ömer Şeyh'in üçüncü oğludur. Dedesi Emir Timur 1405'te vefat ettiği sırada yirmi bir yaşında olup[566], İran'da Hamedan şehrinin hâkimiydi.[567] Mirza İskender Ağabeyi Mirza Pir Muhammed'in öldürülmesi (ö 1409) üzerine Şiraz'a gelerek ağabeyinden geriye kalan şehir ve hazineyi elde etmeyi başarmıştı.[568] Böylece Mirza İskender Fars bölgesinin hâkimi olmuş ve onun hâkimiyet alanları Şiraz, İsfahan ve Kum'a kadar genişlemişti. İlimperver bir kişiliğe sahip olan Mirza İskender, İsfahan şehrinde büyük bir kütüphane inşa ettirmiş ve devrin önde gelen ilim ve bilim insanlarını burada toplamıştı.[569]

Mirza İskender ayrıca Şiraz'da da " *Kitabhane Hase*" adında bir kütüphane yaptırmıştı. Konu bağlamında Mevlana Maruf Hattat adında bir âlim Celâyirli hükümdarından beklediği ilgiyi göremeyince, Mirza İskender'in yanına gelmiş ve bu kütüphanede şiir yazmaya başlamıştı. Mirza İskender, Mevlana Maruf Hattat'a günde beş yüz beyit yazmasını buyurmuşu. Böylelikle Mevlana çalışmalarına başlamıştı. Fakat ilerleyen günlerde Mevlana beklenmedik bir şekilde çalışmalarına iki gün ara vermişti. Bunun sebebini soran Mirza İskender, Mevlana'dan şu cevabı almıştı. "*Eğer Emirzade hazretleri münasip görürlerse ben günde bin beş yüz beyit yazmak isterim*". Aldığı bu cevaptan hoşnut olan Mirza İskender, derhal kütüphanede gerekli teçhizatın

---

[564] Ali Alparslan, **a.g.m,** s. 276.
[565] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 379
[566] Semerkandî, **Matla-i Sadeyn,** s. 1068.
[567] Muineddin-i Natanzî, **a.g.e,** s. 30.
[568] Aka, **Timurlular Devleti Tarihi,** s. 68.
[569] Muineddin-i Natanzî, **a.g.e,** s. 30.

sağlanmasını buyurmuş ve Mevlana sabahtan akşama kadar bin beş yüzlük beyti yazarak Mirza'nın lütuf ve keremine nail olmuştu.[570]

Mirza İskender'in Muineddin-i Natanzî'ye yazdırmış olduğu "*Müntehabü't Tavarih-i Muini"* adlı eser de yine Mirza'nın ilme ve tarihe verdiği önemin bir göstergesidir. Bu eser yaratılıştan Emir Timur'un ölümü ve daha sonraki 1413 olaylarını da kapsamaktadır. Fakat Mirza İskender'in Mirza Şahruh'a isyan etmesi sonucunda Mirza İskender'in övüldüğü kısımlar yazar tarafından çıkarılarak Mirza Şahruh lehine tasnif yapılmış ve Mirza Şahruh'a sunulmuştur.[571]

Semerkandî, bize Mirza İskender'in şiir yazdığını de ayrıca belirtmiştir. Semerkandi'nin yanı sıra Hasan Rumlu, "*Ahsan'üt- Tavarih*" adlı eserinde Mirza İskender için şu ifadeleri kullanmıştır. Mirza İskender b. Ömer Şeyh, haşin bir hükümdar olmak ile beraber, ayrıca lütuf ve kerem sahibiydi. Onun hükümdarlığı zamanında ehl-i beyt ve seyidler maliyeden muaf tutulup ayrıca kendilerine divân mallarından bahşişler de yapılmaktaydı. Mirza İskender otuz iki yaşlarında iken Mirza Şahruh'un emri ile kardeşi Mirza Rüstem tarafından önce gözlerine mil çekilmiş ve daha sonra öldürülmüştür.[572]

4.3.3. Mirza Miranşah Dönemi İlmi Faaliyetleri

Mirza Miranşah'ın da şairleri desteklediği yönünde elimizde tarihi kayıtlar mevcuttur. *Rical-i Kitab-u Habibü's-Siyer* adlı esere göre; Mirza Miranşah Haci Bek Cankurbani'nin tehdidini bertaraf etmek için Herat'a gelmiş ve o sırada *Bağ-i Zagân'da* ünlü Şair Mevlana Ali Bedr ile görüşmüştü. Ünlü şair Miranşah'ın vasfına bir şiir yazmış ve kendisine takdim etmişti. Mirza Miranşah da bu şaire iltifatlarda bulunmuş ve kendisine gerekli bahşişin verilmesini buyurmuştu.[573]

Yine aynı kaynaktan alınan bilgilere göre; Mevlana Necmüddin Eltarami, Fen bilimcisi olup, imla ve inşada dönemin nadir şahsiyetlerinden biriydi. Mirza Miranşah bu âlimden gerekli eğitimleri almıştı. Mevlana Necmüddin Eltarami ayrıca Mirza Miranşah'ın talimatı doğrultusunda "*Kamil El-Tavarih- İbni Esir"* adlı eseri

---

[570] Abdül Hüseyin Nevayi, **a.g.e,** s. 101.
[571] Yüksel, **a,g,e,** s. XV11.
[572] Muineddin-i Natanzî, **a.g.e,** s. 30.
[573] Abdül Hüseyin Nevayi, **a,g,e,** s. 93.

Arapçadan Farsçaya çevirmişti.[574] Mirza Miranşah'ın ayrıca âlimleri ve şeyhleri de desteklediği görülmektedir.

Rivayet edilir ki, bir gün Mirza Miranşah dönemin ünlü şeyhlerinden Hoca Kemaluddin Hucendî'yi evinde ziyaret etmişti. Bu esnada Miranşah'ın çehreleri/hassa askerleri Şeyh'in bahçesine inip ağaçtaki meyveleri almaya ve bahçeyi talan etmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Şeyh, çehrelere hitaben şöyle seslenmişti. –"Ey Moğollar! Neden benim bağımı talan ediyorsunuz. Bilmezmisiniz ki Şeyh Kemaluddin esnaftan borçlu ve ben bu bahçedeki meyveleri satarak borçlarımı kapatmak istiyorum" demişti. Şeyh'in bu sözlerini duyan Mirza Miranşah, Şeyh'e dönüp borcunun ne kadar olduğunu sormuştur. Şeyh, biraz çekinerek on bin dinar borçlu olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine Mirza Miranşah derhal gerekli talimatları vermiş ve Şeyh'in borçlarını kapattırmıştı.[575] Semerkandî Tezkiresi'nde Mirza Miranşah'ı öven şairlerin şiirlerine de yer vermiştir. Misal için bunlardan birine aşağıda yer verilmiştir.

گفتند خلایق که توی یوسف ثانی چون نیک بدیدم بحقیقت بی از آنی[576]

Yaratıcının, seni ikinci Yusuf'un[577] özellikleri ile donatığı söylenir.

Fakat daha iyi baktığımda, gerçek anlamda ondan daha değerlisin.

Böylesine ilimperver ve ince ruhlu bir şahsiyet olan Mirza Miranşah, bir gün atının üzerinden düşerek bir kaza geçirmiş ve bu kaza sonucunda bir nevi hastalığa maruz kalmış ve kendisinden beklenmedik davranışlar sergilemişti. Mirza'nın sergilediği davranışlar içerisinde, âlimlere ve fâzıllara saygısızlık ettiği de belirtilmiştir. Örneğin Hoca Raşit'in Tebriz'deki Reşidiye mezarlığında bulunan cesedini çıkarttırdığı ve başka bir mezarlığa kemiklerini gömdürdüğü kaynaklarda zikr edilmiştir. Mirza Miranşah bu davranışlarından ötürü babası Emir Timur tarafından azledilmiş ve büyük oğlu Mirza Ebûbekir'in denetimine verilmişti. Mirza Miranşah Horasan'da dokuz yıl, Azerbaycan'da ise on bir yıl saltanat sürdürmüştür.[578]

---

[574] Abdül Hüseyin Nevayi, **a,g,e,** s. 93.
[575] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 367-368.
[576] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 367-368.
[577] Burada yazarın kastettiği kişi güzel ahlakı ile ün yapmış olan Hz. Yusuf'tur.
[578] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 368-370.

4.3.4. Mirza Sultan Hüseyin Baykara Dönemi İlmi Faaliyetleri

Sultan Hüseyin Baykara genellikle öğleye kadar devlet işleriyle meşgul olup, öğleden sonra sarayındaki kültür, sanat ve edebiyat adamlarıyla sohbetler düzenlerdi. "*Hüseyin Baykara divânı*" veya "*Hüseyin Baykara meclisi*" adı ile meşhur olan bu eğlence ve şiir sohbetleri pek çok Türk sarayında sanat, edebiyat ve şiirin himaye edilmesine örnek teşkil etmiştir. Osmanlı edebiyatında Hüseyin Baykara adı daha ziyade sazlı sözlü eğlencelerle anılmış olup, pek çok şair kendi dönemindeki meclisleri Baykara meclislerine benzetmeyi âdet edinmiştir.[579]

Hüseyin Baykara gerçek anlamda hem iyi bir hükümdar hem de iyi bir şair idi. Saltanat yıllarında sanatkârlara ve şairlere çok önem atf etmiş ve onları kendi himayesi altına almıştı. Herat şehrini bir kültür ve sanat merkezi haline dönüştürmek için büyük çabalar sarf etmiştir. Himaye ettiği büyük sanatkâr ve ilim adamları arasında en önde gelenlerini şöyle sıralamak mümkündür; şair, edip ve aynı zamanda iyi bir devlet adamı olan Emir Ali Şir Nevai, Mutasavvıf şair Molla Abdurrahman-i Cami, Hüseyin Vaiz-i Kâşifi, Hamidi, Hatifi, Hilalî, Bennaî, Asafî, Seyfi-i Baharî, Molla Muhammed-ı Bedahşî, Handmir ve Mirhand. Bunlar arasında özellikle, Ali Şir Nevai'nin yeri çok farklıydı. Zira Nevai, Baykara'nın hem çocukluk arkadaşı hem vezir-i azamı, hem de en yakın dostu ve sırdaşıydı. Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevai'yi himaye ederken, Ali Şir Nevai de bu değerli dostundan pek çok eserinde bahsetmiş ve adına kasideler yazmıştır.

Ali Şir Nevai, ilk divânı olan Bedayiu'l-Bidaye'yi, Hüseyin Baykara'nın isteği üzerine tertip etmiştir. Nevai, Daha sonra da Hüseyin Baykara için Nevadirü'n Nihaye adını verdiği ikinci divânını düzenlemiştir. Ali Şir Nevai'nin Hüseyin Baykara'dan bahsettiği diğer iki önemli eseri de Seba-yı Seyyare ve sedd-i İskenderi adlı mesnevileridir. Seba-yı Seyyare'de Baykara'nın soyundan bahsetmiştir. Sedd-i İskenderi'nin ise 4. Bölümünde yine Baykara'dan bahsetmiştir. Sedd-i İskenderi'de İskender Türk hakanının vasıflarını taşımaktadır. Bu hakan da Hüseyin Baykara'dır.

Hüseyin Baykara'nın kendisi de devrinin en önemli şairlerinden birisiydi. Bu değerli şairin iki önemli eseri bulunmaktadır. En önemli eseri divânıdır. Şiirlerinde Hüseyni lakabını kullanmıştır. Divânında yer alan şiirlerin büyük bir bölümü gazel yazı tarzında yazılmıştır. Onun yazdığı bu şiirler genellikle aşktan ve yaşadığı

---

[579] Hamid Algar ve Ali Alparslan, **a,g,m,** s. 530-531.

hayatının bazı meselelerinden bahseder.[580] Hüseyin Baykara, şakacı ve hoş tabiatlı bir adamdı. Mizacı bir parça taşkın, sözü de mizacı gibiydi. Dinin emirlerine son derece saygılıydı. Kendi evladını bile mahkemeye göndermiş nadir hükümdarlardandı. Tahta çıktığı zaman altı yedi yıl tövbeli idi. Daha sonraki yıllarda genelde şarap içti. Kırk seneye yakın Horasan'da hükümdarlık yaptı. Yaş ve saltanat itibariyle büyük bir padişah olmasına rağmen çocuklar gibi koç besler, güvercin oynatır ve horoz dövüştürürdü.[581]

Hüseyin Baykara döneminin ünlü şairlerinden birisi de Mevlana Brunduk Buharî idi. Rivayet edilir ki, Hüseyin Baykara Belh hâkimi olduğunda Mevlana Brunduk yeni hükümdarın vasfına bir şiir yazmıştı. Bu şiiri beğenen Sultan Hüseyin, Mevlana'ya beş yüz altın bağışlanmasını buyurmuştu. Fakat Pervâneci Mevlana'ya beş yüz altın yerine iki yüz altın verince, Mevlana Brunduk, Baykara'nın meclisinde bulunduğu sırada ödenen eksik altınlardan şikâyetçi olmuş ve şu şiiri yazmıştı.[582]

شاه دشمن گداز دوســـــت نواز آن جهان گـیر کو جهان دار است

بش یوز آلتون مرا نمود انعـــام لطف سـلطان به بنده بسیار است

سیصد از جمله غایب است اکنون در براتـم دوصـــــد پدیدار است

یا مگـــر من غلط شـــنید ـــتم یا که پروانچـــی غلـط کار است

یا مگـــر در عـبارت ترکـــــی بش یوز آلتون دویست دینار است[583]

Özetle bu şiirde vurgulanmak istenilen ise, dostları seven düşmanlara korku salan Sultanımız, bir cihangir olup, cihandardır. Beş yüz altın bana bahşiş veren sultanın lütufu üzerimde büyüktür. Fakat üç yüz dinarı kayıptır şimdi, üzerimde iki yüz dinar vardır. Ya ben yanlış duymuşumdur. Yâ Pervaneci yolsuzdur. Yâda Türk ibaresinde beş yüz altın iki yüz dinar mı demektir? Sultan Baykara Mevlana'nın bu şiirinden etkilenmiş ve gülerek Türk ibaresinde beş yüz altın bin dinar eder demiş ve o mecliste Mevlana'ya derhal bin dinar verilmesini buyurmuştur.[584]

---

[580] http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/dogu-turkcesinin-sultan-sairi-huseyin-baykara. E.T. 15.01.2015).
[581] Çetindağ, **a.g.e,** s. 25.
[582] Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 418.
[583]Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 418.
[584]Semerkandî, **Tezkiretü'ş-Şuarâ,** s. 418-419.

Ayrıca o dönemdeki en önemli şahsiyetlerinden biri de nakkaş üstad Kemaleddin Behzad idi. Kaynaklar onu dönemin tasvir yapanlarının en iyisi, belki de bu işi en mükemmel nakış yapan kişisi olarak tanıtmaktadır. O önce bir süre Emir Ali Şir Nevai'nin himayesinde çalışmış, daha sonra Hüseyin Baykara'nın himayesine girmişti. Herat'lı olan Behzad küçükken anne ve babasını kaybetmişti. Daha sonra Hüseyin Baykara'nın kitapdarı olan üstad Mirek tarafından himaye edilmiş, eğitilmiş ve kısa zamanda büyük gelişme göstererek o döneme kadar kimsenin yapamadığı şekilde nakış ve suretler yapmıştır. Üstad Kemaleddin Behzad 1535-1536 yıllarında vefat etmiştir.[585]

Bu bölümde son olarak vurgulanması gereken önemli bir diğer konu da Baykara-Nevai Meclisleridir. Bilindiği gibi Hüseyin Baykara ile Nevai, hem şair, hem de birer sanatçı hamisi idiler. Bu meclislerde yapılan hoş sohbetler, karşılıklı okunan şiirler, musiki eşliğinde dinlenen gazeller ve içilen içkileriyle yüzyıllar boyu şairlerin şiirlerine konu olmuştu. Burada vurgulanması gereken hususlardan biri de bu meclislerin sadece içip, eğlenmek için kurulmadığıdır. Zira bu meclisler devrin sanatçı, şair, âlimlerden oluşan ve âdâbına göre sohbetlerin edildiği bir yer niteliği taşımaktadır.[586]

[585] Alan, **a.g.m,** s. 162.
[586] Çetindağ, **a.g.e,** s. 53-54

SONUÇ

Emir Timur gerçekleştirmiş olduğu askeri seferler neticesinde oğulları ve torunlarına geniş bir imparatorluk mirası bırakmıştı. Ayrıca fethettiği bölgelerden özellikle Semerkand'da dönemin âlim, fâzıl, ilim ve bilim adamlarını getirten Timur, bölgede devasa bir ilim merkezinin kurulmasına imkân hazırlatmıştır. Semerkand ve yörelerinde mütemekkin sanat erbabının tesiri ve onların katkıları ile camilerde, medreselerde ve şehir merkezlerinde devasa boyutlarda süslemeler yapılmış, minyatürler çizilmiştir. Bu tezyinatlar şehrin güzelliğine ayrı bir güzellik katmıştır. Mâverâünnehr şehirlerindeki bu güzellikleri öve öve bitiremeyen İbni Arabşah ve Clavijo gibi yazarların Timurlu sarayına mensup olmamaları da, yaptıkları övgüleri kuşkusuz daha da değerli kılmaktadır. Emir Timur'un kendi topraklarına taşıdığı bu maddi ve manevi kaynaklardan istifade eden mirzalar, Timurlu Devleti'nin sadece fütuhatla değil, aynı zamanda ilmi sanatsal ve kültürel faaliyetleri ile de anılmasına vesile olmuştur.

Emir Timur döneminde mirzalık kurumuna önem verilmiş ve bu mesele bir devlet politikası olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda sarayda bulunan devrin önde gelen âlimlerinden ve bilgelerinden azami şekilde yararlanılmıştır. Emir Timur döneminde, her bir mirzaya geleceğin hükümdarı gözü ile bakılmış ve eğitimlerine fark gözetmeksizin önem verilmiştir.

Mirza Şahruh zamanında da mirzalık kurumu desteklenmiş ve mirzalar başkent Herat'taki sarayda fevkalade bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Mirza Abdüllatif, Mirza Abdullah, Mirza Alaüddevle, Herat'ta eğitilen mirzalardan sadece birkaçı olarak zikredilebilir. Yine Mirza Uluğ Bey sarayında da oğulları Mirza Abdülaziz, Mirza Abdurrahman ve Mirza Miranşah'ın kolundan gelen Mirza Ebû Said'e geleceğin hükümdarları adayı gözü ile yaklaşılmış ve eğitimlerine azami özen gösterilmiştir.

Mirza Ebû Said döneminde özellikle Mirza Babür'ün küçük yaşlarda fevkalade bir eğitim almasından biliyoruz ki bu kurum varlığını ve önemini en az önceki dönemler kadar sürdürmüştür. Dolayısıyla iyi bir eğitim alan Mirza Babür, babasının ölümü üzerine, daha 12 yaşında hükümdar olmuş ve iyi bir hükümdardan beklenen şekilde davranarak eldeki toprakları muhafaza edebilme gayreti içerisinde bulunmuştur. Mirza Ebû Said döneminde, Mirzaların fazlaca isyan girişimlerinde bulunmaları sonucunda birçoğu ya öldürülmüş veya hapsedilmiştir. Mirza Ebû Said

döneminde ayrıca Mirzalık Kurumu ve Mirzalar üzerinde dini ve tasavvufi etkileri oldukça fazla olan kişi ise, Hoca Ubeydullah-ı Ahrar olmuştur. Zira Mirza Ebû Said, kendisi Ubeydullah-ı Ahrar'a tabi olduğu gibi, Mirzalardan oğlu Ahmed ve torunu Zahirüddin Muhammed Babür de bu Hoca'ya tabi olmuş ve dini derslerini bu Hoca'dan almışlardır.

Timurlu imparatorluğu son yıllarında parçalanmak üzere iken, Mirza Babür bu olayı fark etmiş ve stratejik bir hamle yaparak ata yurdunu terk etmek sureti ile gaza ve cihat niyeti ile daha elverişli olan Hindistan topraklarına yönelmiştir. Zira daha savaşkan bir kabile olan Özbekler ile defalarca savaşan ve sonuç alamayan Mirza Babür, sonunda strateji değiştirerek fethedilmesi daha elverişli sahalara yönelmiştir. Ata yurduna oldukça önem veren Mirza Babür için Özbekler ile uğraşmak zihninde planladığı, Hindistan sahasında oluşturacağı büyük imparatorluk hayallerinden de kendisini uzaklaştırabilirdi. Nitekim Semerkand'dan son defa sürülen Mirza Babür, artık tamamen güneye yönelmiş ve Kabil Şehri'ni çok az sayıdaki askeri kuvvet ile ele geçirmiştir. Dolayısıyla Mirza Babür'ün almış olduğu bu stratejik kararda, gaza ve cihat politikalarını düşünmesinde, eğitimini gördüğü hocası Ubeydullah Ahrar'ın etkisi büyük olmuştur. Kısacası mirzalar veya şehzadeler devletin devamlılığı ve sürekliliği açısından konumları gereği önem arz etmekteydiler. Buna bağlı olarak ileride devleti yönetmeye aday olan bu mirzaların, iyi eğitilmeleri de, sağlıklı kararlar verebilmeleri açısından önemliydi. Dolayısıyla Timurlu Devleti daha önceleri Türk devletlerince muhafaza edilen bu usulü geliştirerek devam ettirmiştir.

Mirzaların eğitimi meselesi Hüseyin Baykara dönemine kadar süregelmiştir. Fakat bu son dönemde hükümdarın Emir Ali Şir-i Nevai'nin de edebi kişiliğinden kaynaklanan etkisi ile şiir sanat ve edebiyat mevzularına yöneldiği görülmüş ve Mirza Baykara gibi bazı oğulları da şiirler yazarak şairliklerini ispat etmiştir. Mirza Hüseyin Baykara son yıllarında her ne kadar oğullarının isyanları ile karşılaşsa da, hayatı ve saltanatı boyunca yaptığı ilmi ve edebi faaliyetleri ile Timurlu İmparatorluğunu bu açıdan zirveye taşımıştır. Onun gerçekleştirdiği bu faaliyetler Timurlular Rönesans'ının son halkasını oluşturmuş ve bu yüce imparatorluğu bir medeniyet abidesine dönüştürerek tarih sayfalarında önemli bir yer ihtiva etmesine vesile olmuştur. Onun döneminde imparatorluk nispeten küçük bir coğrafyaya hitap etse de, o savaşmak ve kan dökmek yerine, ilme, fenne, sanata şiire ve şairliğe önem vermiş ve ayrıca hâkim olduğu topraklarda, halkın refah seviyesini artırmaya yönelik ciddi adımlar atmış ve uygulamıştır.

Fakat unutulmamalıdır ki, savaşların ön planda olduğu, sistemin hâlâ savaş meydanlarında elde edilen ganimetler ile döndüğü bir dönemde, Hüseyin Baykara ve Timurlular için ayakta kalmak oldukça zordu. Zira refahın yükseldiği bir devlette insanlar savaşmaktan uzak durmaya çalışır. Nitekim Emir Timur bu İmparatorluğu kurarken pek çok düşmanını gafil avlamış ve kalelerine sığınan düşmanlarını kolayca yok etmişti. Sonunda bu yüce imparatorluk hem hanedan içerisinde oluşan kargaşalar, hem de dışarıdan gelen bir diğer tehdit olan Özbek akınları karşısında duramayarak son bulmuştur. Fakat bu imparatorluk, bilhassa Uluğ Bek ve Hüseyin Baykara'nın bilime ve sanata verdiği değer ile sonsuza dek yaşayacaktır. Zira bilim ve sanat insanlara bâki kalan manevi değerler niteliği taşımaktadır.

Kısacası Emir Timur'un seferlerden elde ettiği maddi ve manevi değerleri Mâverâünnehr'e taşımış olması ve bu değerlerin bir halkası olan sanatkâr ve zanaatkârların katkıları ve mirzaların gayretleri ile başta Semerkand, Buhara ve Herat şehirleri olmak üzere bilim ve sanatın merkezi olmuş ve nihayetinde Doğu Rönesansı'nın temeli atılmıştır. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, söz konusu olan sanat ışığı Timurlu devleti ile sınırlı kalmayıp, devlet çöktükten sonra dahi, geriye bırakmış olduğu sanat erkânları ile başta Safevîler, Babürlüler ve hatta Osmanlılara yayılmak sureti ile daha evrensel boyutlara ulaşmıştır. Nitekim ünlü nakkaş Kemaluddin Behzad'ın Safevîler'in başkenti Tebriz'de faaliyetini devam ettirmesi, ünlü tarihçi Handmir'ın Babürlüler imparatorluğunda, Babür'ün oğlu Hümayun'un hizmetine girerek "*Hümayunmâme*" adlı bir eser yazmış olması ve ünlü astronom Ali Kuşçu'nun önce Memluklülere oradan da Fatih Sultan Mehmet'in hizmetine girerek faaliyetlerini sürdürmeleri örnek verilebilir.

Öte yandan Emir Timur'un oluşturmuş olduğu büyük imparatorluk, güçlü otorite ve emirlerinin kendisine olan sadakati sayesinde ayakta kalabilmişti. Yani Emir Timur bir yandan karizmatik ve güçlü liderlik yeteneği ile emirleri ve askerleri nezdinde sorgulanamaz bir lider profili çizerken, diğer yandan onları gerektiğinde mükâfatlandırmak suretiyle devletin dizginlerini elinde tutmayı başarmıştı. Fakat otorite boşluğu onun ölümünün ilk zamanlarında fazlasıyla hissedildi. Dolayısıyla ilk kargaşalar bu zamanda vuku bulurken her mirza kendi adaletini sağlama düşüncesiyle hareket ederek saltanatı ele geçirme niyeti içerisinde oldu.

Cengiz Han'ın ölümünün ardından onun oğulları özellikle Ögeday Han ve Çağatay Han nasıl bir uyum içerisinde bulundular ise, Timurlu mirzaları aksine bir

davranış sergileyerek kendi aralarında boğuşmalar ve didişmeler ile uğraştılar. Bu boğuşmaların özellikle Emir Timur'un çok önemsediği Irak-ı Arap ve Fars bölgelerinde daha çok şiddetlenmesi sonucunda, hem Miranşah'ın oğulları, hem de Ömer Şeyh'in oğulları arasında bitmek tükenmek bilmeyen savaşlara neden olmuştur. Timurlu mirzalarının amaçsız bir şekilde kâh kendi aralarında kâh başka emirlerle mücadeleleri çoğu kez öldürülmeleriyle neticelenmiştir. Cereyan eden bu çekişmelerin sonucu bölgede güçlü bir Karakoyunlu Devleti'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mirza Şahruh dönemine kadar birçok Timurlu mirzası iktidar mücadelesini kaybederek öldürülmüşlerdir. Siyası dengelerin Timurlular aleyhinde seyrettiği bir dönemde güçlü otoritesiyle ortaya çıkan Mirza Şahruh, bir nebze de olsun hâkimiyet sınırlarını tekrar Emir Timur'un bıraktığı noktaya ulaştırmayı başarmıştır. Fakat 1447 yılındaki Mirza Şahruh'un ölümü ile beraber mirzalar arasındaki sorunlar yeniden baş göstermiş, yine birçok hanedan üyesi biri diğeri tarafından saf dışı bırakılarak ortadan kaldırılmıştır. Bu dönemde özellikle Mirza Uluğ Bey'in kendi oğlu Mirza Abdüllatif tarafından öldürülmesi oldukça dramatik olmuş ve Semerkand'da yaklaşık kırk yıldır süren ilmi faaliyetler durma noktasına gelmiştir. Bundan sonra Mâverâünnehr adeta dini otoritenin ağır bastığı şeriat ile yönetilmeye başlamıştır. Bu sayede dinen câiz görülmeyen astronomi faaliyetleri durmuş, Mirza Uluğ Bey tarafından toplanan kıymetli eserler ülke dışını çıkmış ve müspet ilimlere verilen önem azalmak sureti ile daha erken evresinde olan doğu Rönesans'ı parlayamadan sönmüştür. 1451 yılında Mirza Ebu Said'in iktidarı ele geçirmesiyle Mâverâünnehr'de sular durulmuş ve siyasi birlik bir nebze de olsa sağlanabilmişti. Fakat Herat ve Şiraz merkezli Timurlu topraklarında Mirza Baysungur'un oğulları Mirza Ebû'l-Kasım Babür ile Mirza Muhammed Sultan arasında devam eden ve gelgitlerin yaşandığı bu savaştan galip ayrılan Ebû'l-Kasım Babür olmuş ve ağabeyini 1453 yılında öldürtmüştür. Bu olay Timurlu Devleti'nde adeta ikinci bir stratejik hata olmuştu. Zira Mirza Muhammed Sultan ta dedesi Mirza Şahruh döneminden bu yana Fars bölgesinin idaresini elinde bulundurmuş ve o bölgede Karakoyunlu lideri Cihanşah'ın kızı ile siyasi bir evlilik yaparak dengeleri sağlayabilmişti. Fakat Mirza Ebû'l-Kasım Babür'ün Irak-ı Arap ve Fars bölgesi politikası ters tepmiş ve kısa süre içerisinde söz konusu bölgeleri Cihanşah'a kaptırarak Herat'a dönmek zorunda kalmıştı. Böylelikle yetmiş yıldır Timurluların denetiminde bulunan bölgeler çok kısa bir zaman içerisinde elden çıkmış oluyordu. Hâlbuki bu iki mirza anlaşarak stratejik ortaklık yapmış olsalardı her biri kendi

bölgelerinde güçlü konumlarını müstahkem edebilirlerdi. Timurlularda bir diğer stratejik hata da Mirza Ebû Said döneminde, Akkoyunlulara yapılan 1468 yılındaki Azerbaycan seferi olmuştu. Zira Akkoyunlular ile Timurlular ta Emir Timur döneminden bu yana dostane ilişkiler içeresinde bulunmuşlardı. Kış aylarında gerçekleşen bu savaş bölgeyi iyi bilen ve ani baskın tekniklerini iyi yönetebilen Hasan Beg (Uzun Hasan) için olumlu sonuç vermişken, Mirza Ebû Said açısından hüsran ile sonuçlanmıştır. Kuşkusuz Mirza Ebû Said, denge siyaseti gözeterek Akkoyunluların Karakoyunlulara üstün geldiğini görmüş ve Karakoyunlulardan boşalan yerleri Timurlu Devletine katmak istemişti. Bu sebepten bu savaşı daha çok isteyen Mirza Ebû Said olmuştu. Zira Hasan Beg gönderdiği elçiler ile barış yapmaya ve bölgeyi paylaşmaya hazır bir vaziyetteydi. Şayet Mirza Ebû Said, bu savaşı elzem görmüş ise, Akkoyunluların yükselmesini istemeyen Osmanlı Devleti ile ortaklaşa bir strateji geliştirilerek de yapabilirdi. Fakat bunların hiçbiri yapılmadı ve savaş Timurluların hezimeti ve Mirza Ebû Said gibi güçlü bir Timurlu sultanının ölümü ile sonuçlandı. Böylece Timurlu Devleti son güçlü hükümdarını kaybettiği gibi sadece bir bölge devleti pozisyonuna düşmüştü. Daha sonraki yıllarda Mirza Ebû Said'in Mâverâünnehr'in her bir bölgesinde hükümdar olan oğullarının ölmeleri sonucu ortaya çıkan boşlukları doldurmaya çalışan Mirza Babür olmuş ve onun çabaları da yetersiz ve sonuçsuz kalmıştır. Bu fırsattan istifade Özbekler, ilk önce Mâverâünnehr'i, ardından 1506 yılında Hüseyin Baykara'nın ölümü ile de Herat merkezli Horasan'ı hâkimiyetleri altına alarak Timurlu Devleti'ne tamamen son vermiştir. Fakat bundan sonraki süreçte Timurlu hanedanın bir üyesi olan Mirza Babür ortaya çıkacak ve bu hanedanı Hindistan'a taşıyarak büyük bir imparatorluğun temelini atacaktır.

ÖZET

Bizzat Emir Timur'un oluşturduğu ve önem verdiği Mirzalık Kurumu, hanedanın siyasi birliğini ve imparatorluğun genişlemesini sağlayamadı ise de, bu kurumda eğitim gören Mirzaların birçoğu sanatsal kültürel ve entelektüel faaliyetleri bakımından adeta yaşadıkları devirin Eflatunları olmuş ve nihayetinde batılıların gıpta ile baktıkları Doğu Rönesans'ının temellerini atmışlardır.

Mirzalar ve Emirler, Emir Timur'un veliaht olarak göstermiş olduğu Mirza Pir Muhammed'e itaat etmediler. Böylelikle siyasi istikrarsızlık belli bir süre hüküm sürmüş ve Halil Sultanın kısa süren saltanat macerasından sonra 1409 yılında Mirza Şahruh devri başlamış ve yaklaşık 38 sene asayiş ve sükûnet içerisinde devleti yönetmiştir. Mirza Şahruh, Emir Timur'dan geriye kalan imparatorluk sınırlarını genişletemediyse de, babasından kalan mirası muhafaza edebilmiştir. Mirza Şahruh devri Emir Timur'un devrine nispeten daha barışçıl geçmiş ve bu olumlu koşullar neticesinde mirzaların katkıları ile birçok ilmi ve sanatsal faaliyetler ortaya çıkmıştır. Mirza Şahruh'un ölümünün ardından yeniden patlak veren veraset sistemi, Timurlu hanedanı için adeta ikinci bir fetret devrini yaşatmış ve iktidar bu hanedan fertleri arasında yeniden paylaşılamamıştır. Saltanat mücadelesini kazanan Uluğ Bey'in de saltanat güneşinin sönmesinden sonra, kısa süren hükümdarlar silsilesi siyasi birliği tesis edememiştir Nihayet Mirza Ebû Said'in döneminde siyasi birlik kısmı olarak sağlanmış ve Timurlu toprakları Mâverâünnehr - Horasan olmak üzere yeniden tek otorite altına girmiştir. Ebû Said 18 sene boyuncu idareyi elinde barındırmış, daha evvelden olduğu gibi Doğu Azerbaycan bölgesindeki topraklara yeniden hak iddia eder konuma yükselmiştir. Fakat Ebû Said'in 1469 yılında Akkoyunlular ile giriştiği savaş hüsran ile neticelenmiş ve kendisi de öldürülmüştür. Ebû Sait'ten sonra Herat'a hâkim olan Hüseyin Baykara, kısmi olarak daha küçük bir sahada hâkimiyetini tesis etmiş ve yaklaşık 38 sene boyunca Herat'ı elinde bulunduran son Timurlu hükümdarı olmuştur. Onun saltanatı zamanında Horasan halkı daha refah ve savaştan uzak olarak ilme, sanata ve edebiyata yönelmiştir. Dolayısıyla refah seviyesinin yükseldiği bir dönemde, halkın ve ordunun savaşacak takati kalmamış ve kuzeyden gelen daha savaşçı bir halk olan Özbeklere yenilerek tarih sahnesinden, yaklaşık 136 yıl süren saltanatın ardından, silinmişlerdir. Fakat bundan sonra Timurlu hanedanlığı Miranşah'ın kolundan gelen Mirza Babür ile Kabil'den Hindistan'a kadar uzanan bölgelerde saltanatını devam ettirmeyi başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Timur, Timurlular, Mirzalar ve Mirzalık Kurumu.

ABSTRACT

The Mirzalık institution which established by Emir Timur did not create political unity and expansion of Empire, but many of Mirzas who had been trained in this institution had become Aflaton of their time in art, cultural, and intellectual activities and finally they established milestone of Renaissance of East. which the westerners regarded with envy.

Mirza's and Emir's did not obey Emir Timur's appointment of Mirza Pir Mohammad as Crown Prince. So for sometime political unrest has erupted and after year 1409 Sultanate of Halil Sultan's short reign Mirza Shahruh reign started and governed around 38 years with welfare and stability. Mirza Shahruh could not expand Empire remained from Emir Temur but he could succeed to protect the Empire inherited from his father. Mirza Shahruh's reign passed peacefully and in result with help of Mirzas most scientific and industrial activites came to existence. After death of Mirza Shahruh system of inheritence among Timur family members and created second round of anarchism and conflict in sharing of power. After the sun sets shortly in Sultanate of Ulug Bey series of governers political unity did not establish.

Finally during reign of Mirza Ebû Said political unity has come into existence and Timur's soils Mâverâünnehr -Horasan came under one authority. Ebû Said ruled for 18 years and then claimed over East Azerbayjan region. Ebû Said was killed in result of battle with Akkoyunians in the year 1469. And after Ebû Said Herat's ruler Huseyin Baykara has ruled for 38 years a small region who has been the last ruler of Timur Empire. In his sultanate people of Horasan had lived in welfare and away from war and became interested science, industry and literature. And when welfare level increased but people's and military's power did not remain to fight so the lost the war to Ozbek worriers who came from north and after 136 years of sultanate were omitted from scene. But after that, the Timurid dynasty managed to continue his reign in the regions stretching from Kabul to India with Mirza Babür from the arm of Miranşah.

Key Words: Timur, Tamerlane Mirza's and Mirzalık İnstitution.

KAYNAKÇA

1. FARSÇA

Abbasi Cavat, (h.ş. Bahar-Yaz 1391), **"Sipahi Eyalat der asr-ı Timuriyan"**, Püjûhiş-hâyı Ulûm-ı Tarihi, S. 5, ss. 153-172.

Aka İsmail, (Sonbahar 2009), **"Faaliyet hay-i Umrani Timurian der asr Mirza Şahruh"**, Meceley-i Mekteb-i Tarih , Çev: Akram Najabati, S. 5, ss. 175-179.

Azizyan, Abdül Mohammad, (h.ş. 1387), **"Divân-Saları Ahd Timuri"**, Merkez-i Tahkikati-i Kamputeri-i Ulûm-i İslami, Tahran, S. 31, ss. 33-38.

Barthold Wilhelm, (ts), **"Uluğ Bek ve Zaman-ı Vey"**, Çev: Hüseyin Ahmedpour, Tebriz: Çehr Yay.

Hafiz-ı Ebru, (h.ş. 1380), **"Zübdetü't-Tevârih (1-4. Cilt)"**, Redaktör: Seyid Kemal Hacc Seyid Cevâdi, Tahran Yay.

Hândmir, (h.ş. 1333), **"Tarih-i Habibü's-Siyer (1-4. Cilt)"**, Merkez Tahkikât-ı Rayana-ı- İsfahan: Hayam Yay.

Hândmir, (ş.y. 2535) **"Düstûrü'l-vüzerâ"**, (Nşr. Said Nefisî), Tahran.

İbni Arabşah (1977), **"Zindegâni-i Şügüft-âver-i Timur (Âcâibü'l-makdur fi Ahbar Timur)"**, Çev: Muhammed Ali Necâti, Tahran: Büngâh-ı tercüme ve Neşr-i Kitab Yay.

Kazvinî, Muhammed Yusuf Vala İsfahani, (h.ş. 1379), **"Khuld-ı Berîn: (Tarih Timurian Ve Türkmânân)"**, Tahran: Miras-i Mektûb Yay.

Jafari, Hüseyin Mir (ts), **"Tarih Timurian Ve Türkmânân"**, İsfahan: Semt Yay.

Kavusi Veliullah,(h.ş 1389 sonbaha-kış) **"Baz sazı asar mimari der devrey-i Timurian"**, Tarih Temedun İslami, Yay 6. yıl S 12 ss. 107-129.

Lamb, Harold, (h.ş. 1390), **"Timurleng"**, Çev: Ali Cevahirkelam, Kum: Kalem-i Meknûn Yay.

"Muizzü'l-ensab", Bibliotheque Nationale Paris, Persian 67.

Natanzî, Muineddin, (h.ş. 1383), **"Muntahabü't-Tevârih-i Mu'ini"**, Redaktör: Pervin İstahri, Tahran: Esâtir Yay.

Nevayi, Abdul Hüseyin (h.ş. 1379), **"Rical-i Kitab-i Habibü's-Siyer"**, Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengi Yay.

Pergâri, Salih Müftehari Hüseyin ve Saburi, Akbar, (h.ş. Kış 1393), **"Caygah ve Karkerd Menseb-ı Daruğa der Devrey-i Timuriyan**", Fasılnâmey-i iİlmi-Püjhûhişi Tarih-i İslam ve İran, S. 24, ss. 41-78.

Râzyuş, Şahnaz, (ts), **"Timuriyan"**, Daniş-nâme-i Cehân-ı İslam, C. 8, ss. 830-835.

Rahm-i Hüda, Ruqiye, (h.ş. Yaz 1395), **"Berresi Dest-âvard-hayi İlmi ve Ferhengı Şahruh Timuri"**, Tarih-nâme-i Hoarezmi-Fasl-nâme-i İlmi-Tahassusi, Yıl. 3, ss. 99-116.

Rahimi, Mühsin ve Yusufvend, Fatma,(h.ş. 1393) "**Sultan Hüseyin Baykara ve Hayat-ı İktisadi-yi Horasan"**, İran Tahran, ss.79-99.

Sasanpour, Şeherzad ve Eyvazlou, Ekrem (h.ş. Güz 1390), **"Sahtar, Nihad-ha ve Karkard-hayi Nizam-i Divâni der Asr-ı Timuriyan tâ Payân-ı Saltanat-ı Şahruh"**, Püjûhiş der Tarih, S. 3-4, ss. 35-64.

Seyedi, Abdül Vahit (2014), **"Tarih ve Farhang Horasan Devrey-i Timori"** (6. Cilt), Belh- Mezari Sharif.

Semerkandî, Devletşah, (h.ş.1337),**"Tezkiretü'ş-Şuarâ"**, Tahran: Barani Yay.

Semerkandî, Kemaluddin Abdürezzak (h.ş.1353), "**Matla-i Sadeyn ve Macma'-Bahreyn"**, Tahran: Püjûhişgâh-ı Ulûm-i İnsani ve Mutaliât-ı Ferhengi Yay.

Soruni, Bromend. Vd. (h.ş. Güz 1397), **"İzdivac-hayi Siyası: Az Âmeden-i Timuriyan tâ Zuhûr-ı Safeviyan (İllet-hâ ve Peyâmed-ha)"**, Püjûhiş-hayi Tarihi, S. 39, ss. 125-145.

Tabibi, Abdül Hakim, (h.ş. 1368), **"Tarih-i Herat der Ahd-i Timuriyan"**, Kabil: İntişarat-ı Maiwand.

"Tarih İran Devrey-i Timuriyan püjûhiş az danişgah-i Cambridge", (h.ş. 1379), Çev), Dr. Yakub Ajand, Merkez tahkikatı kamputeri İslam Yay.

Andhoyi, Ghulam Sakhi Vekilzâde, (2013), **"Türk-ha der Gusterdeyi Tarih"** (1. Cilt), Kabul: Azizi Yay.

Yezdî, Şerefeddin Ali (ts), **"Zafernâme"** (1-2. Cilt), İsfahan: Merkez-i Tahkikât-ı Râyâne-i Kâimiye Yay.

2. TÜRKÇE

A. A. Andican, (2019) "**Emir Timur, Tarih, Siyaset, Miras"**, İstanbul: Selenge Yay.

Aka, İsmail, (1991), "**Timur ve Devleti"**, Ankara: TTK Yay.

-------, (1994), "**Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)"**, Ankara: TTK Yay.

------- , (2010), "**Timurlular Devleti Tarihi"**, Ankara: Berikan Yay.

-------, (2010), **"Şahruh",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, C. 38, ss. 293-295.

Alan, Hayrunnisa, (2009), **"Muizzü'l-ensab'ın Timurlu Teşkilâtı Tarihi Bakımından Değerli"**, Timur Dönemi ve Sonrası Kaynak Araştırmaları Sempozyumu 13-19 Temmuz 2009, Ankara, ss.527-548.

-------, (2015), **"Bozkırdan Cennet Bahçesine (1360-1506)"**, İstanbul: Ötüken Yay.

-------, (Yaz 2004), **"Timurluların Bilim ve Sanata Yaklaşımları ve Bazı son Dönem Sanatkârları"**, Bilig Dergisi, S. 30, ss. 151-171.

------, (1996), **"Sultan Ebû Said Devri Timurlu Tarihi (1451-1469)"**, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Algar, Hamid ve Alparslan, Ali (1998), **"Hüseyin Baykara",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, C. 18, ss. 530-532.

Alparslan, Ali (1992), "**Baysungur, Gıyâseddin**", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, C. 5, ss. 276-277.

Babür, Gazi Zahirüddin Muhammed, (2006), "**Babürnâme**, (Vekayi) İstanbul: Kabalcı Yay.

Bademci Ali, (2012), **"Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı"**, İstanbul: Ötüken Yay.

Barthold, Wilhelm, (1997), **"Uluğ Bey ve Zamanı"**, Çev: İsmail Aka, Ankara: TTK Yay.

Beksaç, Engin, (2012), **"Uluğ Bey Medresesi"**, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, C. 42, ss. 129-130.

Bulduk Üçler (2009), "Timur Hakkında Bilinmeyen Bir Timur-Name", Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Reşat Genç Özel Sayısı, Temmuz 2009, C.29, ss.480-487.

Clavijo, Ruy Gonzâlez de, (2016) **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat**, çev, Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Köpru Yay.

Çetindağ, Yusuf (2011), **Ali Şir Nevayi**, İstanbul: Kaynak Yay.

Eroğlu Haldun, (2004), **Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu**, Ankara: Akçağ Yay.

Eshenkulova, Kishimjan (2001), **Timurlular Devri Medrese Eğitimi ve Ulûm el-Evâ'il (Matematik Astronomi ve Tıp)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Golubev, Gleb, (2011), **Uluğ Bey**, Çev: Abdrasul İsakov, Ankara: TTK Yay.

Grousset, Rene, (2015), **Stepler İmparatorluğu, Atilla, Cengiz Han, Timur**, Çev. Prof. Dr. Halil İnalcık, Ankara: TTK Yay.

Gülbeden, Hümayünname,(1987) Abdürrab Yelgar (Çev), Ankara: TTK Yay,

Gömeç, Saadettin, (2006) **Türk Kültürünün Ana Hatları**, Akçağ Yay,1. baskı Ankara

Halaçoğlu, Yusuf, (1991), "**Ankara Savaşı**", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, C. 3. ss. 210-211.

-------, (2014), **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı,** Ankara: TTK Yay.

İbni Arabşah (2012), **Acâibu'l-Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)**, Çev: Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yay.

Kanat Cüneyt ve Alican Mustafa, (2018), **Timur: Yıldızların Bahtına Hükmeden Son Cihangir**, İstanbul: Yeditepe Yay.

Koç, Bilal, (2011), **Babür Şah'ın Diş Siyaseti**, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Konukçu, Enver (1991) " Babür" **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul: 1991, İslam Yay, ss.395-396.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri, (2010), "**Şehzade**", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, C. 38, ss. 478-480.

Manz, Beatrice Forbes, F. (2017), **"Timurlenk: Bozkırların Son Göçebe Fatihi"**, Çev: Zuhal Bilgin, İstanbul: Kronik Yay.

Marozzi, Justin (2017), **"Timurlenk: İslam'ın Kılıcı, Cihan Fatihi"**, Çev. Hülya Kocaoluk, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Meral Hasancan (Mart 2017), **"Mirza Mîranşâh ve Askeri Faaliyetleri"**, Journal of History Studies, Yay, Volume 9, issue1, ss.145-156.

Suçıkar, Tarkan, (2017), **"Emir Timur'un Başarı Sırları"**, Ankara: Panama Yay.

Şahbaz Mehibe, (2018), **"Timurlu Mirzalar Meselesi"**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 27, S. 2, ss.18-32.

Şami Nizamüddin, (1987), **"Zafernâme"**, Çev: Necati Lugal, Ankara: TDK Yay.

Tacü's-Selmânî (1999), **"Tarihnâme"**, Çev: İsmail Aka, Ankara: TTK Yay.

Togan A. Zeki Veledi, (1972), **"Emir Timur'un Soyuna Dair bir araştırma"**, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, İstanbul, S. 26, ss. 75-84.

Unat, Yavuz (2012), **"Uluğ Bey"**, TDV İslam Ansiklopedisi, İslanbul: İslam Yay, C. 42, ss.127-129.

Yağlı, Ali Rıza, (2014), **"Timurlu Devleti'nde Vezirler ve Vezirlik Kurumu"**, Ankara: Ankara Ünviersitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

-------, (2016), **"Timur Tüzükatı: Bozkırın Töresi"**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.

Sümer, Faruk, (1999), "**Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları-1**" İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.

Yezdî, Şerefeddin Ali, (2013), **"Emir Timur (Zafernâme)"**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yay.

Yuvalı, Abdülkadir (1994) **"Ebû Said Mirza Han",** TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: İslam Yay, ss.224-225.

Yücedağ, Neslihan (2015), **"Emir Timur'un Savaş Stratejileri"**, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yücel, Yaşar (1989), **"Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)"**, Ankara: TTK Yay.

Yüksel, Musa Şamil (2009), **"Timurlularda Din-Devlet İlişkisi"**, Ankara: TTK Yay.

---,(Bahar 2017) **"Orta çağda Beyin Göçü ve Etkileri: Timurlular Örneği"**, OTAM, Dergisi, S.41 ss.283-301.

Woods, John E.,(1990), **" The Timurid Dynasty",** Research Institute for Inner Asian Studies, Indiana University, Bloomington.

3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Haykıran, Kemal Ramazan, "Emir Timur: Bozkırın Altın Çocuğu", www.beyaztarih.com/turk-tarihi/emir-timur-bozkirin-altin-cocugu. E.T. (30.11.2019).

https://tarihnedio.com/timur-han-kimdir/ E.T. (06. 05. 2020).

https://images.app.goo.gl/YR9NVrciMPdbDShq6 E.T. (06. 05. 2020).

http://www.aitotours.com/dtour/34/uzbekistan-to-iran/default.aspx E.T. (01.12.2019).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Herat_Citadel.jpg?uselang=fa. E.T. (01.12.2019).

https://tr.depositphotos.com/92750762/stock-photo-ulugh-beg-madrasah.html. E.T. (01.12.2019).

https://www.sonhaberler.com/genel/timur-un-unlu-astrolog-torunu-kimdir-h668767.html. E.T. (01.12.2019).

https://islamansiklopedisi.org.tr/huseyin-baykara E.T. 06.05.2020.

http://peygambermezar.blogspot.com/2015/02/hzalinin-mezari-ve-turbesi.html. E.T. (01.12.2019).

https://www.altayli.net/turkistanda-turkluk-ve-ali-sir-nevai.htmlhttp://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/dogu-turkcesinin-sultan-sairi-huseyin-baykara. E.T. 15.01.2015).

Ekler

EK 1

Adlarına Hutbe Okutulan Ve Sikke Kestirilen Timurlu Mirzaları

1. Mirza Halil Sultan b. Miranşah b. Emir Timur Güregen.
2. Mirza Pir Muhammed b. Mirza Cihangir b. Emir Timur Güregen.
3. Mirza Şahruh b. Emir Timur Güregen.
4. Mirza Miranşah b. Emir Timur Güregen.
5. Mirza Ebû Bekir b. Mirza Miranşah.
6. Mirza Ömer b. Mirza Miranşah.
7. Mirza İskender b. Mirza Ömer Şeyh b. Emir Timur Güregen.
8. Mirza Uluğ Bey b. Mirza Şahruh.
9. Mirza Alaüddevle b. Mirza Baysungur b. Mirza Şahruh.
10. Mirza Sultam Muhammed b. Mirza Baysungur.
11. Mirza Ebû'l-Kasım Babür b. Mirza Baysungur.
12. Mirza Abdüllatif b. Mirza Uluğ Bey.
13. Mirza Abdullah b. Mirza İbrahim b. Mirza Şahruh.
14. Mirza İbrahim b. Mirza Alaüddevle.
15. Mirza Şah Mahmud b. Ebû'l-Kasım Babür.
16. Mirza Sultan Ebû Said b. Mirza Muhammed b. Mirza Miranşah
17. Mirza Yadigâr Muhammed b. Muhammed Sultan b. Mirza Baysungur.
18. Mirza Hüseyin b. Mansur b. Mirza Baykara b. Mirza Ömer Şeyh.
19. Mirza Sultan Ahmad b. Mirza Sultan Ebû Said.
20. Mirza Sultan Muhammed b. Mirza Sultan Ebû Said.
21. Mirza Ömer Şeyh b. Mirza Sultan Ebû Said.
22. Mirza Uluğ Bey b. Mirza Sultan Ebû Said.
23. Mirza Sultan Mesud b. Mirza Sultan Mahmud.
24. Mirza Baysungur b. Mirza Sultan Mahmud.

25. Mirza Sultan Ali b. Mirza Sultan Mahmud.
26. Mirza Muhammed Hüseyin b. Mirza Sultan Hüseyin.
27. Mirza Bediüzzaman b. Mirza Sultan Hüseyin
28. Mirza Muzaffer b Mirza Sultan Hüseyin.
29. Mirza Ebû'l-Hasan b. Mirza Sultan Hüseyin.
30. Mirza Muhammed Muhsin b. Mirza Sultan Hüseyin.
31. Mirza Babür b. Mirza Ömer Şeyh b. Mirza Sultan Ebû Said.[587]

[587] Handmir, **Düsturü'l-Vüzerâ**, Tahran: Yayın Yeri Yok, 2535, s. 339-340.

EK 2

EMÎR TİMUR'UN OĞULLARI VE TORUNLARI LİSTESİ

EMÎR TIMUR (736- 807 /1336-1405)

1. **Mirza Cihangir b. Emir Timur, (d 1356- ö 1376) – (757-777)**

1.1. Muhammed Sultan b.Cihangir, (d 1375- ö. 1403) –(777-805).

1.1.1. Mirza Cihangir (d. 1396- ö. 1433) - (799-836).

1.1.2. Seyid Vakkas (d. 1399- ö. 1417) – (802-820).

1.1.3. Mirza Yahyay (d. 1400)

1.1.4. Mirza İsmail (Küçük yaşta ölmüştür).

1.1.5. Mirza Nuh (Küçük yaşta ölmüştür).

1.2. Mirza Pir Muhammed (d. 1376- ö. 1407)- (777-809).

1.2.1. Seyid Vakkas.

1.2.2. Mirza Kaydu (d. 1396- ö. 1418)- (799-821).

1.2.3. Sultan Sencer.

1.2.4. Mirza Halit (d. 1398)-(801)

1.2.5. Mirza Davud.

1.2.6. Mirza Mahdı.

1.2.7. Mirza Kayser.

1.2.8. Mirza Bozencir (ö. 1423)-(826).

1.2.9. Mirza Cihangir.

1.2.10. Mirza Sencer (ö. 2428-9)-(832).

2. Mirza Ömer Şeyh (d. 1354- ö1394)- (755-796).

2.1. Mirza Pir Muhammed (d. 1379-ö, 1409)- (781-812).

2.1.1. Mirza Darviş Mohammed.

2.1.2. Mirza Ömer Şeyh (d. 1398- ö. 1429)-(802-832).

2.1.3. Mirza Alangir.

2.1.4. Mirza Salih.

2.2. Mirza Rüstem (d. 1381- ö. 1424-5)- (783-827-8).

2.2.1. Mirza Pir Muhammed.

2.2.2. Sultan Celalüddin.

2.2.3. Mirza Osman (d. 1399- ö. 1424-5)- (802-828).

2.2.4. Mirza Âlim Şeyh.

2.2.5. Sultan Ali (d. 1404- ö. 1423)- (806-826).

2.2.6. Mirza Jafer.

2.2.7. Mirza Muhammed Kuçulay.

2.2.8. Mirza Suyurgatmış.

2.3. Mirza İskender (d. 1384- ö. 1415)-(786-818).

2.3.1. Mirza Pir Ali.

2.3.2. Sultan Ali.

2.3.3. Mirza Mahdi.

2.4. Mirza Ahmed (d. 1385- ö. 1425)- (787-828).

2.4.1. Mirza Muhammed Ali.

2.4.2. Sultan Mahmud.

2.4.3. Mirza Sencer (ö. 1459)-(863).

2.5. Mirza Seyyid Ahmed (d. 1390)- (1423).

2.6. Mirza Baykara (d. 1393- ö. 1423)- (795-826).

2.6.1. Mirza Mansur.

2.6.1.1. Mirza Darviş Muhammed.

2.6.1.2. Mirza Muhammed Badi.

2.6.1.3. Mirza Muhammed Müzaffer.

2.6.1.4. Mirza Baykara (ö. 1487)- (892).

2.6.1.5. Sultan Hüseyin Baykara (d. 1438- ö. 1506)- (842-911).

2.6.1.5.1. Mirza Bediüzzaman (ö.1517)-(923).

2.6.1.5.2. Mirza Afrasıyab.

2.6.1.5.3. Mirza Haydar Muhammed (ö.1502)-(908).

2.6.1.5.4. Şah Garib (ö. 1496)-(902).

2.6.1.5.5. Muzaffer Hüseyin (ö. 1507-8)-(913-4).

2.6.1.5.6. Sultan Cihangir.

2.6.1.5.7. Cihangir Hüseyin.

2.6.1.5.8. Abdül Mühsin, Hasan (ö. 1501)-(906).

2.6.1.5.9. Muhammed Mühsin, Kipik (ö. 1507)- (913).

2.6.1.5.10. Mirza Masüm Ali.

2.6.1.5.11. Ebû Turab ölümü 1506'dan once.

2.6.1.5.12. Muhammed Hüseyin (ö. 1503)-(909).

2.6.1.5.13. Feridun Hüseyin (ö. 1509)-(915).

2.6.1.5.14. Muhammed Masüm (ö. 1501)-(907). [588]

3. Miranşah Mirza b. Timur (Kes, 767-809/1366-1408)

1. Mirza Ebû Bekir b. Miranşah (Tebriz, 1382- 1408)

1. Mirza Ömer b. Miranşah (1383-1407)

2. Sultan Halil Mirza b. Miranşah (Margav, 786-814/1384-1411)

3. Sultan Muhammed b. Miranşah

1.) Ebû Said b. Muhammed b. Miranşah b. Timur (830-873/1427- 1469)

a. Sultan Ahmed Mirza b. Ebû Said (855-899/1451-1494)

b. Sultan Muhammed Mirza b. Ebû Said (1452-1500)

c. Sultan Mahmud Mirza b. Ebû Said (857-900/1453- 1495)

1) Sultan Mesud Mirza (1473-1505)

2) Sultan Baysungur Mirza (1477-1499)

3) Sultan Ali Mirza (1480-1500)

---

[588] John E. Woods, **The Timurid Dynasty**, Research İnstitute for Inner Asian Studies, Indiana University, Bloomington, 1990, s. 20-32.

4) Sultan Huseyin b. Mahmud

5) Sultan Veys b. Mahmud

d. Ebû Bekir b. Ebû Said (Semerkand, 855- /1455-1479)

e. Omer Şeyh Mirza b. Ebû Sa'id (1456-1494)

1) Babur Şah b. Omer Şeyh b. Ebû Said (1483-1530)

4. Mirza Şahruh b. Timur (779-850/1377-1447)

1 Mirza Ulug Bey b. Şahruh (796-853/1394-1449)

1.1.Abdullah Mirza b. Ulug Bey (1420-1435)

1.2.Abdurrahman Mirza b. Ulug Bey (1421-1431)

1.3.Abdulluatif. b. Ulug Bey (1425-1450)

1.4.Abdullaziz. b. Ulug Bey (1427-1449)

2 Ibrahim b. Şahruh (796-839/1394-1435)

2.1.Sultan Abdullah Mirza (Şiraz, 837-855/1433-1451)

3 Gıyâseddin Baysungur b. Sahruh (802-837/1397-1433)

3.1. Alauüddevle b. Baysungur b. Şahruh (1417-1461)

3.2. Muhammaed Mirza (ö 1451)

3.3.Sultan Ebû'l-Kasım Babür Bahadır (825-861/1422-1457)

3.3.1.Sah-Mahmud Mirza b. Ebû'l-Kasım Babür (1445-1459)

4 Mirza Suyurgatmis b. Şahruh

5 Mirza Sultan Mesud b. Şahruh

6 Mirza Muhammed Cuki b. Şahruh

6.1.Muhammed Kasım b. Muhammed Cuki

6.2.Ebûbekir b. Muhammed Cuki[589]

[589] Kishimjan Eshenkulova, **Timurlular Devri Medrese Eğitimi ve Ulûm el-Evâ'il (Matematik Astronomi ve Tıp)**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilim Tarihi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s.164-165.

EK 3

TİMURLULARIN SEMERKAND VE HORASAN HÜKÜMDARLARI

1.	1370-1405	Emir Timur Timurlu hükümdarı.
2.	1405-1409	Halil Sultan b. Miranşah Semerkand hükümdarı.
3.	1397-1409	Mirza Şahruh Horasan hükümdarı.
4.	1409- 1447	Mirza Şahruh Timurlu hükümdarı.
5.	1409-1447	Mirza Uluğ Bey Semerkand hükümdarı.
6.	1447-1449	Mirza Alaüddevle Horasan hükümdarı.
7.	1447- 1449	Mirza Uluğ Bey Timurlu devleti hükümdarı.
8.	1449- 1450	Mirza Abdüllatif Semerkand hükümdarı.
9.	1450-1451	Mirza Abdullah Semerkand hükümdarı.
10.	1449-1451	Mirza Muhammed Horasan hükümdarı.
11.	1449-1457	Mirza Ebû'l Kasım Babür Horasan hükümdarı.
12.	1451-1469	Mirza Ebû Said Timurlu hükümdarı.
13.	1457	Mirza Mahmud Horasan hükümdarı.
14.	1457	Mirza İbrahim Horasan hükümdarı.
15.	1457-1469	Mirza Ebû Said Horasan hükümdarı.
16.	1469-1494	Mirza Ahmed b. Ebû Said Semerkand hakimi.
17.	1469-1470	Yadigâr Muhammed Mirza Horasan Hükümdarı.
18.	1470-1506	Mirza Hüseyin Baykara Horasan Hükümdarı.
19.	1494-1495	Mahmud b. Ebû Said Semerkand hakimi.
20.	1495-1494	Baysungur b. Mahmud b. Ebû Said Semerkand
21.	1497-1498	Mirza Babür Semerkand hakimi.
22.	1498-1500	Ali b. Mahmud b. Ebû Said Semerkand hakimi.
23.	1501	Semerkand'da Timurluların sonu ve Şeybaniler.
24.	1506-1507	Bediüzzaman ve Müzaffer Horasan hakimları.

EK 4

KRONOLOJİ

1227- Cengiz Han'ın ölümü.

1336- Timur'un doğumu.

1370- Timur'un Semerkand'a hâkim olması.

1371- Timur'un Harezm üzerine ilk seferi.

1376- Toktamış'ın Semerkand'a gelerek, Timur'a sığınması.

1378- Toktamış'ın Ak Orda'da hâkimiyeti ele geçirmesi.

1380- Timur'un Horasan üzerine ilk seferi.

1386-88- Timur'un Üç Yıllık Seferi: Kuzey İran, Azerbaycan bölgeleri ile Isfahan ve Şiraz'ın ele geçirilmesi.

1391- Timur'un Toktamış ile Kunduzca'da ilk karşılaşması ve Toktamış'ın yenilmesi.

1392-96- Timur'un Beş Yıllık Seferi: Fars bölgesinde Müzafferîlere son verilmesi; Bağdadın fethi: 1393; Terek ırmağı kıyısında Toktamış'ın ikinci defa mağlup edilmesi: 1395.

1398- 99- Timur'un Hindistan seferi.

1399-1404- Timur'un Yedi Yıllık Seferi: Suriye'de Memlûkler ve Ankara Savaşı (i402)'nda Osmanlıların yenilmeleri.

1405- Timur'un ölümü: Halil Sultan'ın Semerkand'ı ele geçirmesi.

1406- Veliaht Pir Muhammed ile Halil Sultan'ın Karşı suyu kıyısında savaşmaları ve Halil Sultan'ın galibiyeti; Miranşah ve Ebubekir'in Kara Koyunlu Yusuf Beg ile Nahcıvan civarında ilk karşılaşmaları ve Kara Koyunluların galip gelmesi.

1407- Veliaht Pir Muhammed'in öldürülmesi.

1408- Ebû Bekir'in Tebriz yakınında Kara Yusuf ile ikinci karşılaşması. Timurluların yenilmesi ve Miranşah'ın öldürülmesi.

1409- Halil Sultan'ın Hudaydâd tarafından tutsak alınması; Şahruh'un Semerkand üzerine yürümesi ve şehri ele geçirmesi; Uluğ Beg'in Mâverâünnehr hâkimliğine tayini.

1411- Halil Sultan'ın Rey'de ölümü.

1413-14- Şahruh'un İsfahan'a İskender üzerine yürümesi; Uluğ Beg'in Fergana'da hâkimiyed ele geçirmesi.

1415- Şahruh'un Baykara üzerine Şiraz'a yürümesi, oğlu İbrahim Sultan'ın Fars hâkimliğine getirilmesi.

1420- Şahruh'un Kara Koyunlular üzerine I. Azerbaycan seferine çıkması; Kara Yusuf Beg'in ölümü.

1421- Şahruh'un Kara Yusuf Beg'in oğulları İskender ile Isfend'i Eleşkird yakınında yenmesi.

1425- Uluğ Beg'in Moğollar üzerine seferi.

1427- Uluğ Beg'in kardeşi Muhammed Cuki ile birlikte Özbekler üzerine yürümeleri, Suğnak civarında yenilmeleri, Mâverâünnehr'in Özbekler tarafından yağmalanması, Şahruh'un Semerkand'a gitmesi.

1429- Şahruh'un II. Azerbaycan Seferi; Selmas'ta Kara Koyunlu İskender ile karşılaşması ve galip gelmesi.

1434-36 Şahruh'un III. Azerbaycan Seferi.

1444- Şahruh'un hastalanması ve veraset meselesinin ortaya çıkması.

1446- Şahruh'un torunu Sultan Muhammed üzerine İsfahan'a yürümesi.

1447- Şahruh'un ölümü; Uluğ Beg'in oğlu Abdüllâtif'in ordunun idaresini ele alması; Uluğ Beg'in Horasan üzerine yürümesi.

1448- Uluğ Beg'in Tarnab'da Alâüddevie'yi yenerek, Herat'ı ele geçirmesi.

1449- Abdüllâtif'in Uluğ Beg'e karşı ayaklanması ve Uluğ Beg'in oğlu tarafından öldürülmesi.

1450- Abdüllâtif'in öldürülmesi; Abdullah'ın Semerkand'da tahta oturması.

1451- Abdullah'ın öldürülmesi, Ebû Said'in Semerkand'da tahta oturması.

1457- Horasan hâkimi Babür'ün ölümü.

1458- Kara Koyunlu Cihanşah'ın Herat'ı ele geçirmesi.

1468- Ebû Said'in Azerbaycan'a yürümesi.

1469- Ebû Said'in Ak Koyunlu Hasan Beg tarafından öldürülmesi; Hüseyin Baykara'nın Herat'a girmesi.

1470- Yadigâr Muhammed'in öldürülmesi.

1494- Vezir Mecdcddin'in ölümü.

1498- Vezir Nizâmü'l-Mülk'ün öldürülmesi.

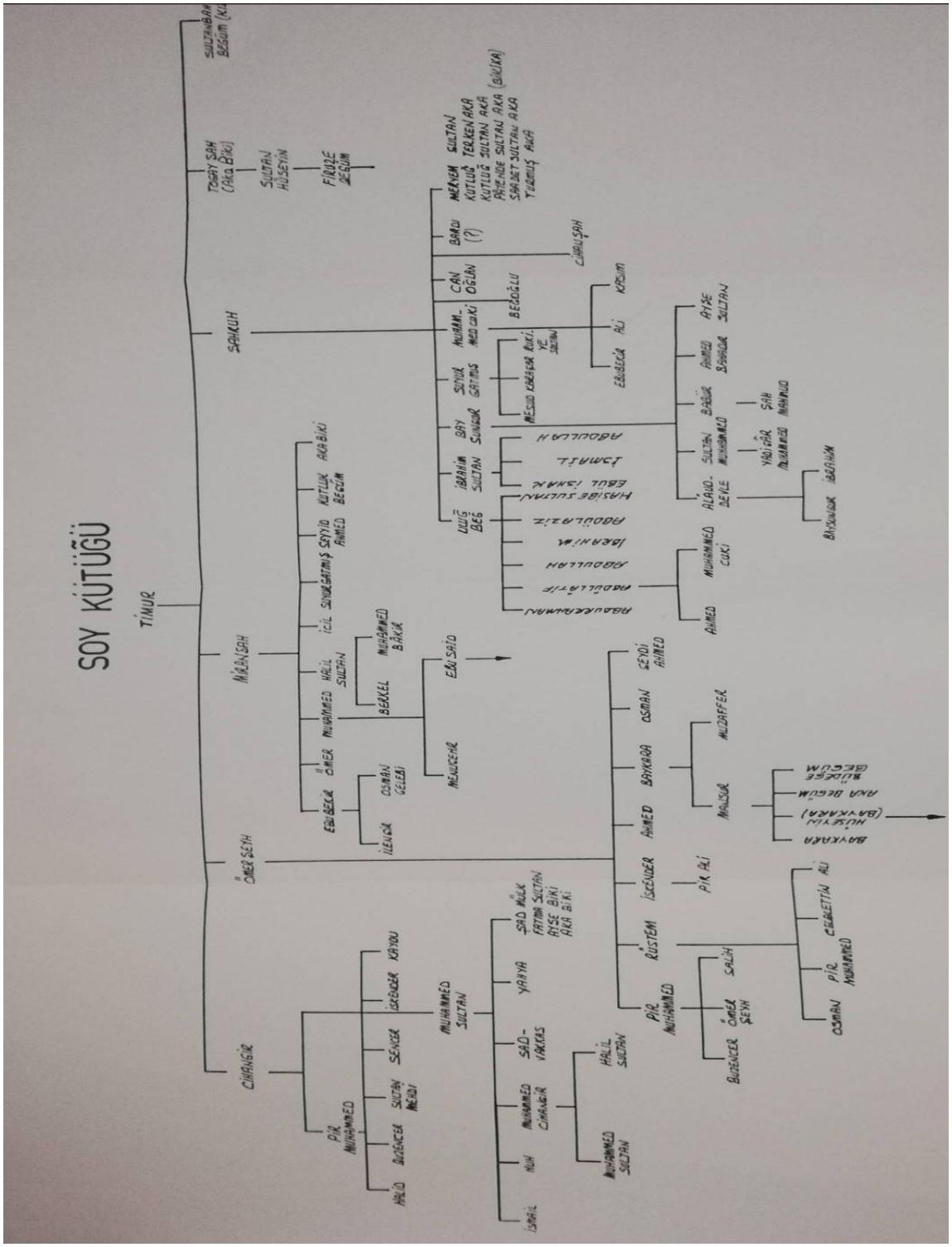
1501- Ali Şir Nevaî'nin ölümü; Muhammed Şebanî'nin Semerkand'ı ele geçirmesi.

1506- Hüseyin Baykara'nın ölümü; oğulları Muzaffer Hüseyin ile Bediüzzaman'ın birlikte hükümdar ilân edilmeleri.

1507- Muhammed Şebanî'nin Herat'ı ele geçirmesi ve Timurluların sonu.[590]

[590] Aka, **Timur ve Devleti**, s. 147-149.

EK 5. EMİR TİMUR'UN OĞULLARI VE TORUNLARI, TABLO

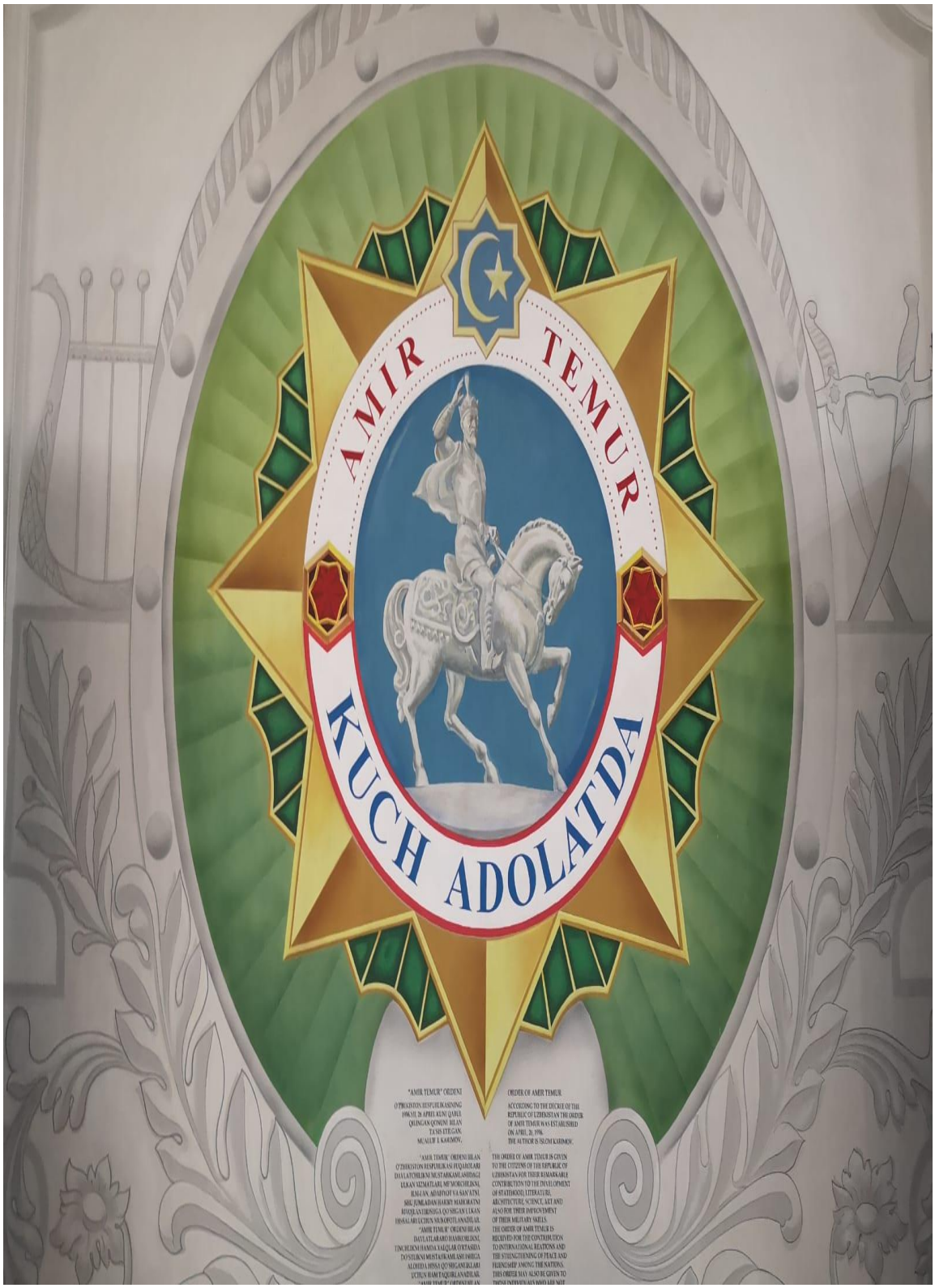

Emir Timur'un soy ağacını detaylı bir şekilde gösteren bir resim.[591]

[591] Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı,** s. 261.

EK 6

RESİMLER

Emir Timur, Güç Adaletedir.[592]

[592] Emir Timur Müzesi, Taşkent.

Timurlu dönemine ait bir hayvan derisi üzerine resim edilmiş bir savaş tasviri.[593]

[593] Emir Timur Müzesi, Taşkent.

Timurlu dönemindeki ticaretin canlılığını yansıtan bir resim.[594]

Uluğ Bey ve diğer bilim üyelerini rasathanede çalışırken yansıtan bir tablo.[595]

[594] Emir Timur Müzesi, Taşkent.
[595] Emir Timur Müzesi, Taşkent.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : AYDIN, Selim

Uyruğu : Afgan Ve Türk

Doğum Tarihi ve Yeri : 04.03.1981, Jowzjan/Afganistan

Medeni hali : Evli

Telefon : (0505) 172 54 09

e-mail : selimaydin1981@gmail.com

Eğitim Durumu

Derecesi : Okul/ Program Mezuniyet Yılı,

Yüksek Lisans : Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı/ Genel Türk Tarihi Bölümü. Devam Ediyor.

Lisans : Selçük Üniversitesi/ Uluslararası İlişkiler bölümü.2014

Lise : Elhac Abdül Raşit Dostum Lisesi.2006.

İş Tecrübesi,

Yıl Aralıkları : Çalıştığı Kurum Görev

2008-2020 : Ariana Afghan Havayolları. Bilet Satış

Bildiği Diller : Türkçe, Özbekçe, Farsça İngilizce, Urduca,

Hobiler : Kitap Okumak, Satranç Oynamak, Fotografik Hafıza Teknikleri, kişisel Gelişim Konuları ve Tarihi belgeseller.